

4

FÓRUM

ODBORNÝ RECENZOVANÝ ČASOPIS

sociální politiky

dvouměsíčník/ročník 7

2013

Editorial

Recenzované stati, studie, úvahy a analýzy

Strategie zajištění formální sociální péče určené pro seniory v zemích střední Evropy
Jana Havlíková

Péče o předškolní děti z pohledu rodičů: srovnání České a Slovenské republiky
Hana Maříková, Soňa G. Lutherová

Panevropský penzijní systém a česká reforma
Jaroslav Vostatek

Statistiky a analýzy

Spontánní sociální systémy na českém venkově

Dvacet let kolektivního vyjednávání o mzdách - poznatky z ISPP z let 1993–2012

1

2

9

15

20

23

Poznatky z praxe

Znalost českého jazyka u cizinců jako významný faktor sociální integrace

26

Zajímavosti ze zahraničního tisku

Prognóza vývoje na trhu práce a poptávky po kvalifikacích do roku 2025 zpracovaná Cedefop

29

Nezaměstnanost mladých se nesnižuje

30

Informační servis čtenářům

Recenze: Užitečný průvodce

po sociálněvědních datech a cestách k nim

30

Novinky v knižním fondu

31

Z domácího tisku

32

Ze zahraničního tisku

32

For summaries of selected articles see the 3rd page of the cover.

Obsahové zaměření časopisu

Sociální problematika v nejširším vymezení, zejména tyto tematické okruhy:

- sociální teorie, sociální politika,
- sociální služby, státní sociální podpora, hmotná nouze,
- posudková služba, zdravotní postižení,
- rodina, sociálně-právní ochrana dětí, rovné příležitosti,
- pojistné systémy, důchodové, nemocenské a úrazové pojištění,
- příjmová politika,
- zaměstnanost, politika zaměstnanosti,

- služby zaměstnanosti, trh práce, zahraniční zaměstnanost,
- mzdová politika, mzdové a platové systémy,
- bezpečnost práce a pracovní prostředí,
- pracovní podmínky, organizace práce,
- sociální dialog a kolektivní vyjednávání,
- migrace, integrace cizinců,
- mezinárodní spolupráce v oblasti sociálního zabezpečení,
- legislativa upravující všechny tyto oblasti,
- další příbuzná tematika.

Informace pro autory

Časopis se skládá ze dvou částí, v první, tvořené rubrikou Recenzované stati, studie, úvahy a analýzy, jsou uveřejňovány pouze recenzované příspěvky. O zařazení do recenzované části časopisu rozhoduje redakční rada na základě výsledků recenzního řízení, které je oboustranně anonymní. Redakce v tomto směru provádí potřebné kroky.

Autoři mohou nabízet příspěvky do obou částí, tj. do recenzované i nerecenzované části, s tím, že uvedou, do které.

Redakce přijímá pouze dosud nepublikované příspěvky v elektronické podobě.

Autor by měl připojit úplnou kontaktní adresu včetně telefonního čísla a e-mailové adresy.

Příspěvky zasílejte v elektronické podobě na e-mailovou adresu: helena.lisa@vupsv.cz.

Uveřejněné příspěvky jsou honorovány.

Formální požadavky

Rukopis příspěvku do recenzované části (nejlépe v členění souhrn /resumé, abstrakt/, úvod, současný stav poznání a odkazy na odbornou literaturu, zkoumaná problematika a použité metody, výsledky, diskuse, závěr) o rozsahu zhruba 20 tisíc znaků včetně mezer v editoru Word musí vedle vlastního textu obsahovat cca 20řádkové resumé a klíčová slova v češtině.

Citace a bibliografické odkazy musí být úplné a v souladu s příslušnou normou, příklady viz www.vupsv.cz.

Grafy a obrázky musí být přizpůsobeny černobílému provedení (ve formátu excel skupinový sloupcový, ne prostorový).

Připojeny musí být i jejich zdrojové soubory.

Redakce provádí jazykovou úpravu textu.

FÓRUM sociální politiky

odborný recenzovaný časopis

4/2013

Vydává Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i.
Palackého nám. 4
128 01 Praha 2
IČO 45773009

Šéfredaktorka: Mgr. Helena Lisá
kontakt: helena.lisa@vupsv.cz
tel.: 224 972 645, 721 094 106

Tisk: Vydavatelství KUFŘ, s. r. o.
Naskové 3, 150 00 Praha 5

Distribuce a předplatné: Postservis
Poděbradská 39, 190 00 Praha 9
Kontakt: e-mail postabo.prstc@cpost.cz
fax: 284 001 847
tel.: 800 300 302 (bezplatná infolinka ČR)
www.periodik.cz

Prodej za hotové:
Knihkupectví Karolinum
Celetná 18, 116 36 Praha 1

Cena jednotlivého čísla: 50 Kč

Vychází: 6krát ročně

Dáno do tisku: 8. 8. 2013

Registrace MK ČR E 17566
ISSN 1802-5854 – tištěná verze
ISSN 1803-7488 – elektronická verze
© VÚPSV

Redakční rada:

Doc. Ing. Ladislav Průša, CSc. (předseda - VÚPSV)
Doc. Ing. Marie Dohnalová, CSc. (FHS UK)
Prof. JUDr. Vilém Kahoun, Ph.D. (ČSSZ, ZSF JČU)
Prof. Ing. Vojtěch Krebs, CSc. (VŠFS)
Mgr. Aleš Kroupa (VÚPSV)
PhDr. Věra Kuchařová, CSc. (VÚPSV)
Prof. PhDr. Tomáš Sirovátka, CSc. (MU)
Doc. JUDr. Iva Chvátalová, CSc. (MUP, o. p. s., VŠE)
Doc. Ing. Jitka Langhamrová, CSc. (VŠE)

Vážení čtenáři,

trend vývoje ekonomiky se v posledních měsících nezměnil, hospodářské oživení zatím nenastalo, míra nezaměstnanosti klesla jen nepatrně a počet nezaměstnaných evidovaných ÚP se stále drží nad hranicí půl milionu. Po rezignaci předsedy vlády Petra Nečase prezident Miloš Zeman jmenoval premiérem Jiřího Rusnoka, který sestavil vládu, v níž funkci ministra práce a sociálních věcí převzal František Koňček.

Rubrika Recenzované stati, studie, úvahy a analýzy přináší tentokrát 3 články, z nichž autorka prvního „Strategie zajištění formální sociální péče určené pro seniory v zemích střední Evropy“ na základě dat shromážděných v rámci mezinárodního projektu HELPS - Housing and Home Care for the Elderly and Vulnerable People and Local Partnership Strategies in Central European Cities analyzuje, jaké možnosti v oblasti zajištění formální sociální péče mají senioři v Rakousku, Maďarsku, Slovensku, Slovinsku, Německu, Polsku, Itálii a České Republice. Výsledky poukazují na to, že nabídka a dostupnost těchto služeb se mezi zkoumanými státy poměrně lišila, nicméně některé země k sobě měly blíže než jiné. Komparativní analýza naznačuje, že z hlediska šíře nabídky a dostupnosti formálních služeb sociální péče pro seniory se ve střední Evropě vynořují tři typy: rudimentální systém založený na rodinné péči (IT-jih, PL, HU, SK), pokročilý systém - (CZ, IT-sever, DE, SLO) a vyspělý systém (AT).

Autorky článku „Předškolní péče o děti z pohledu rodičů: srovnání České a Slovenské republiky“ vychází z projektu Volba rodičů ohledně péče o děti v České republice a na Slovensku, jehož cílem bylo rozkrýt vztah mezi reálnými a ideálními volbami rodičů ohledně péče o předškolní děti ve vazbě na kulturní hodnoty a institucionální nastavení systému rodinné politiky a politik péče o dítě v České a Slovenské republice. Prostřednictvím analýzy 40 polostruktruovaných rozhovorů provedených v Praze a Bratislavě s rodiči žáků prvních tříd, vybraných vždy ze dvou odlišných městských lokalit i sociálních prostředí, se snaží postihnout rodičovskou praxi ohledně péče o děti, představy rodičů o ní včetně jejich faktického i hypotetického rozhodování, a identifikovat vliv institucionálního rámce a kulturních hodnot. V závěru článku se pokusily ze zjištěných dat vyvodit konsekvence pro genderovou rovnost v námi sledované oblasti.

Autor příspěvku „Panevropský penzijní systém a česká reforma“ analyzuje základní principy, vývoj a nejnovější návrhy optimalizace důchodových systémů. Teorie důchodového zabezpečení i politika se v posledních desetiletích měnily, často „ode zdi ke zdi“. Podstatnou roli přitom sehrála Světová banka, naposledy (2012) vydáním antologie Panevropského penzijního systému, jehož hlavním penzijním pilířem je NDC. U nás se vývoj ubírá k diverzifikaci mezi veřejný a soukromý sektor, přičemž náklady přechodu k dílčímu fondovému systému jsou podceňovány. Závěry Bezděkovy komise nepředstavovaly posun v koncepčním řešení českého penzijního systému. Vůbec se nezabývala Panevropským penzijním systémem s odůvodněním, že podle simulace by většina nově přiznaných NDC důchodů byla pod úrovní hranice chudoby. Experti Světové banky se s podobným problémem nesetkali. Vedle teorie a politiky NDC se rozvíjí i analýzy produktů a systémů FDC, včetně sociálního pojištění FDC. I když o důchodových reformách bude vždy ve finále rozhodovat mechanismus veřejné volby, podstatným parametrem pro hodnocení jednotlivých modelových variant budou náklady režie včetně fáze výplaty doživotních důchodů.

V nerecenzované části jsou do rubriky Statistika a analýzy zařazeny články o historicky vzniklých spontánních sociálních systémech na českém venkově a analýza některých údajů o kolektivním vyjednávání v ČR v posledních dvaceti letech. Rubrika Poznatky z praxe přináší článek o významu znalosti českého jazyka pro integraci cizinců v naší republice, rubrika Zajímavosti ze zahraničního tisku nejnovější předpověď vývoje na trhu práce a požadky po kvalifikaci a informaci o vývoji nezaměstnanosti mladých lidí v poslední době. Rubrika Informační servis čtenářům obsahuje kromě obvyklých podrubrik a aktuálních informací recenzi publikace o hledání zdrojů informací.

Helena Lisá
šéfredaktorka

Strategie zajištění formální sociální péče určené pro seniory v zemích střední Evropy¹

Jana Havlíková

V oblasti politik služeb sociální péče určených pro seniory se všechny státy Střední Evropy hlásí k principu podpory setrvání seniora v jeho domácím prostředí, co nejdéle to je možné, je ovšem otázkou, nakolik a jakým způsobem se tyto politické prohlášení odrážejí v nastavení samotných systémů sociálních služeb v těchto zemích. Na základě dat shromážděných v rámci mezinárodního projektu HELPS - Housing and Home Care for the Elderly and Vulnerable People and Local Partnership Strategies in Central European Cities analyzujeme, jaké možnosti v oblasti zajištění formální sociální péče mají seniory v Rakousku, Maďarsku, Slovensku, Slovinsku, Německu, Polsku, Itálii a České Republice. Výsledky poukazují na to, že nabídka a dostupnost těchto služeb se mezi zkoumanými státy poměrně lišila, nicméně některé země k sobě měly blíže než jiné. Komparativní analýza naznačuje, že z hlediska šíře nabídky a dostupnosti formálních služeb sociální péče pro seniory se ve Střední Evropě vynořují tři typy: Rudimentální systém založený na rodinné péči (IT-jih, PL, HU, SK), Pokročilý systém - (CZ, IT-sever, DE, SLO) a Vyspělý systém (AT).

Úvod

Podpora komunitní péče a péče poskytované v domácnosti seniora byla deklarovanou prioritou sociálních politik evropských států minimálně od 90. let 20. století (da Roit, 2010) a stala se součástí řady evropských strategických dokumentů². Nicméně mezinárodní studie (Marin et al., 2009; Huber, Maucher, Sak, 2008) dokládají, že reforma sociální péče o seniory je během na dlouhou trať a postup jednotlivých států směrem k flexibilním, individualizovaným a kvalitním službám v oblasti zajištění dlouhodobé péče o seniory je značně různorodý. Marin et al. (2009) dokonce tvrdí, že v rámci sociální politiky zemí EU nelze najít oblast, v níž by se situace na úrovni členských států více lišila než právě na poli zajištění dlouhodobé péče o seniory.

Odlíšnost mezi jednotlivými zeměmi je částečně připisována na vrub typu sociálního státu, k němuž je daná země přiřazována. Pojetí dlouhodobé péče tak podle analýz Rothgang a Engelke (2009) sahá od univerzalistické koncepce založené na sociálních právech každého jedince, která je typická pro severské státy, až po minimalistické pojetí přítomné zejména v jihoevropských zemích, kde je veřejná dlouhodobá péče poskytována pouze tam, kde péči nemůže zajistit rodina či komunita, a pokud finanční prostředky osoby, která péči potřebuje, nejsou dostatečné k zajištění péče poskytované podnikatelskými subjekty. Nicméně, hloubkové srovnání systémů dlouhodobé péče o seniory v Nizozemsku a Itálii, které uskutečnila da Roit (2010), naznačuje, že typologie sociálních států může být příliš zobecňujícím a statickým vysvětlujícím nástrojem. Systémy péče se dle da Roit vyvíjejí v závislosti na národně specifickém komplexním a dynamickém kontextu tvořeném mimo jiné rodinnými hodnotami, dostupností neformálních zdrojů pomoci, finančních prostředků a přítomností levné pracovní síly.

V podobném duchu hovoří i expertní studie pro Evropskou komisi, Generální ředitelství pro zaměstnanost, sociální věci a rovné příležitosti (Huber, Maucher, Sak, 2008), která poukazuje na to, že dostupnost i kvalita služeb pro seniory s funkčními omezeními, které ovlivňují jejich každodenní život, se velmi liší jak mezi jednotlivými zeměmi EU, tak někdy i v rámci jedné země. Zejména upozorňovali na přetrvávající fragmentaci služeb, méně rozvinutou domácí péči v porovnání s péčí poskytovanou v pobytových zařízeních a v neposlední řadě na nedostatečně dostupnou respitní péči. Napříč členskými státy EU tak stále panuje výrazná diverzita v oblasti zajištění péče o seniory. I přes tuto národní různorodost bylo identifikováno několik společných principů, jež motivují a inspirují proces deinstitucionalizace sociálních služeb pro seniory napříč kontinentální Evropou, a to navzdory tomu, že se forma jejich praktického uplatnění mezi jednotlivými státy často dosti liší (viz výše).

1. Společná východiska deinstitucionalizace

Zahájení procesu deinstitucionalizace služeb sociální péče určených pro seniory bylo motivováno jednak ideovým tlakem odmítajícím namnoze nedůstojné životní podmínky v zařízeních rezidenční péče a tlakem samotných seniorů, kteří dlouhodobě preferují setrvání ve svých domácnostech, co nejdéle to bude možné, a dále též snahou ušetřit ve veřejných rozpočtech, neboť náklady na péči doma jsou výrazně nižší v porovnání s péčí poskytovanou v zařízeních (Evans, 2009; da Roit, 2010; Walker, 1996).

Baldock a Evers (1991) pak na základě studia změn v poskytování veřejných služeb sociální péče určených pro seniory v Nizozemsku, Švédsku a Velké Británii formulovali tyto čtyři hlavní principy, z nichž proces deinstitucionalizace při pře-

chodu od standardizovaných převážně pobytových služeb ke službám poskytovaným individualizovaně, pružně a pokud možno v přirozeném prostředí uživatele vychází:

1. podpora poskytování sociálních služeb přímo v domácnosti seniora včetně spolupráce se subjekty poskytujícími seniorym aktuálně nebo potenciálně neformální péči a využívání moderních informačních a komunikačních technologií;
2. poskytování služby přizpůsobené individuálním potřebám seniora a jeho aktuální situaci, přičemž je respektována autonomie rozhodování uživatele služby o jeho potřebách;
3. časově flexibilní poskytování služby;
4. snaha o propojení a koordinaci poskytování jednotlivých sociálních služeb.

Dalším společným rysem v rámci kontinentální Evropy je podle Kubalčíkové (2007) systematický přístup k deinstitucionalizaci. V kontextu tohoto přístupu je rezidenční péče nazírána jako komplementární, a nikoliv jako konkurenční, k dalším typům domácí a komunitní péče včetně péče neformální. Ovšem součástí tohoto přístupu je i snaha o reformu stávající rezidenční péče s cílem, aby se pobytová zařízení otevřela místní komunitě a co nejvíce se zbavovala prvků typických pro nereformovanou institucionální péči, tj. paternalistického přístupu ke klientům, péče poskytované bez ohledu na skutečnou individuální potřebu, nerespektování soukromí, vyloučení rodinných příslušníků z péče o seniora apod. Milligan (2009) v této souvislosti hovoří o prostupnosti rezidenční a neformální péče, kdy prostředí pobytového zařízení umožňuje rodinnému pečovateli podílet se v určité míře i nadále na péči o manžela, manželku, jednoho z rodičů apod. a nebýt tak pouze „návštěvníkem“ a v podstatě „cizincem“ v daném zařízení. To ovšem klade specifické nároky jak na prostorové uspořádání takových zařízení, tak zejména na postupy práce a personál.

Jedním z praktických projevů implementace právě popsanych principů je pak vytvoření dostatečně široké nabídky různých forem kombinujících ubytování a péči: „Aby bylo možné seniorům usnadnit jejich vlastní volby a udržet si smysluplnou samostatnost, je nutné uznat význam různorodosti forem bydlení, z nichž mohou seniori vybrat poté, co zvažili výhody a nevýhody bydlení samostatně nebo s jinými“ (Peace, Holland, 2001: 17).

Ačkoliv je v současné evropské rétorice zdůrazňována podpora setrvání seniorů v jejich vlastních domácnostech, a to i navzdory jejich zhoršujícímu se zdravotnímu stavu (EC, 2012), bez praktického, nikoliv pouze proklamativního, uplatňování výše uvedených principů může být setrvávání ve vlastní domácnosti spojeno s řadou rizik. Například Evans (2009) upozorňuje, že ve Velké Británii vydlí nezanedbatelný počet seniorů v bytech a domech ve špatném stavu, že mezi seniory, kteří žijí v komunitě sami, je vysoká prevalence osamělosti, dále že většina běžného bydlení není z architektonického hlediska vhodná pro seniory s potřebou péče a v neposlední řadě je nedostatek odpovídajících služeb pro seniory, kteří chtějí, aby o ně bylo pečováno doma. Zajištění vhodného bydlení pro seniory, které by bylo finančně dostupné, bezbariérové, vhodné propojovalo ubytování a individualizovanou péči a rovněž přispívalo k sociální integraci a udržování sociálních kontaktů seniorů, je tak aktuální výzvou, na niž se již řada evropských států snaží hledat odpověď.

Dosavadní mezinárodní komparace služeb sociální péče, které by se zaměřovaly na konkrétní podoby poskytování a nabídku těchto služeb, se většinou orientovaly na státy bývalého „Západního bloku“, jedinou obsáhlou publikací na téma dlouhodobé péče o seniory, která zahrnuje všechny evropské země, je publikace Evropské komise *Long-Term Care for the Elderly* (EC, 2012). Tato však vzhledem k počtu témat, které pokrývá, nemohla diskutovat, jak jednotlivé země konkrétně přistupují k uplatňování výše zmíněných principů v koncepci služeb sociální péče.

2. Cíl stati

Tento článek je koncipován jako přehledová komparativní stať, jejímž cílem je přinést informace o systémech formálních služeb sociální péče pro seniory v zemích dosud poněkud opomíjené střední Evropy. Na základě analýzy vybraných dat shromážděných v rámci mezinárodního projektu *HELPS - Housing and Home Care for the Elderly and Vulnerable People and Local Partnership Strategies in Central European Cities* diskutujeme možnosti v oblasti zajištění péče, jež mají seniory se sníženou soběstačností k dispozici ve státech, které celým územím nebo částí svých regionů leží ve střední Evropě. Jedná se o Itálii, Rakousko, Českou repub-

Tabulka č. 1: Věkové skupiny seniorů a predikce jejich vývoje

	Rok 2011			Rok 2050	
	Počet obyvatel 65+	Podíl 65+ ze všech obyvatel (v %)	Podíl 80+ ze všech obyvatel (v %)	Podíl 65+ ze všech obyvatel (v %)	Podíl 80+ ze všech obyvatel (v %)
Česká republika	1 625 443	15,5	3,7	28,7	8,6
Itálie	12 307 168	20,3	6,0	31,5	12,5
Maďarsko	1 667 616	16,7	4,1	29,2	9,0
Německo	16 840 830	20,6	5,6	32,3	14,4
Polsko	5 240 062	13,6	6,0	30,3	9,5
Rakousko	1 479 148	17,6	4,9	28,4	11,7
Slovensko	668 663	12,4	6,0	29,6	8,7
Slovinsko	338 281	16,5	4,1	30,6	10,9

Zdroj dat: Eurostat; Tables: Population at 1 January; Percentage of population aged 65 years and over on 1 January of selected years; Percentage of population aged 80 years and over on 1 January of selected years; vlastní dopočty.

liku, Německo, Polsko, Slovensko, Maďarsko a Slovinsko.³

Zaměřujeme se na následující aspekty:

- demografický kontext,
- národní priority rozvoje služeb sociální péče pro seniory,
- aktuální nabídku služeb sociální péče určených pro seniory (variabilita nabídky a dostupnost služeb).

I když neformální péče představuje významnou součást v rámci zajištění potřeb seniorů se sníženou soběstačností, ponecháváme toto téma v našem článku stranou, podobně jako téma odlehčovacích služeb a příspěvku na péči, resp. příspěvku pro pečovatele. Všechna tato témata jsou totiž natolik obsáhlá, že si zasluhují zpracování v rámci samostatných statí.

3. Metodologie

Jak již bylo zmíněno, tato stať je založena na datech shromážděných v rámci mezinárodního grantového projektu *HELPS - Housing and Home Care for the Elderly and Vulnerable People and Local Partnership Strategies in Central European Cities*, na němž participuje 15 partnerských organizací a institucí z 8 středoevropských zemí (tj. z Itálie, Rakouska, České republiky, Německa, Polska, Slovenska, Maďarska a Slovinska). Obecným cílem projektu je podpora inovativních řešení v oblasti bydlení a péče o seniory a jiné ohrožené skupiny obyvatel, a to jak prostřednictvím výzkumu, tak zejména pilotního ověření inovativních řešení v praxi. Projekt je realizován v letech 2011–2014, přičemž rok 2012 byl věnován jednak výzkumu národních demografických a sociálně-ekonomických kontextů relevantních pro oblast bydlení a sociální péče, a dále analýze managementu již uplatňovaných inovativních praxí v oblasti bydlení a péče o seniory v jednotlivých zemích. Sběr dat probíhal ve třech vlnách prostřednictvím tří dotazníků s uzavřenými, ale především otevřenými otázkami, které směřovaly v 1. vlně k oblasti politik

a systémů bydlení pro seniory, ve 2. vlně k životním podmínkám seniorů a k systémům sociální, případně zdravotní péče o seniory se sníženou soběstačností, ve 3. vlně pak k detailní deskripci pěti nejlepších praxí za každou zemi. Tyto dotazníky vyplňovali národní experti jednotlivých středoevropských zemí zapojených do projektu HELPS. Informace obsažené v těchto dotaznicích byly dále doplněny o demografická a ekonomická data z Eurostatu.

V tomto článku využíváme pro komparaci demografického vývoje populací zkoumaných států demografická data z Eurostatu. Kvalitativní srovnání systémů formální sociální péče o seniory je pak založeno na datech shromážděných v rámci 2. vlny dotazování.

4. Zjištění

4.1 Demografický kontext

Ačkoliv je stárnutí populace společným fenoménem všech sledovaných zemí, z tabulky č. 1 je patrné, že pozice jednotlivých států v roce 2011 byla do značné míry odlišná. V Itálii a Německu tvořili lidé ve věku 65+ více než pětinu ze všech obyvatel, přičemž v absolutních číslech bylo v Itálii více než 12 milionů seniorů ve věku 65+ a v Německu téměř 17 milionů. Je tak patrné, že tyto země se s problémem, jak zajistit odpovídající služby sociální péče pro rychle rostoucí počet seniorů, vyrovnávají již delší dobu a bylo by možné očekávat rozvinutější strategická řešení. Naopak Slovensko a Polsko mělo nejnižší podíl osob 65+ ze všech námi zkoumaných zemí, kolem 13 %. Nicméně z hlediska věkové skupiny 80+, o které se předpokládá, že její nároky na zajištění péče jsou výrazně vyšší než u mladších seniorů, je situace na Slovensku a v Polsku naprosto srovnatelná s Itálií a Německem, neboť ve všech těchto zemích představovali starší seniory přibližně 6 % populace. Nejnižší podíl obyvatel ve věku 80+ pak v roce 2011 měla Česká republika (3,7 %).

V dlhodobém výhledu však projekce vývoje věkové struktury naznačuje (viz tabulka č. 1), že s vysokým podílem seniorů v populaci se v neďaleké budoucnosti budou muset vyrovnávat všechny zkoumané země. Z hlediska podílu seniorů 65+ se budou všechny střeoevropské země navzájem přibližovat a v roce 2050 bude ve všech těchto zemích přibližně 30 % osob ve věku 65 a více let. To ovšem znamená, že již zmiňované Slovensko a Polsko se bude muset vyrovnat s mnohem rychlejším růstem počtu seniorů 65+ než Itálie a Německo. Avšak ve stejném období budou čelit relativně pozvolnému růstu osob ve věku 80+, jejich podíl by měl ve slovenské a polské populaci narůst přibližně jen o polovinu hodnoty, již tyto země dosáhly v roce 2011, naopak ve všech ostatních zemích naroste mezi léty 2011 až 2050 podíl věkové skupiny 80+ na dvojnásobek. Jednotlivé země se tak budou lišit zejména v časovém prostoru, který budou mít k dispozici pro realizaci potřebných změn v systému sociální péče.

4.2 Sociálně-politický kontext péče o seniory

Nastavení a proměny systémů sociální péče nevrůstají na zelené louce, ale jsou poměrně úzce, ačkoliv ne příliš přímočaře, spojeny se sociálním a historickým kontextem daných národních států. Na následujících řádcích nastíníme alespoň hlavní rysy tohoto vývoje ve zkoumaných zemích.

Rakousko a Německo do 90. let 20. století stavělo své systémy péče o seniory na principech rodinné solidarity a subsidiarity (da Roit, le Bihan, 2010). Formální domácí péče byla v Rakousku poskytována omezeně a jen v některých spolkových zemích, přičemž spočívala především v ošetřovatelských úkonech. V Německu zase byla formální péče určená pouze pro příjmových seniorů. Pod tlakem demografického stárnutí obyvatel reformovaly obě země v 90. letech své systémy sociální péče, zejména zavedly pojištění pro případ dlouhodobé péče (Rakousko 1993, Německo 1994) a také příspěvky na péči (Rakousko 1993, Německo 1995), jejichž přiznání závisí na potřebě péče bez ohledu na majetkové poměry žadatele. Současně došlo k propojení dříve fragmentovaných služeb a rozšíření jejich nabídky (Badelt, Holzmann, 1993).

Itálie vycházela z podobných pozic jako Rakousko a Německo s tím rozdílem, že neformální rodinná péče tvořila základní pilíř péče o seniory a formální služby, ať již terénní či bytové, hrály marginální úlohu a tento stav více méně zůstává nezměněn do současnosti (da Roit, le Bihan, 2010), nicméně rodinní pečovatelé jsou ve stále větší míře nahrazováni často nelegálním zaměstnáváním migrantů (da Roit, 2010). V kontextu Itálie však nelze hovořit o jednotném systému sociální péče o seniory, neboť tato oblast sociální politiky je téměř výhradně v kompetenci jednotlivých regionů a značné rozdíly lze najít

i mezi jednotlivými městy (da Roit, 2010). Jediným společným nástrojem je příspěvek na péči, který byl zaveden pro seniory v polovině 80. let 20. století. Jeho výše je však nízká a některé regiony tak poskytují příjmově testovaný doplatek k příspěvku na péči (da Roit, le Bihan, 2010). Jiné regiony, například region Lombardia od roku 2003 (dle dat HELPS), poskytují seniorům v závislosti na jejich zdravotním stavu vouchery na zajištění profesionální pečovatelské služby. Dodejme, že jak v alokaci voucherů, tak dostupnosti formálních služeb sociální péče jsou velké rozdíly mezi severem a jihem Itálie (HELPS; da Roit, 2010)

Skupina postsocialistických zemí, tvořená Maďarskem, Polskem, Slovinskem, Slovenskem a Českou republikou, měla do začátku 90. let 20. století podobnou historii, a to i v oblasti sociální péče. V 90. letech tak tyto země různou rychlostí a s částečně odlišnými přístupy uskutečňovaly přechod od centralizovaného, státního a paternalistického systému založeného na ústavní péči a neformální péči rodiny tam, kde kapacita bytových služeb byla nedostatečná, k novým typům služeb, poskytovatelů, financování a filozofii poskytování (Hojnik, Zupanc, Svetlik, 1993; Széman, 1993; Hrynkiewicz, Starega-Piasek, Supińska, 1993; Matoušek, Koldinská, 2007). V současné době mají všechny tyto země zaveden nějaký typ peněžitých sociálních dávek reagujících na životní situaci seniorů, která je charakterizována závislostí seniora na péči druhé osoby při vykonávání základních činností každodenního života. Konkrétně, Maďarsko a Slovensko přiznávají peněžitý příspěvek osobě pečující o seniora se sníženou soběstačností; v České republice jsou adresáty příspěvku na péči sami závislí senioři a v Polsku a Slovinsku je součástí sociálního zabezpečení jak příspěvek na péči určený samotným seniorům, tak peněžitý příspěvek pro pečující osobu (zdroj dat: HELPS). Navzdory tomu, že v oblasti systémů zajištění sociální péče o seniory vycházely zkoumané státy z odlišných „startovních“ pozic, aktuální politické priority formulované na národních, resp. federálních úrovních jsou dosti podobné. Podle informací poskytnutých národními experty v dotaznících HELPS je v příslušných národních strategických dokumentech všech střeoevropských zemí důraz kladen na podporu setrvání seniorů v jejich domácnostech, co nejdéle to je možné, a vytvoření individualizovaných služeb sociální péče pro ty seniory, kteří z jakéhokoliv důvodu již ve své domácnosti setrvat nemohou. Jednotlivé země pak v rámci svých sociálně politických priorit kladly důraz na různé aspekty této hlavní priority:

- vytvoření široké škály služeb sociální péče na kontinuu od péče poskytované v domácnostech po plně rezidenční péči (Rakousko, Slovensko, Slovinsko, Česká republika);

- zvýšení kvalifikace pečujícího personálu a kvality služeb (Německo, Slovensko, Česká republika, Maďarsko);
- zvýšení kapacity stávajících sociálních služeb pro seniory včetně neformální péče (Slovinsko);
- podpora neformálních pečovatелů (Česká republika).

Na základě těchto priorit by bylo možné očekávat, že v systémech sociální péče zkoumaných zemí budou převládat terénní služby nad rezidenčními, přičemž terénní služby budou nabízet takovou škálu činností, které umožní i osobám převážně nesoběstačným setrvat ve svém původním obydlí. Současně by bylo lze očekávat, že v oblasti rezidenčních služeb se rozšíří nabídka různých typů propojení bydlení/ubytování s péčí pružněji reagující na individuální potřeby a preference seniorů. Jakou podobu mají ve skutečnosti systémy sociální péče pro seniory v námi zkoumaných zemích, analyzujeme v následující podkapitole.

4.3 Aktuální systém služeb sociální péče určených pro seniory se sníženou soběstačností

V této podkapitole prezentujeme výsledky komparace typů služeb sociální péče pro seniory v jednotlivých zkoumaných zemích. Ukázalo se, že je možné identifikovat základní typy služeb, které se vyskytují ve všech zemích. Rozboru toho, jakou pomoc vlastně tyto služby zajišťují, se věnujeme v první části, následně analyzujeme prostřednictvím míry pokrytí jejich dostupnost. Ve třetí části pak zaměřujeme pozornost na přítomnost a podobu alternativních služeb propojujících bydlení a sociální péči o seniory.

4.3.1 Terénní vs. bytové služby

Informace poskytnuté národními experty v rámci projektu HELPS o nastavení systému služeb sociální péče určených především pro seniory ukázaly, že tyto systémy stojí ve všech zkoumaných zemích na dvou pilířích: na pečovatelské službě a domově pro seniory⁴. Zatímco rozsah úkonů poskytovaných pečovatelskou službou byl poměrně variabilní, domovy pro seniory se typem poskytované pomoci v rámci jednotlivých států příliš nelišily. Domovy pro seniory v zásadě ve všech zkoumaných zemích představovaly řešení životní situace seniorů s vysokým stupněm závislosti na pomoci druhých osob, jejichž zdravotní stav však nevyžaduje hospitalizaci, přičemž se všude jedná o bytovou službu poskytující ubytování, stravu, sociální i ošetřovatelskou péči, pomoc s hygienou, zajištění zájmových činností a sociálního poradenství víceméně dle individuálních požadavků uživatele.

Vraťme se ale k pečovatelské službě. Tato v nejširším rozsahu úkonů poskytovaná praktickou pomocí v domácnosti, činnosti spojené se sebeobsluhou uživatele, 24hodinový dohled, doprovod a dovoz stravy. Jak je ale patrné z tabulky č. 2, všechny tyto činnosti zajišťuje pouze

rakouská pečovatelská služba, je však nutné dodat, že jednotliví poskytovatelé se mohou specializovat pouze na část z těchto úkonů, a tak z počtu 192 poskytovatelů pečovatelské služby registrovaných na portálu www.pflegesuche.at jich pouze 13 nabízí celé výše popsané spektrum úkonů.

Zkoumané země se zejména liší v tom, zda pečovatelská služba zajišťuje i rozvoz stravy, 24hodinový dohled, a také ošetřovatelskými úkony. Zatímco zajištění 24hodinového dohledu se jeví jako pomalu se prosazující „nadstandard“, poskytování rozvozu stravy či ošetřovatelských úkonů, zdá se, funguje jako rozlišovací znak pro ideové zakotvení pečovatelské služby. Pomineme-li komplexní rakouský model pečovatelské služby, pak žádná další země neposkytuje v rámci pečovatelské služby současně obě tyto činnosti – tedy rozvoz stravy i ošetřovatelské úkony. Rozvoz stravy a ošetřovatelské úkony tak rozdělují zkoumané země do dvou velkých skupin, a sice 1) pečovatelská služba se zdůrazněným medicínským aspektem, kde je praktická pomoc v domácnosti chápána jako doplňková činnost, kterou lze zajistit v rámci služeb občanské vybavenosti, a personál je ve velké míře tvořen zdravotními sestrami (Itálie, Německo, Polsko, Slovinsko) a 2) pečovatelská služba se zdůrazněným sociálním aspektem, kde ošetřovatelská služba existuje samostatně a personál pečovatelské služby je tvořen mj. i sociálními pracovníky (Česká republika, Maďarsko, Slovensko).

4.3.2 Dostupnost základních typů služeb

Přítomnost pečovatelské služby a zvláště poměrně široký rozsah úkonů, které může pro místní seniory zajišťovat, nicméně ještě sama o sobě nevypovídá mnoho o tom, do jaké míry je skutečně schopna podpořit setrvání seniorů v jejich domovech navzdory horšícímu se zdraví. Hluboká kvalitativní analýza, která by na tuto otázku přinesla jednoznačnou odpověď, sice v rámci projektu HELPS realizována nebyla, nicméně i makropohled prostřednictvím statistických dat umožňuje učinit určité závěry alespoň o dostupnosti pečovatelské služby pro seniory zkoumaných zemí a jejím vztahu k rezidenční péči.

Míra pokrytí obyvatel ve věku 65 a více let terénními či naopak pobytovými službami sociální péče, zobrazená v grafu č. 1, poukazuje na nízkou dostupnost pečovatelské služby zejména na Slovensku, ve Slovinsku a v Polsku. Ovšem podle vyjádření národních expertů pro projekt HELPS, rovněž Itálie a Maďarsko se potýkají s velmi nízkou dostupností pečovatelské služby v určitých regionech. V Itálii se jedná zejména o provincie na jihu země, které v roce 2008 vydaly 55krát méně poukazů na zajištění pečovatelské služby než severní provincie. V Maďarsku to pak jsou venkovské lokality s malými sídly – pečovatelská služba je zajištěna pouze v jedné třetině obcí s počtem obyvatel 500 a méně. V neposlední řadě je třeba upozornit

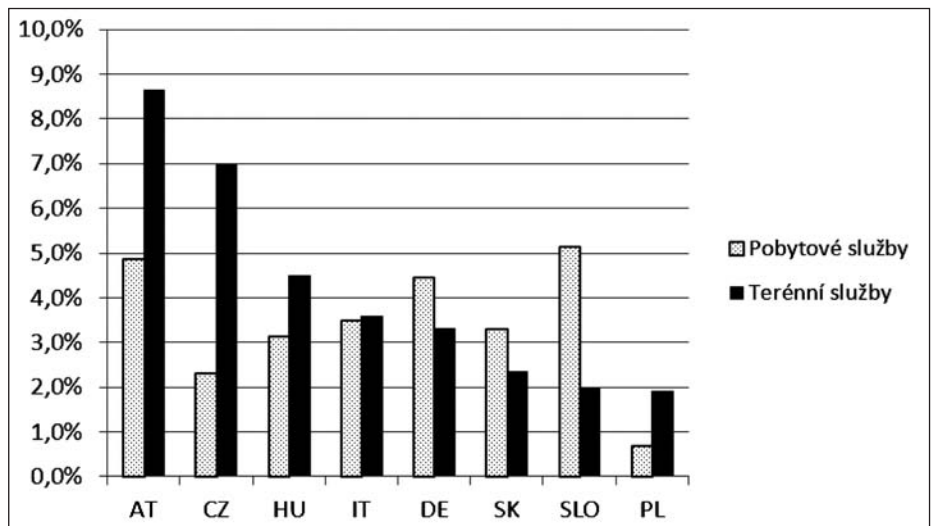
Tabulka č. 2: Úkony zajišťované pečovatelskou službou ve zkoumaných zemích

	Praktická pomoc v domácnosti	Pomoc při sebeobsluze	Zprostředkování kontaktu se společenským prostředím	24h. dohled	Rozvoz stravy	Ošetřovatelské úkony
Česká rep.	X	X	X		X	
Itálie	X	X	X			X
Maďarsko	X	X	X		X	
Německo	X	X	X	X		X
Polsko	X	X	X			X
Rakousko	X	X	X	X	X	X
Slovensko	X	X	X	X	X	
Slovinsko	X	X	X			X

Zdroj: HELPS.

Poznámka: X = ano.

Graf č. 1: Míra pokrytí pobytovými a terénními službami sociální péče, lidé ve věku 65+, rok 2011, není-li uvedeno jinak⁵

Zdroj: EUROSTAT, HELPS, vlastní výpočty.

Poznámky: Míra pokrytí službami = podíl seniorů využívajících daného typu služby z celkového počtu osob ve věku 65+; data za DE a IT z roku 2009, data za AT, PL a terénní služby v HU a SK z roku 2010.

na to, že velký podíl uživatelů pečovatelské služby v ČR využívá pouze dovoz jídla⁶ a reálné pokrytí ostatními činnostmi by bylo patrně výrazně nižší.

Celkově nejvyšší úroveň pokrytí obyvatel 65+ pečovatelskou službou je indikována pro Rakousko, kde uživatelé pečovatelské služby bylo v roce 2010 8,6 % této věkové skupiny, poté následuje Česká republika se 7 % a za ní pak ostatní zkoumané země, jejichž míra pokrytí pečovatelskou službou je v rozsahu maximálně polovičním oproti Rakousku, neboť sahá od 4,5 % v Maďarsku po 1,9 % v Polsku. Graf č. 1 také naznačuje, že s nižším pokrytím terénními službami se pojí relativně vyšší pokrytí pobytovými službami, lze se tak domnívat, že proces deinstitutionalizace je v těchto zemích zbrzděn či teprve začíná, jako je tomu ve Slovinsku. Nízký podíl pokrytí oběma typy služeb v Polsku pak indikuje vážné potíže se zajištěním sociální péče o seniory vůbec. Experti z Itálie a Maďarska dále upozorňovali, že i v oblasti dostupnosti rezidenční péče existují obdobné regionální rozdíly jako

u pečovatelské služby, tj. velmi omezená dostupnost na jihu Itálie a ve venkovských oblastech Maďarska.

4.3.3 Variabilita služeb sociální péče určených pro seniory⁷

Jak jsme uvedli výše, součástí všech zkoumaných systémů sociální péče o seniory je pečovatelská služba a domov pro seniory. Tyto dvě služby tvoří „základní model“ zajištění sociální péče. Jak je patrné z tabulky č. 3, ve většině zkoumaných zemí je tento model rozšířen o další typy služeb a alternativní spojení bydlení seniorů a péče o ně. Jen ve dvou zemích, Maďarsku a Slovensku, je sociální péče zajištěna pouze prostřednictvím modelu základního.

Alternativní typy propojení bydlení a péče o seniory pak je možné roztrdit do tří kategorií: 1. modifikované domovy pro seniory; 2. byty a domy s pečovatelskou službou; 3. komunitní a integrované bydlení. Tyto kategorie se od sebe liší podle soběstačnosti cílové skupiny seniorů, pro kterou jsou převážně určeny. Nejnížší

Tabulka č. 3: Variabilita služeb sociální péče pro seniory včetně alternativních modelů propojení bydlení a péče

	Základní model	Alternativní propojení bydlení a péče		
	Pečovatelská služba (PS) + domov pro seniory	Modifikace domova pro seniory	Byty a domy s PS	Komunitní a integrované bydlení
Česká rep.	X		X (1)	
Itálie	X		X (2)	
Maďarsko	X			
Německo	X	X (1)	X (1)	X (1)
Polsko	X	X (1)		
Rakousko	X	X (1)	X (4)	X (3)
Slovensko	X			
Slovinsko	X		X (2)	

Zdroj: HELPS.

Poznámka: X = ano, v závorce () je uveden počet alternativních typů.

intenzita sociální péče je zajišťována v rámci třetí kategorie a naopak nejvyšší v rámci kategorie první.

Modifikované domovy pro seniory představují zajištění péče o seniory s vysokým stupněm závislosti a od „klasických“ domovů pro seniory se liší zejména nízkým počtem klientů (3 až 12 osob) na jed-no zařízení a více na míru jednotlivým klientům přizpůsobeným poskytováním služ-by. S cílem přiblížit prostředí v těchto bytech či domech co nejvíce tomu, na co byli klienti zvyklí ve svém domově, tj. mohou si s sebou přivést svůj nábytek, denní rozvrh je individualizován apod. V rámci jednotlivých zemí se jedná spíše o doplňkový typ služby, neboť například v Polsku bylo v roce 2010 pouze 14 takových zařízení, v Rakousku 5, a to ještě pouze ve Vídni. Dodejme, že tato vídeňská „zařízení“ jsou nazývána bytovými společenstvími se stálou péčí, někdy jsou též označována jako co-hausing.

Propojení samostatného bydlení v často bezbariérově upravených *bytech s určitou podobou pečovatelské služby*, resp. s variabilním rozsahem úkonů, které poskytuje, představuje nejčastější formu rozšíření základního modelu sociální péče o seniory (srov. tabulku č. 3). Tuto kategorii lze chápat jako mezičlánek mezi péčí poskytovanou v domácnosti na straně jedné a plně rezidenční péčí na straně druhé. V souvislosti s touto kategorií dále nelze hovořit o „zařízeních sociální péče“, neboť péče je poskytována v nájemních bytech či bytech v osobním vlastnictví. Současně se ale jedná o speciální (ať již z důvodu bezbariérovosti, nebo zajištění péče) druh bydlení, do kterého se senior musí ze svého původního domova přestěhovat. Tato kategorie je také poměrně vnitřně heterogenní, zahrnuje:

- Byty pro penzisty (IT, AT-Vídeň): tyto byty tvoří rezidenční domy pro movitější, převážně soběstačné seniory v Itálii a ve Vídni, kteří si již přejí být ušetřeni každodenních domácích prací, jako je úklid, vaření apod., a vítají bydlení ve společném domě s vrstevníky. Zatímco

však vídeňské byty umožňují postupně doobjednání služeb osobní péče a ošetřovatelská stanice bývá součástí bytového komplexu, v rámci italských bytů pro penzisty rozsáhlejší osobní péči zajišťit nelze.

- Chráněné byty pro seniory (CZ-částečně, SLO, AT, DE): jedná se o byty architektonicky upravené podle potřeb seniorů a péči poskytovanou v domácnosti vybavené alarmem k přivolání pomoci 24 hodin denně 7 dní v týdnu. Tyto byty jsou většinou nájemní, nicméně ve Slovinsku je možné je i koupit. Jsou také nejčastěji lokalizovány v blízkosti domova pro seniory či jsou přímo jeho součástí a jsou to právě pracovníci tohoto blízkého zařízení, kteří zajišťují úkony pečovatelské služby v rozsahu požadovaném daným seniorem. Část českých domů s pečovatelskou službou již vybavených alarmy a bezbariérovými úpravami či 24 hodin přítomnou službou lze zařadit také do tohoto typu. Cílem tohoto typu bydlení je umožnit poskytovat i náročnější péči v domácnosti seniora, vyžaduje-li to jeho měnící se zdravotní stav.
- Bytová společenství – co-hausing (AT - Vídeň, IT): Jedná se o polosamostatné nájemní bydlení. V rámci rodinného domu či bytu mají jednotliví nájemníci svůj vlastní pokoj, přičemž ale kuchyně, sociální zařízení a podobně jsou společné. Nájemníci sdílí náklady na bydlení a mohou využívat obdobných služeb, jaké poskytuje pečovatelská služba. V rozsahu, v jakém jsou toho schopni, se obyvatelé bytu podílejí na zajištění jeho chodu. Ve vídeňských bytech je navíc podmínkou pro „přijetí“ seniora určitý stupeň závislosti. Denní časový rozvrh, činnosti, jídlo atd. je určováno samotnými obyvateli bytu. Významným aspektem je dále vzájemná stimulace a podpora mezi členy bytového společenství.
- Byty s pečovatelskou službou (CZ-částečně, SLO): Jedná se o malometrážní byty určené pro seniory, v nichž je

poskytována pomoc podle potřeby seniora, a to v oblastech: údržba domácnosti, asistence při osobní hygieně, dále v zajištění pomoci během krátkodobé nemoci nájemníka (SLO), zajištění stravy a pomoc při její přípravě včetně nákupů, event. doprovodů (CZ).

- Chráněné bydlení na farmě (AT): V některých rakouských spolkových zemích existuje možnost chráněného bydlení na rodinných farmách. Alespoň jeden člen rodiny musí být vyškolen v péči o seniory. Senior na farmě žije ve vlastním bytě a může dokupovat služby jako pomoc při osobní hygieně, úklidu, vaření apod. Pokud má senior zájem, může se rovněž zapojit do činností na farmě. Některé farmy poskytují dlouhodobé pobyty, jiné pouze přechodné, určené například k zotavení po hospitalizaci.

Třetí kategorie alternativního bydlení pro seniory je relativně nejmladší a zahrnuje komunitní formy bydlení v rámci bytového domu zaměřené na překonání izolace a osamění a zajištění pomoci při nenadálé události jak v rámci domácnosti, tak v oblasti zdravotní, nikoliv však dlouhodobé pomoci a péče. Zatímco v Německu existují zejména generačně smíšené komunity, v Rakousku jsou jak multigenerační komunity, tak výhradně seniorské komunity a dále i tzv. integrované bydlení, kde jsou jednotlivé byty v rámci daného domu cíleně pronajímány, tak aby se dosáhlo smíšené struktury nájemníků zahrnující nejen různé generace, ale i osoby s postižením, cizince, osoby a rodiny s nízkými i vysokými příjmy apod. Podle rakouského experta projektu HELPS se nicméně ukazuje, že komunitní bydlení a zvláště to ve vrstevnické skupině seniorů je poměrně náročné na zvládnutí problémů vznikajících při vzájemném soužití, ale i financování chodu domu. Multigenerační komunity mají naopak v Rakousku již delší a úspěšnější tradici. V současné době je tento model pojmán jako nerodinné a nepřibuzenské soužití. Babičky se starají o školní děti a věnují se lehké práci na zahrádce, zatímco mladí tatínkové zabezpečují těžší a namáhavější práce, jako je úklid sněhu, sekání trávy apod. Zejména vzájemné obohacení sdílením zkušeností a přístupu k životu různých generací je považováno za velkou přednost tohoto typu bydlení.

Právě popsané formy propojení bydlení a péče určené pro seniory reprezentují typy řešení, které jsou již v podstatě standardní součástí systémů sociální péče o seniory ve zkoumaných zemích. Národní experti projektu HELPS nicméně uvádějí, že kromě těchto typů ještě např. v Itálii a Německu existují formy bydlení a péče o seniory specifické pouze pro jedno město. Kromě toho jsou realizovány projekty na zavádění dalších inovativních přístupů, které zejména využívají moderní komunikační technologie a technologie asistovaného života. I když tyto endemické či inovativní přístupy k zajištění péče o seniory

nejsou předmětem naší studie, lze se domnívat, že nastiňují pravděpodobný směr rozvoje i již nějakou dobu zavedených praxí.

5. Závěr a diskuse

V prezentovaných analýzách jsme se zaměřili na dostupnost a variabilitu formálních služeb sociální péče určených především pro seniory včetně modelů propojení bydlení seniorů a péče o ně v osmi středoevropských zemích. Před samotnou analýzou systémů poskytovaných služeb jsme se zaměřili na demografický a sociálně-politický kontext, v němž jsou tyto systémy péče utvářeny a v němž fungují.

Ukázalo se, že mezi „proměnnými“ podíl seniorů v populaci, rychlost stárnutí populace, vývoj typu sociálního státu, národní sociálně-politické priority v oblasti zajištění péče o seniory a dostupnosti a variabilitou formálních služeb sociální péče neexistuje jednoznačná souvislost, která by platila v všech zkoumaných zemích. Jak uvádíme výše, všechny zkoumané země se bez ohledu na aktuální demografický vývoj a sociálně-politickou minulost hlásí k prioritě podporovat seniory, aby co nejdéle mohli zůstat ve svých domovech navzdory snižující se soběstačnosti, a tedy podporovat i terénní služby sociální péče. Analýza dostupnosti a variability nabídky služeb však jednoznačně ukázala, že od politických prohlášení k jejich realizaci je dlouhá cesta, a dále, že rychlost, s jakou jednotlivé národní vlády tuto cestu urazí, často nezávisí na naléhavosti problémů, k nimž se dané priority vztahují. To je patrné zejména na omezeném pokrytí službami péče jižní částí Itálie (vysoký podíl seniorů ve věku 65+ i ve věku 80+) a Polska (vysoký podíl seniorů ve věku 80+) a naopak na rozvinutém systému formálních služeb sociální péče včetně řady alternativ k základnímu modelu identifikovaném v Rakousku, jehož podíl seniorů v populaci není zanedbatelný, ale rozhodně není nejvyšší v rámci střední Evropy.

Výsledky srovnání systémů formální sociální péče o seniory ve zkoumaných zemích poukazují na to, že nabídka a dostupnost těchto služeb se mezi zkoumanými státy poměrně lišila, což bylo lze očekávat, nicméně odhalila, že některé země k sobě měly blíže než jiné, přičemž ale dělení těchto zemí neprobíhá po žádné z naší analyzovaných kontextuálních linií (viz výše). Komparativní analýza naznačuje, že z hlediska šíře nabídky a dostupnosti formálních služeb sociální péče pro seniory se ve střední Evropě vynořují tři typy: rudimentální systém, pokročilý systém a vyspělý systém.

Jako **rudimentální systémy** jsme se rozhodli nazvat ty systémy, které buď spočívají pouze v „základním modelu“ zajištění péče, tj. systém obsahuje jednu terénní a jednu pobytovou formu péče (pečovatelskou službu a domov pro seniory).

Z tohoto hlediska je jako rudimentární vnímán systém služeb sociální péče na Slovensku a v Maďarsku. Nebo dostupnost, byť variabilnějších, služeb sociální péče je velmi nízká a lze předpokládat, že spíše než na formálních službách je systém péče postaven na rodinné péči (Polsko) a péči zajišťované v rámci šedé ekonomiky (Itálie-jih).

Pro pokročilý systém je charakteristické doplnění základního modelu formální péče o mezistupňové formy péče vyplňující mezeru mezi péčí zajišťovanou v dosavadní domácnosti seniora a rezidenční péči, případně ve vytváření deinstitucionalizovaných forem pro rezidenční péči. Druhým znakem těchto systémů je relativně dobrá dostupnost služeb základního modelu formální sociální péče o seniory. Na základě těchto hledisek jsme jako pokročilé systémy označili systémy formální sociální péče v Německu, Slovinsku, v Itálii-sever a České republice.

Relativně vysoká míra pokrytí obyvatel ve věkové skupině 65+ a s ostatními zkoumanými zeměmi nesrovnatelná variabilita forem propojení bydlení seniorů a péče o ně řadí Rakousko do **vyspělého systému** a činí z něho příklad hodný dalšího studia a inspirace pro státy, které se vydaly na cestu deinstitucionalizace svých systémů služeb sociální péče pro seniory.

Předloženou analýzou jsme mimo jiné poukázali na to, že alespoň v oblasti formální sociální péče určené seniorům se navzájem liší nejen země bývalé západní Evropy, ale především, že pohled na post-socialistické státy střední Evropy jako na jeden samostatný typ sociálního státu (srov. např. Rostila, 2007) je obtížně obhajitelný (podobně viz Fenger, 2007; Kuitto, 2011). Navržené typy systémů formálních služeb sociální péče pro seniory založené na kvalitativní analýze variability a srovnání dostupnosti (indikované prostřednictvím míry pokrytí populace 65+ zkoumanými službami) chápeme jako východisko pro další testování a kvantitativní analýzy, jejichž cílem by mohlo být zpřesnění pohledu na systémy sociálních služeb a sociálního zabezpečení vůbec v rámci evropských národních států.

I v následujících letech lze očekávat, že oblast zajištění sociální péče o seniory bude jedním z předních politických témat nejen středoevropských zemí. Nicméně navzdory téměř jednotným prioritám je možné jen stěží přesněji odhadovat budoucí vývoj národních systémů zajištění péče o seniory. Převládne vyspělý rakouský systém nebo naopak systém rudimentální? Volání po veřejných úsporách v této oblasti (OECD, 2011) by nahrávalo spíše druhému z nich. Na druhou stranu ale zprávy z mezinárodních projektů zaměřených na péči o seniory dokládají, že tento sektor se velmi dynamicky rozvíjí, ať se jedná o metody plánování péče, case management, posouzení potřeb pečovaných a pečujících (Triantafillou et al., 2010), inovativní praxi v oblasti podpory

péče v domácím prostředí (EUROFAMCARE, 2006), aktivizaci a sociální integraci seniorů (Q-Ageing, 2012), vývoj a aplikaci inovativních komunikačních technologií a technologií asistovaného života (AAL JP, 2012). Proto lze i v českém prostředí očekávat nejen změny v systému financování sociálních služeb, ale i v oblasti jejich poskytování. S těmito změnami se totiž budou pravděpodobně pojít i nové nároky na sociální pracovníky, jak v oblasti postupů a metod sociální práce (větší spolupráce se sektorem neformální péče, sociální integrace samostatně bydlících seniorů atd.), tak také v oblasti zvládnutí nových dilemat a etických výzev spojených zejména s pronikáním moderních technologií do nejtímnějšího soukromí jejich uživatelů (srov. Milligan, 2009). S rozvojem terénních služeb sociální péče a nárůstem počtu pečovatelů nabývá na naléhavosti i docenění náročnosti jejich práce a s ní ruku v ruce jdoucí téma přiměřenosti jejich současné typicky spíše nižší kvalifikace i mzdového ohodnocení vůči jejich pracovním úkolům (srov. např. Hale, Barrett, Gauld, 2010).

1 Tato stať vznikla v rámci mezinárodního projektu HELPS - Housing and Home Care for the Elderly and Vulnerable People and Local Partnership Strategies in Central European Cities, implementovaného v rámci programu EU STŘEDNÍ EVROPA (CENTRAL EUROPE), spolufinancovaného Evropským regionálním rozvojovým fondem (ERDF).

2 Evropská sociální charta, Evropská charta místní samosprávy, Rezoluce Rady Evropy, podpora dlouhodobé péče zeměmi OECD, doporučení v rámci Zdraví 21 - Evropské strategie Světové zdravotní organizace, Doporučení Švédského předsednictva EU v roce 2009.

3 Uvědomujeme si, že vymezení „střední Evropy“ užitá v této stati se může jevit jako poněkud netypické (zejm. s ohledem na zařazení Itálie a Slovinska), nicméně bylo uplatněno v souladu s tím, jak Evropský fond pro regionální rozvoj definuje střední Evropu pro svůj Program STŘEDNÍ EVROPA, a to mj. těmito regiony: celé Česko, Slovensko, Polsko, Maďarsko, Rakousko, Slovinsko a bývalá NDR, severní regiony Itálie (viz www.central2013.eu). Nutno však podotknout, že dále prezentované analýzy zahrnují i v případě Itálie a Německa tyto země jako celek, neboť data vztahující se pouze k jejich „středoevropským“ regionům nebyla v těchto zemích k dispozici.

4 Při psaní o jednotlivých typech služeb sociální péče vyvstal problém s terminologií. Jednak napříč zkoumanými zeměmi se názvy i podobných služeb odlišují, a dále některé typy služeb se vyskytují jen v určité zemi a v jiné ne. Abychom usnadnili čitelnost textu pro českého čtenáře (slovenským se tímto omlouváme), nazýváme ty služby, které jsou napříč zeměmi obsahově velmi příbuzné a vyskytují se i v českém systému, označeními platnými v českém právním řádu. Ty typy služeb, které součástí českého systému nejsou, pak nazýváme českými ekvivalenty toho, jak národní název služby experti projektu HELPS přeložili do angličtiny. Výslovně tedy upozorňujeme, že i když např. označení „domov pro seniory“ nelze v ostatních zemích v této podobě nalézt, typově velmi příbuzné (často však nikoliv zcela totožné) služby ano.

5 Hodnoty, které graf zobrazuje, je nutné chápat pouze jako přibližné, protože systémy sociálních služeb jednotlivých zemí se liší, a tak typ služby „domovy pro seniory“ může zahrnovat nejen seniory,

ale částečně i mladší osoby, u pečovatelské služby pak mohou být hodnoty ovlivněny skladbou činností, které poskytují, např. přítomnost rozvážky stravy.

6 I když nejsou k dispozici přesné statistiky, využívání pečovatelské služby českými seniory převážně k dovážce oběda naznačují jednak výpočty z dat SHARE pro rok 2007 pro populaci 50+, realizované v rámci projektu HELPS, které uvádějí, že dovoz jídla v uplynulém roce využila téměř 3 % respondentů, avšak úkony osobní péče a pomoci v domácnosti pouze 0,3 % respondentů. Převahu rozvozu jídla nad ostatními úkony dále dokládá i případová studie vybraného poskytovatele pečovatelské služby, kde 59 % uživatelů této pečovatelské služby odebíralo pouze dovážku jídla (Kubalčíková, Havlíková, 2011).

7 Analýza prezentovaná v rámci této sekce je zaměřena na zajištění sociální péče o seniory, kteří mají sice sníženou soběstačnost, nevyžadují však specializovanou péči, tj. netrpí rozvinutým neurodegenerativním onemocněním a nenachází se v terminálním stadiu rakovinného onemocnění.

Literatura:

- AAL JT. 2012. „Catalogue of Projects 2012“, Ambient Assisted Living Joint Programme (AALJP), [online][cit. 18. 9. 2012]. Dostupné z: http://www.aal-europe.eu/wp-content/uploads/2012/08/AALCatalogue2012_V7.pdf.
- Badelt, CH. – Holzmann, A. 1993. Care for the Elderly in Austria: Innovative Projects on the Local Level. In: Evers, A. – Svetlik, I. (Eds.): *Balancing Pluralism: New Welfare Mixes in Care for the Elderly*. Aldershot: Avebury, Ashgate Publishing Limited, pp.147-178.
- Baldock, J. – Evers, A. 1991. Innovations and Care of the Elderly: The Front Line of Change for Social Welfare Services. In: *Ageing International* 18, no. 1, pp. 8-21.
- Da Roit, B. 2010. *Strategies of Care: Changing Elderly Care in Italy and the Netherlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Da Roit, B. – Le Bihan, B. 2010. Similar and Yet So Different: Cash-for-Care in Six European Countries' Long-Term Care Policies. In: *The Milbank Quarterly* 88, no. 3, pp. 286-309.
- EUROFAMCARE. 2006. *Services for Supporting Family Carers of Older Dependent People in Europe: Characteristics, Coverage and Usage – Examples of Good and Innovative Practices in Supporting Family Carers in Europe*. Edited by EUROFAMCARE consortium. [on-line] [cit. 18. 9. 2012]. Dostupné z: <http://www.uke.de/extern/eurofamcare/publikationen.php?abs=8>.
- European Commission (EC). 2012. *Long-Term Care for the Elderly: Provisions and Providers in 33 European countries*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Evans, S. 2009. *Community and Ageing: Maintaining Quality of Life in Housing with Care Settings*. Bristol: Policy Press.
- Fenger, H. J. M. 2007. *Welfare regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating post-communist countries in a welfare regime typology*. In: *Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences*, August 2007.
- Hale, B. – Barrett, P. – Gauld, R. 2010. *The Age of Supported Independence: Voices of In-home Care*. London: Springer.
- Hojnik Zupac, I. – Svetlik, I. 1993. *Home Help for the Elderly – A Case of Welfare Mix Innovation Under Conditions of Pluralization of the Welfare System*. In: Evers, A. – Svetlik, I. (eds.): *Balancing Pluralism: New Welfare Mixes in Care for the Elderly*. Aldershot: Avebury, Ashgate Publishing Limited, pp. 179-202.
- Hryniewicz, J. – Starega-Piasek, J. – Supińska. 1993. *A Shift Towards a Welfare Mix – for Innovation or for Survival*. In: Evers, A. a Svetlik, I. (eds.): *Balancing Pluralism: New Welfare Mixes in Care for the Elderly*. Aldershot: Avebury, Ashgate Publishing Limited, pp. 217-230.
- Huber, M. – Maucher, M. – Sak, B. 2008. *Study on Social and Health Services of General Interest in the European Union. Final Synthesis Report prepared for DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, DG EMPL/E/4*.
- Kubalčíková, K. 2007. *Expertiza pro cílovou skupinu Seniori*. Brno: FSS MU.
- Kubalčíková, K. – Havlíková, J. 2011. *Towards Staying at Home. Could Domiciliary Care Services be a Possible Way?* In: *Sociální práce / Sociální práce* 11, č. 5, s. 3-16.
- Kuitto, K. 2011. *More than Just Money: Patterns of Disaggregated Welfare Expenditure in the Enlarged Europe*. In: *Journal of European Social Policy* 21, no. 4, pp. 348-364.
- Marin, B. – Leichsenring, K. – Rodrigues, R. – Huber, M. 2009. *Who Cares? Care Coordination and Cooperation to Enhance Quality in Elderly Care in the European Union. Background Paper to the Conference on Healthy and Dignified Ageing, Stockholm, 15-16 September 2009* [cit. 18. 9. 2012]. Dostupné z: http://www.se2009.eu/polopoly_fs/1.15230%21menu/standard/file/Discussion%20Paper-Who%20Cares3.pdf
- Matoušek, O. – Koldinská, K. 2007. *Trendy historickým vývoji sociálních služeb*. In: Matoušek a kol. *Sociální služby: Legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál, s. 17-34.
- Milligan, C. 2009. *There's No Place Like Home: Place and Care in an Ageing Society*. Farnham: Ashgate.
- OECD. 2011. *Help Wanted? Providing and Paying for Long-Term Care*. Paris: OECD Publishing.
- Peace S.M. – Holland C. 2001. *Inclusive Housing in an Ageing Society: Innovative Approaches*. Bristol: The Policy Press.
- Q-Ageing. *Toolbox of Tested Solutions Promoting Active Ageing at Local Level*. [on-line] [cit. 18. 9. 2012]. Dostupné z: http://www.qageing.eu/Q-AGEING_Toolbox_webx.pdf.
- Rostila, M. 2007. *Social Capital and Health in European Welfare Regimes: a Multilevel Approach*. In: *Journal of European Social Policy* 17, no. 3, pp. 223-239.
- Rothgang, H. – Engelke, K. 2009. *Long-term care: How to organise affordable, sustainable long-term care given the constraints of collective versus individual arrangements and responsibilities*. Discussion paper, Peer Reviewed, The Netherlands, 10-11 February 2009. [on-line] [cit. 18. 9. 2012]. Dostupné z: <http://www.peer-review-social-inclusion.eu/peer-reviews/2008/how-to-organise-affordable-sustainable-long-term-care-given-the-constraints-of-collective-versus-individual-arrangements-and-responsibilities/discussion-paper>.
- Széman, Z. 1993. *Innovations in Care for the Elderly: Elements of Transition to a Mixed System of Welfare in Hungary (1989-1991)*. In: Evers, A. a Svetlik, I. (eds.): *Balancing Pluralism: New Welfare Mixes in Care for the Elderly*. Aldershot: Avebury, Ashgate Publishing Limited, pp. 203-216.
- Triantafyllou, J. – Naiditch, M. – Repkova, K. – Stiehr, K. – Carretero, S. – Emilsson, T., – Di Santo, P. – Bednarik, R. – Brichtova, L. – Ceruzzi, F. – Cordero, L. – Mastroyiannakis, T. – Ferrando, M. – Mingot, K. – Ritter, J. – Vlantoni, D. 2010. *Informal Care in the Long-term Care System: European Overview Paper*. Athens/Vienna: Interlinks. [on-line] [cit. 18. 9. 2012]. Dostupné z: http://www.euro.centre.org/data/12785948_16_84909.pdf
- Walker, A. 1996. *Social Services for Older People in Europe*. In: Bland, R. (ed). *Developing Services for Older People and Their Families*. London: Jessica Kingsley Publishers Ltd, pp. 58-76.

Autorka působí ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí, v v. i.

Mezinárodní konference **Inovace a zaměstnanost v sociálních službách: nové příležitosti pro podporu ekonomického růstu?**, spoluorganizovaná VÚPSV, v. v. i., a Evropskou sociální observatoří, se uskutečnila 27. května na Masarykově univerzitě v Brně.

Zúčastnilo se jí přes 80 zainteresovaných aktérů - výzkumníků českých i zahraničních, poskytovatelů služeb, zástupců státní správy včetně MPSV, krajů, měst a obcí, asociace zaměstnavatelů i odborového svazu zdravotních a sociálních služeb, zástupců evropských zaměstnavatelů a odborných svazů a v neposlední řadě Evropské komise.

Konference se zabývala souvislostmi mezi financováním sociálních služeb, jejich organizací (způsobu regulace a poskytování služeb), a konečně zaměstnaností v sociálních službách. Hodnotila možnosti spolupráce soukromého a veřejného sektoru v sociálních službách a faktory, které ovlivňují jejich rozvoj, stejně jako tvorbu pracovních míst.

Byla organizována ve dvou částech: dopolední sekce představila nejnovější výzkumná zjištění k tématu prezentovaná akademickou a výzkumnou sférou, v odpolední sekci pak evropští a čeští zainteresovaní aktéři (sociální partneři, analytici a tvůrci politik) diskutovali rozvoj sociálních služeb a zaměstnanosti v nich v České republice, v rámci obecnějších evropských trendů.

Konference reflektovala obtížné podmínky rozvoje sociálních služeb za situace ekonomického zpomalení a rozpočtových omezení. V evropském srovnání se ukazují značné rozdíly v rozvoji sociálních služeb indikované rozsahem zaměstnanosti: v nejvíce rozvinutých systémech dosahuje míra zaměstnanosti v zdravotních a sociálních službách 10 % až 14 % a podíl na celkové zaměstnanosti se pohybuje mezi 15 % až 20 %, pokud jde pouze o sektor sociálních služeb, je to 10-13 %. „standard“ například v Německu je asi 5 % či o něco více, ale v některých zemích bývalého komunistického bloku a jižní Evropy výrazně méně, i v ČR jen asi 2 %. Ve většině zemí růst zaměstnanosti pokračuje, a to i v období krize. Modernizace ve vývoji sociálních systémů jsou spojeny především s rozvojem služeb. Analýzy současně ukázaly na význam zdravých veřejných rozpočtů pro budoucí udržitelný vývoj sociálních služeb, ale současně i na pozitivní dopad „sociálních investic“ do služeb na zaměstnanost v sociálních službách i celkovou zaměstnanost, harmonizaci rodiny a zaměstnání, kvalitu života a ekonomický růst. Podtržena byla proto dostatečná účast veřejných zdrojů i mobilizace zdrojů dalších, stejně jako role státu v oblasti regulace služeb - zejména prosazováním standardů kvality a profesních požadavků, dostatečné personální zajištění a partnerství veřejného a soukromého sektoru. Nutné jsou také systémové inovace. Situace v České republice byla podrobně kritickému pohledu a diskutovány byly jak současné limity, tak potřeby dalšího rozvoje i inspirace přístupy jiných evropských zemí.

Tomáš Sirovátka, FSS MU

Péče o předškolní děti z pohledu rodičů: srovnání České a Slovenské republiky

Hana Maříková, Soňa G. Lutherová

Článek vychází z projektu *Volba rodičů ohledně péče o děti v České republice a na Slovensku*.¹ Ten si kladl za cíl rozkrýt vztah mezi reálnými a ideálními volbami rodičů ohledně péče o předškolní děti ve vazbě na kulturní hodnoty a institucionální nastavení systému rodinné politiky a politik péče o dítě v České a Slovenské republice, neboť volby rodičů v této oblasti mají nemalý vliv na genderové vztahy a jejich charakter ve společnosti. Prostřednictvím analýzy 40 polostruktruovaných rozhovorů provedených v Praze a Bratislavě s rodiči žáků prvních tříd, vybraných vždy ze dvou odlišných městských lokalit i sociálních prostředí, jsme se v tomto článku snažily postihnout rodičovskou praxi ohledně péče o děti v daném období, odhalit strukturu a obsah představ rodičů o péči o děti spolu s jejich faktickým i hypotetickým rozhodováním o této péči, abychom mohly identifikovat vliv institucionálního rámce a kulturních hodnot. V závěru článku jsme se pokusily vyvodit ze zjištěných dat konsekvence pro genderovou rovnost v námi sledované oblasti.

Téma vlivu institucí a kultury v relaci k genderové ne/rovnosti v případě péče o rodinné příslušníky, neplacené a placené práce bývá v zahraničí často sledováno na makroúrovni jejich fungování, tj. na úrovni nastavení a fungování příslušných politik (např. Lewis, 1993; Sainsbury, 1996). Mezinárodní srovnávací analýzy prokazují, že reálné volby rodičů ohledně péče o dítě a výkonu placené práce jsou výrazně ovlivněny institucionálním rámcem příslušných politik (srov. Crompton a Lyonette, 2005). Instituce nicméně paralelně odrážejí a současně i produkují určité kulturní hodnoty, normy (Pfau-Effinger, 2005; Schmidt, 2010) vázající se k placené práci, péči o druhé a genderové rovnosti v dané zemi. Obě tyto makrostrukturální komponenty, tj. instituce a kultura, interagují v rovině individuální s preferencemi jednotlivců (Hakim, 2003) neboli s tím, co jedinec považuje za žádoucí pro svou vlastní osobu a co chce dělat, a možnostmi, tj. s tím, co může reálně udělat (Tomešová Bartáková, 2009; Křížková et al., 2011).

Vědomy si vzájemného možného působení a ovlivňování se mezi institucemi (nastavením systémů příslušných politik), kulturním rámcem dané země a volbami i preferencemi jednotlivců, zaměřily jsme se ve výzkumu orientovaném na mikrorovinu sledovaného problému nejen na reálné volby rodičů, ale také na ty „hypotetické“, resp. ideální, kde se dá předpokládat, že nová definice „vstupních podmínek“ by mohla přimět aktéry k hledání takových (hypotetických) řešení s takovým zdůvodněním jejich preferencí, které by nutně nemusely korespondovat se současným stavem, tj. faktickými volbami rodičů a s nimi spojenými argumentacemi. Prostřednictvím výpovědí dotázaných osob z České a Slovenské republiky jsme konfrontovaly představy a praxi aktérů v odlišných (byť v mnohém příbuzných) institucionálních a kulturních rámcích.

Institucionálně kulturní kontext

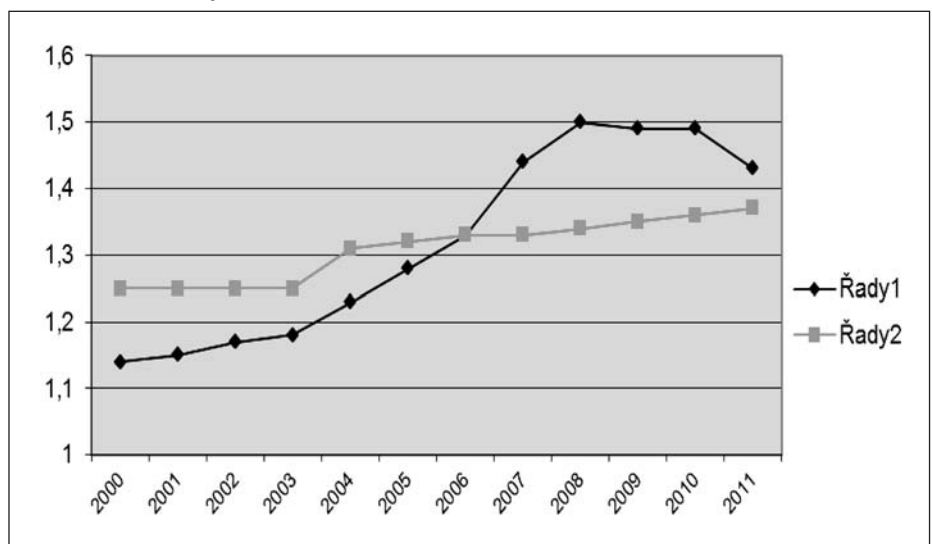
Česká republika a Slovensko mají i v současnosti velice podobné nastavení systému politik péče o děti a relevantní části rodinné politiky týkající se období předškolního věku dítěte, která se váže na společnou historii soužití v jednom státě. Třebaže ta sahá hlouběji než do období socialismu, tehdy nicméně docházelo k postupnému rozvoji a následné transformaci principů péče o děti v předškolním věku (Hašková, Maříková a Uhde, 2009), k přeusměrování orientace politik péče tohoto druhu od defamilialismu k familialismu (srov. Leitner, 2003).

Tato tendence v obou zemích zesílila po listopadu 1989, kdy prodloužení další mateřské dovolené platné od 1. ledna téhož roku² bylo následně doprovázeno postupným uzavíráním jeslí v obou zemích. Zatímco v roce 1989 fungovalo

v České republice 1709 jeslí s více než 65 tisíci místy, o rok později to bylo již jen 1393 zařízení s necelými 50 tisíci místy v nich. Na Slovensku byla situace obdobná, neboť z 1289 zařízení s 49 tisíci místy v nich v roce 1989 se jejich počet snížil během roku na 1069 zařízení s 37 tisíci místy (Statistická ročenka, 1992: 596). Podíl dětí navštěvujících v Čechách jesle tvoří dlouhodobě podle domácích zdrojů jen kolem 1 % (Kuchařová et al., 2009), podle zahraničních 2 % (The Provision, 2009). Na Slovensku je to 5 % (ibid; Šimurková, 2009). Navštěvnost mateřských škol je přitom v obou zemích vysoká a pohybuje se v rozmezí 60 % až 90 % příslušné věkové kohorty v dané zemi (Bodnárová et al., 2005; Kuchařová et al., 2009).

V České a Slovenské republice, obdobně jako i v jiných zemích bývalého sovětského bloku v regionu Střední a Východní Evropy, zesílila konzervativní rétorika

Graf č. 1: Úhrnná plodnost v Česku a na Slovensku v letech 2000–2011

Zdroje dat:
Český statistický úřad: 2011
Slovenský štatistický úrad: 2012

Tabulka č. 1: Postoje populace k genderovým rolím (v %)

	Rozhodně souhlasím		Spíše souhlasím		Ani souhl., ani nesouhlas.		Spíše nesouhlas.		Rozhodně nesouhlas		Průměr		N	
	ČR	SR	ČR	SR	ČR	SR	ČR	SR	ČR	SR	ČR	SR	ČR	SR
Pracující matka může se svým dítětem vytvořit stejně vřelý a bezpečný vztah jako matka, která není zam.	38,4	47,5	35,0	22,6	9,1	13,9	13,6	11,6	3,9	4,4	2,10	2,03	1614	1115
Předškolní dítě pravděpodobně strádá, pokud jeho matka pracuje	15,4	17,2	32,2	33,8	15,7	17,5	26,8	19,8	9,9	11,7	2,84	2,75	1616	1115
Je-li žena zaměstnaná na celý úvazek, rodinný život tím v zásadě trpí	15,4	24,4	28,5	29,0	18,2	19,8	25,2	14,9	12,7	11,9	2,91	2,61	1609	1122
Nic proti zaměstnání, ale většina žen stejně touží po domově a dětech	25,3	38,6	34,0	29,9	23,5	21,7	13,2	6,3	4,0	3,5	2,37	2,06	1599	1106
Být ženou v domácnosti je stejně uspokojivé, jako mít zaměstnání	11,7	24,0	21,1	18,4	25,6	24,0	28,4	21,4	13,2	12,2	3,10	2,80	1565	1093
Zaměstnání je pro ženu nejlepší způsob, jak být nezávislou	27,4	30,4	35,5	28,9	21,8	23,4	11,3	11,9	4,0	5,4	2,29	2,33	1596	1095
Do rodinného rozpočtu by měli přispívat muž i žena	60,3	64,7	28,2	18,1	6,8	11,2	3,9	4,2	0,8	1,8	1,57	1,60	1598	1130
Muž má vydělávat peníze a žena se má starat o domácnost a o rodinu	18,1	22,7	28,3	26,5	23,5	25,3	19,2	14,3	10,9	11,2	2,77	2,65	1617	1131
Muži by se měli více než doposud podílet na práci v domácnosti	25,2	25,5	38,6	29,1	23,1	27,5	9,7	12,6	3,4	5,3	2,28	2,43	1600	1112
Muži by se měli více než doposud podílet na péči o děti	29,8	27,8	40,5	33,3	20,6	26,8	6,7	9,2	2,4	2,9	2,11	2,26	1586	1107

Zdroje dat:

ISSP 2002: ČR a SR, vlastní výpočty

ohledně genderových rolí (Saxonberg a Sirovátka, 2006) a spolu s ní také praxe týkající se péče o závislé členy rodiny. Pro námi sledované téma z hlediska nastavení politik je relevantní období let 2003/2004 až 2006–2008, kdy se rodičům, s nimiž jsme rozhovory prováděly, děti narodily a po které s nimi mohli zůstat doma na mateřské a rodičovské dovolené. Tou dobou platila sice v obou zemích tříletá rodičovská dovolená, ale v České republice mohl být rodičovský příspěvek vyplácen i během čtvrtého roku věku dítěte³. Obě země měly přitom stanovenou pevnou výši tohoto příspěvku neodrážející hladinu předcházejícího příjmu rodiče, vztahující se však k příslušnému životnímu minimu. V roce 2006 byla sice tato dávka v Čechách navýšena⁴, takže byla reálně téměř dvakrát tak vysoká jako na Slovensku (tj. 7582 Kč vs. 4400 Sk), zapojení otců do péče o malé dítě zůstalo v Čechách nicméně nízké a v obou zemích osciluje okolo 1 % (Maříková, 2008a; Holubová, 2009).

Politika podporující péči o dítě v jeho raném věku rodiči, resp. matkami nemá ale příznivý dopad na genderovou rovnost ani v jedné z těchto zemí. Oba státy vykazují dlouhodobě nízkou míru zaměstnanosti matek dětí ve věku do 6, resp. 3 let a naopak vysokou zaměstnanost otců v tomto období, vysoký rozdíl v průměrných příjmech žen a mužů ve věkové kohortě

25–59 let (The Provision, 2009; Indicators, 2010). Problematický je i návrat matek zpět do práce, kdy mnohé z nich nenastupují zpět k původnímu zaměstnavateli a část je dokonce nezaměstnaná (Tomešová Bartáková, 2009; Křížková et al., 2011; Filadelfiová, 2007).

Třebaže obě země reprezentují v oblasti péče o předškolní děti z hlediska typologie Leitner explicitní formu familialismu, institucionální nastavení systému v České republice je ještě o něco méně příznivé z hlediska některých indikátorů genderové rovnosti než na Slovensku. Jedná se zejména o dopad mateřství na zaměstnanost žen (Indicators, 2010: 62) a o ekonomickou neaktivitu žen anebo práci na částečný úvazek z důvodu absence zařízení péče o děti (ibid: 63).

Jak však tomu je s genderovými postoji či genderovou ideologií (srov. Greenstein, 1996) v těchto zemích? Určitou představu nám dávají jak výsledky mezinárodního srovnávacího výzkumu ISSP z roku 2002 (viz tabulka č. 1), který byl proveden v obou těchto zemích, tak i speciální kvantitativní sonda uskutečněná na konci roku 2006 mezi rodičovskými dvojicemi dětí ve věku do 6 let. Zde bylo možné sledovat shodu či naopak i rozpory mezi partnery v základních oblastech partnerského a rodinného života (více Svobodová a Šťastná, 2010). Zatímco postoje celé po-

pulace jsou o něco konzervativnější na Slovensku než v Čechách (viz tabulka č. 1), u rodičovských párů převládá „egalitární“ názorová orientace na Slovensku (48 % dvojic) spíše než v Čechách (40 %). Zde naopak mírně převažuje tradiční orientace mužů bez ohledu na genderovou ideologii ženy a v Čechách je také více názorově tradičních rodičovských párů (22 %) než na Slovensku (18 %) (ibid: 4-5).⁵ Zaměříme-li se na korespondenci názorů se systémem nastavení rodinné politiky a politiky péče, pak tu dokumentuje fakt, že egalitární dvojice na Slovensku preferují práci matky na částečný (30 %) nebo plný úvazek (11 %) již do tří let věku dítěte, zatímco v Čechách preference u této kategorie tvoří jen necelých 16 %, resp. 2 %. Toto šetření také potvrdilo, že deklarovaný nejlepší způsob péče o dítě koresponduje s institucionálním nastavením politik péče (ibid: 5-6).

Provedené kvantitativní výzkumy naznačují, že familialistická orientace rodinné politiky koresponduje do značné míry s přesvědčeními a ideálními představami rodičů a je reflektovaná rovněž v samotném zabezpečení péče o děti. Data z těchto výzkumů sice poukázala na vztah mezi institucionálním nastavením rodinné politiky a hodnotovou orientací rodičů, postoje a uvažování jedinců zde ale nebyly reflektovány v jejich konkrétních životních situacích.

Metodologie

Protože kvantitatívne výskumy zpravidla nepracujú hlbšie se subjektívne životní zkušenosti aktérů samých, s jejich vlastním významným jimi žité praxe, ani s „dešifrováním“ jejich optiky, z níž posuzují svět kolem sebe, zvolily jsme kvalitativní typ výskumu. Ten disponuje metodologickými postupy umožňujícími porozumět komplexněji i detailněji právě zmíněným skutečnostem (Hendl, 2005; Silverman, 2005). Jsme si však vědomy toho, že tento typ výskumu nepostihuje sledovanou problematiku v celé šíři spektra sociálních skupin a s nimi spojených životních zkušeností a pohledů na svět a že námi zjištěné výsledky jsou platné pro danou výseč osob ze „základního souboru“ (v našem případě otců a matek dětí navštěvujících první třídu). Nicméně data získaná v námi realizovaném výskumu postihují způsob, jakým rodiče ze zvoleného socio-ekonomického prostředí přistupují k zabezpečení péče o své předškolní děti, a mapují faktory vstupující do jejich rozhodování. Výzkum navíc přiblížil souvislost mezi ideálními představami respondentů a respondentek a jejich jednáním v praxi.

Scénář pro polostrukturovaný rozhovor obsahoval okruh otázek na rodičovství, dále otázek týkajících se rozhodnutí ohledně práce a péče o dítě v situaci, kdy jeden z rodičů je doma s dítětem, stejně tak jako situace, kdy pečující rodič již opět pracuje. Napříč těmito okruhy byly formulovány otázky směřující jak na faktickou praxi rodičů, tak i na jejich preference a ideální volby. Posledně zmíněný typ otázek měl testovat jak sílu „přesvědčení“ rodičů, tak i vliv institucionálního rámce, v němž volby rodičů probíhají.

Ve výskumu jsme redefinovaly některé podstatné faktory či „vstupní podmínky“, které ovlivňují vztahy mezi muži a ženami ve společnosti směrem k genderové rovnosti v případě péče o děti, jako finanční zabezpečení během péče, zapojení otců do ní, dostupnost veřejných zařízení péče apod. (srov. např. Leitner, 2003; Gornick a Meyers, 2003; Perrons et al., 2006). V části polostrukturovaného rozhovoru jsme se tak snažily eliminovat vliv stávajícího institucionálního rámce (a s ním spojených hodnot a norem) a vytvářet v dotazování se prostor pro ideální volbu rodičů (hypoteticky) oproštěnou od tohoto vlivu, stejně tak jako i prostor pro zdůvodnění faktických a preferovaných voleb rodičů.

Zajímalo nás, zda se v odpovědích rodičů týkajících se reálných i ideálních voleb objeví spíše shody anebo spíše rozdíly, i to, čím mohou být způsobené. Na počátku výskumu jsme původně předpokládaly, že odpovědi rodičů by mohly odrážet určité kulturní diference mezi oběma zeměmi, dané postojem většinové populace k otázce genderové rovnosti (srov. Saxonberg a Sirovátko, 2006; tabulka č. 1), nejen dife-

rence sociální ovlivněné zejména výší vzdělání, úrovní příjmu a genderem dotázané osoby.

Výzkum voleb rodičů ohledně předškolní péče o děti proběhl v Praze a Bratislavě v roce 2010 mezi rodiči dětí, které zahájily povinnou školní docházku na podzim daného roku. Volba hlavních měst vycházela z předpokladu, že variabilita vzorců jednání vzhledem k námi sledovanému tématu by zde mohla být vyšší než v menších městech anebo na venkově, neboť lidé, kteří žijí v malých lokalitách, bývají z hlediska postoju k genderové rovnosti konzervativnější než obyvatelé velkých měst.

V každé lokalitě proběhl výzkum ve školách, které se nacházely v centru a na „periferii“, tj. v okrajové části města, s odlišnou sociální skladbou dětí docházejících do těchto škol. Zatímco v centru bydlí převážně lidé s vyššími příjmy, na „periferii“ jsou to spíše nižší příjmové kategorie. Tímto výběrovým krokem jsme si zajistily variabilitu sociálního složení vzorku podle různé úrovně příjmu i stupně vzdělání. Ve shodě s jinými výskumy na podobné téma (srov. např. Duncan, 2003 a 2005) jsme totiž předpokládaly, že tyto sociální charakteristiky by mohly mít vliv částečně na faktické volby rodičů (v důsledku omezených institucionálních možností), hlavně však na volby ideální a s nimi spojené argumentace.

V každém z měst jsme provedli 20 rozhovorů, vždy se stejným počtem matek i otců, abychom mohly sledovat a komparovat případné sociální a genderové diference v postojích, názorech i jednání rodičů s cílem nalézt pro ně vysvětlení.⁶

Realita péče o dítě do 3 let

Realizovaný model péče o dítě do 3 let jeho věku v Praze reprezentuje jednoznačně model, kdy matka je celodenně doma s dítětem, zatímco otec pracuje. Pouze tři matky z 20 v dané době vykonávaly placenou práci na částečný úvazek anebo studovaly. Ani v jednom případě ale nevyužily možnosti, že by jejich dítě navštěvovalo předškolní zařízení. Pracující matky v daném období volily takovou formu práce, která jim umožňovala souběžné zvládnutí placené práce a péče.

Studující matka se sice snažila využít jesle, ale nebyla spokojená s kvalitou jejich péče. Kromě toho tuto institucionální formu péče nemohla využívat každodenně, aniž by přišla o rodičovský příspěvek, který pro ni coby samoživitelku byl nepostradatelný. Trebaže za péči o dítě ze strany rodinného příslušníka platila, tato forma péče i finanční úhrada za ni byla pro ni přijatelnější než realizace předchozí možnosti. Případ této matky názorně ukazuje, že pokud je nastavení systému pro jedince nevýhodné či jinak nepřijatelné, nebude ho využívat. Tato matka nicméně byla ochotna a schopna na rozdíl od jiných rodičů jesle alespoň vyzkoušet. Z jejího pohledu ale nevýhody převažovaly nad výhodami této formy péče.

„(...) Prostě systém jeslí, kam se dítě musí odvést do osmi hodin a vyzvednout ho do 12, aniž by rodič přišel o příspěvek, tak to bylo neslučitelné s nějakými máma požadavkami. Takže do těch tří let to bylo úplně nevyhovující (...). Protože v momentě, kdy umístím dítě vlastně do jeslí na pět dní v měsíci, tak ztrácím nárok na mateřskou nebo na ten rodičovský příspěvek, včetně toho, že bych si musela platit zdravotní a sociální pojištění. A v momentě, kdy já jsem byla jako student a zároveň mi bylo nad 26 let, tak bych to asi v životě nepokryla. A není tady jiná možnost, kromě těch jeslí. A to ještě tady ty jesle jsou. Ale jako pro mě to nepřicházelo v úvahu. Takže z nedostatku nabídky.“ (Matka, 32 let, VŠ, rozvedená, 1 dítě, Praha-Vinohrady)

V Bratislavě se realizovaný model péče o dítě shodoval do značné míry s tím pražským. Rovněž zde se ani jeden z otců nestal v období do tří let věku dítěte primárním pečovatelem. Nicméně v Bratislavě byl v daném vzorku vyšší počet matek, které volily alternativní možnosti zabezpečení péče v tomto období, ať se jednalo o soukromé jesle či školky, anebo o využití péče prarodičů. Dvě matky z centra, obě vysokoškolsky vzdělané, nastoupily do práce půl roku před dosažením hranice tří let u jejich dítěte. Svoje rozhodnutí zdůvodnily psychickou a sociální připraveností dítěte na institucionální výchovu. Další dvě matky, opět z centra, tentokrát s rozdílným vzděláním, deklarovaly návrat do práce z finančních důvodů, tj. z nutnosti dalšího příjmu v rodině. Jejich rozhodnutí ale bylo také částečně spojené se snahou udržet si pracovní pozici. Ani jedna z nich však své rozhodnutí zpětně neoznačila za nesprávné a dřívější nástup svého dítěte do institucionální péče hodnotily jako prospěšný.

„Tak ja som to urobila úplne ideálne práve s touto najstaršou a síce, keďže pracujem v takej sfére, kde si nemôžem dovoliť ostať veľmi dlho doma, ale zase nie je to žiadna pozícia veľmi vysoká, kde by som teraz potrebovala po mesiaci ísť do práce, takže som to urobila takým kompromisom a síce, že moja dcéra vo veku dvoch rokov nastúpila do súkromných jasličiek.“ (Matka, nad 35 let, SŠ, vdaná, 2 děti, Bratislava-Staré mesto)

Dvě matky ze souboru bratislavských respondentů a respondentek, jedna z centra města s vysokoškolským vzděláním, druhá středoškolačka z Petržalky, nastoupily do práce již v průběhu prvního roku a půl života dítěte, k čemuž je podle jejich vlastních slov „přinutila“ finanční situace rodiny. V jednom případě se jednalo o rozvedenou matku - samoživitelku, o jejíhož syna pečovali prarodiče. Ve druhém případě bylo důvodem zadlužení rodiny a syn nastoupil do jeslí. Na rozdíl od většiny zmíněných případů žen, které se snažily

udržet si svou pracovní pozici, matky, které se do zaměstnání vrátily z finančních důvodů, svého rozhodnutí zpětně litovaly a charakterizovaly ho jako silný tlak extrémních okolností.

„My sme mali všetko, čo naozaj človek potrebuje, ale zároveň sme boli zaťažení úvermi. Čiže my sme nášho staršieho syna, nemôžem povedať, že by som si vychutnala materskú dovolenku, syn mal sedem mesiacov a nastúpil do jaslí. Do štátnych jaslí, teda obecných, štátne už v tom čase neboli, a prouto ja som nastúpila do práce, pretože z jedného platu sme neboli schopní to prouto nijako utiahnuť,“ alebo „Mali sme stavebný úver na, bože, dvanásťpercentný úrok, ktorý v tom čase pri vtedajších platoch... To bolo prouto zabijácke. Čiže tam vôbec nestála otázka, koľko by som chcela byť doma alebo či to syn potrebuje alebo nepotrebuje, my sme prouto potrebovali, potrebovali platiť účty, čiže ten syn odišiel naozaj.“ (Matka, 42 let, VŠ, vdaná, 2 deti, Bratislava-Staré mesto)

Fakt, že matky byly primárními pečovatelkami ve většině případů v námi zkoumaném vzorku rodin v obou městech, ale neznamená, že otcové se na péči o děti nepodíleli. Deklarovaná míra jejich faktického zapojení byla různá a měla vazbu na ekonomickou situaci rodiny a pracovní režim otce. Otcové vysokoškoláci z Prahy a Bratislavy deklarovali větší zapojení do péče o malé dítě než otcové s nižším stupněm vzdělání. V pražském vzorku je navíc u vysokoškoláků patrná větší „volnost“ z hlediska uspořádání pracovní doby v porovnání s pevnou pracovní dobou práce u otců s nižším stupněm vzdělání a otců z Bratislavy.

Sledujeme-li zapojení otce do péče o malé dítě do tří let jeho věku, pak jeden z pražských otců byl souběžně doma s matkou od doby narození dítěte až do jeho nástupu do školy, neboť to umožňovala ekonomická situace rodiny⁷. Nicméně tento otec uvedl, že jeho žena mu zpočátku pečovat neumožňovala. Chápal to jako určitou „uzurpaci“ péče o dítě z její strany, kde mu byla zprvu vymezena pouze role „pomocníka“ či „náhradníka“. Další participující otec podnikal a mohl si flexibilně volit dobu své práce s ohledem na potřeby rodiny a ten, který byl v zaměstnanec-kém poměru, mohl některé dny pracovat z domova. Ani oni však nepřebírali péči o dítě v plném rozsahu a zůstávali na pozici sekundárního pečovatele.

V bratislavském vzorku otcové vysokoškoláci pracovali zpravidla v manažerských pozicích s dlouhou pracovní dobou, což jim zabraňovalo podílet se na péči o dítě v takové míře, v jaké by si v mnoha případech bývali přáli. Charakter zaměstnání a organizace pracovního času podle mnohých dotázaných otců z obou měst výrazně interferovaly s jejich zájmem podílet se na péči o dítě. Otcové v této souvislosti vyjádřili nejednou své přání

mít možnost využívat flexibilní formy práce, pokud pracovali v pevných pracovních režimech. Výpovědi jiných dotázaných rodičů ale naopak naznačovaly, že nerovnoměrné rozdělení práce a péče v rodině je pro ně osobně akceptovatelné a vyplývá z jejich konzervativní definice genderových rolí.

V obou vzorcích byla zodpovědnost za primární péči o malé dítě většinou explicitně deklarovaná jako úloha matky. Přístup dotázaných k této roli se často odvíjel od jejich vnímání specifík mateřství, konkrétně od biologicky podmíněné schopnosti kojít. Podle názoru mnohých matek a otců je dítě „přirozeně“ vázané na matku osobitým, exkluzivním poutem. Úlohu otce definovali dotázaní často ve smyslu jeho povinnosti zabezpečit rodinu finančně. Takové postoje odpovídají tradičnímu chápání genderových rolí v rodině i nastavenému institucionálnímu rámci.

Nicméně většina rodičů z obou měst zároveň zdůrazňovala nutnost participace obou na péči a výchově dítěte a také ji, byť v různé míře, realizovala. Pouze v jednom případě v Praze a ve dvou v Bratislavě bylo starání se o dítě záležitostí výlučně matky, což bylo vázáno na určité životní situace. Ženy byly buď rozvedené, anebo manžel pracoval v cizině.

Mnohé matky, častěji ty s nižším vzděláním, deklarovaly, že by se role primární pečovatelky nerady „vzdaly“, a to i tehdy, kdyby otec dítěte byl ochoten o něj pečovat. Jiné respondentky naopak uváděly, že nástup partnera na rodičovskou dovolenou by mohl zvýšit jeho povědomí a porozumění kontextu starání se o dítě i domácnost. „Otevřenější“ přístup k možnosti čerpání rodičovské dovolené pak deklarovali sami otcové. Jejich argumentace k této otázce měla ale často ryze teoretický ráz, případně se otcové snažili prezentovat svůj „uvědomělý“, moderní přístup k tomuto tématu. Interpretace tohoto typu se nicméně nezdá vyznačovaly vysokou mírou vnitřní inkonzistence ve výrocih jednotlivých respondentů.

Ideál péče o dítě v předškolním období

Zajímalo nás, jaké ideální řešení ohledně péče o dítě v předškolním věku by rodiče případně zvolili, kdyby nebyli finančně nijak omezeni. Na tuto velice obecně formulovanou otázku matky a otcové z obou souborů uváděli často odpovědi, které buď zcela kopirovaly jejich dosavadní praxi, anebo tuto praxi překračovaly v intenci spíše konzervativního hlediska, když požadovali, aby rodiče, resp. matky byly doma s dítětem po celé předškolní období. Zejména pak otcové se středškolským vzděláním ale tuto možnost vztahovali také na sebe. Skutečnost, že otec by byl (také) doma, by ale v tomto případě nemusela znamenat faktické „vyrovnání“ možností obou rodičů. Jejich přání totiž nepředznamenává, že oba rodiče by

v dané situaci rovnoměrně pečovali a starali se o dítě (i domácnost). Spíš se dá předpokládat, že otcové by se mohli zapojovat do činností a aktivit, které jsou pro ně příjemné a akceptovatelné, aby tím neohrozili svou maskulinní identitu (srov. Connell, 1995), a mohli by si i nadále držet odstup od aktivit, které oni osobně nepreferují a jsou jimi vnímané jako příliš „ženské“, jak doložily některé zahraniční (Brandth a Kvande, 1998) i domácí studie (Maříková, 2008b; Béreš, 2010) na toto téma.

Zcela výjimečně pak byli rodiče schopni uvádět nová, do určité míry inovativní řešení vzhledem ke konvenční praxi. Jeden z pražských otců středoškoláků se vymezil kriticky proti uvažování buď – anebo, tzn. buď péče, anebo placené práce v případě rodičů, buď být pouze doma s matkou, anebo být od pondělí do pátku celodenně v předškolním zařízení v případě dítěte. Podle daného otce by bylo ideální, kdyby oba rodiče měli možnost vyrovnanější seberealizace v práci i mimo ni a kdyby se dítě mohlo zároveň pohybovat v různých výchovných a pečovatelských prostředích. Otec v daném kontextu poukázal také na problematičnost rigidní praxe, která vymezuje člověku pracovní dobu bez ohledu na jeho jiné povinnosti a závazky a ve svém důsledku jej separuje časově a prostorově od rodiny.

„(...) Já bych tam tu hranici úplně nedělal. Já bych asi ten čas si zorganizoval tak, nebo celý tý rodiny tak, aby právě každé měl nějaký prostor na osobní realizaci, i třeba, aby to dítě, přesto, že s ním můžeme být doma, aby třeba chodilo částečně do školky, nebo řeknu do soukromý školky, aby nebylo fixovaný na nás, aby bylo v kolektivu. Takže bych ten čas rozdělil tak, aby každé měl určité prostor na seberealizaci, a na čas společný. Řekl bych tak v tom poměru jedna ku jedny. A ani bych neřekl, že třeba by to muselo být, že ráno všichni pracujeme a jsme někde a odpoledne obráceně. Spíš bych to upravil v tom, že bych naopak si vybral, jestli chci pracovat ráno, nebo odpoledne, nebo tak.“ (Otec, 35 let, SŠ, ženatý, 3 deti, Praha-Černý Most)

Dvě matky z Prahy, každá z jiné vzdělanostní skupiny, si pak uměly představit souběh péče a placené práce na částečný úvazek tak, aby dítě nemuselo navštěvovat v době do tří let předškolní zařízení. Jejich pohled nekorresponduje s tehdy zažitou praxí, kdy matka je doma na „plný úvazek“ a nepracuje v placeném zaměstnání. Uvedená představa je dokladem toho, že třebaže rodiče realizují určitou praxi, nemusí ji nutně považovat za příliš jim vyhovující. V jejich případě tak realizovaná konvenční praxe představuje spíše volbu vynucenou institucionálním rámcem péče v dané společnosti než výraz individuální preference vycházející z jiné než konvenční optiky.

V bratislavskom vzorku byly ideální představy o zabezpečení starání se a péče o dítě většinou v souladu s kulturní tradicí a jejím institucionálním rámcem. Nutnost rodičovské péče v prvních třech letech života dítěte zdůvodňovali rodiče z obou měst „přirozeností“ psychického a sociálního vývoje dítěte, potřebou vstřípení hodnot a norem v rodinném prostředí i potřebou vytvoření pouta mezi dítětem a rodičem, resp. matkou.

Hranici tří let pro vstup dítěte do předškolního zařízení konstruovali dotázaní většinou jako „normální“ a „přirozenou“. V Praze byli rodiče v daném ohledu konzervativnější než v Bratislavě. Zcela výjimečně revidovali ideál této hranice na dva a půl roku, častěji ji totiž posouvali směrem nahoru ke 4 i více letům. V případě bratislavských rodičů, u nichž faktická realizace péče o dítě neodpovídala tradičnímu tříletému modelu péče v rodině, byla ona ideální hranice posunuta na dva roky.

„Nie, nikdy som ... nikdy som neľutovala, že som neostala povedzme do troch rokov doma s deťmi. Pretože ja si myslím, že tie deti, v závislosti od každého individua, potrebujú, keď príde ten čas, že potrebujú kolektív a tú svoju sociálnu, sociálnu sieť. Tak treba to decko dať do kolektívu. A oni sú potom také odolnejšie, si myslím, keď majú za sebou tieto skúsenosti.“ (Matka, 40 let, VŠ, vdaná, 2 děti, Bratislava-Staré mesto)

Specifický případ představovala v Bratislavě matka, jejíž manžel pracoval v zahraničí. Respondentka zůstala doma s dítětem sice tři roky, ale svého rozhodnutí zpětně litovala, protože trpěla pocity sociálního vyloučení.

„Ja som bola tri roky na materskej, čo sa mne zdalo strašne veľa, čo sa týka mojej osoby. Že som sa cítila už potom, už mi bolo veľmi dlho doma a človek už tak, aj to sebavedomie upadá tým, že stále je s tým dieťaťom a všetka tá starostlivosť je upená len naň. Myslím si, že to by som trošku zmenila. Ak by to bolo možné, ja žijem väčšinou s malým sama, lebo manžel pracuje v zahraničí, takže my sme s mojím dieťaťom sami skoro stále. Manžel príde raz za mesiac domov na nejaké štyri dni, takže o to je horšie, takže by som to riešila možno nejakou takou ako existujú au-pairky, keby financie dovolili. A ja by som sa zamestнала.“ (Matka, pod 35 let, VŠ, vdaná, 1 dítě, Bratislava-Petržalka)

Na penězích (někdy) záleží

Protože placená mateřská i rodičovská dovolená je v našich zemích zažitou praxí a je vnímána jako naprostá samozřejmost, zajímalo nás, jak by rodiče uvažovali o situaci, kdyby mateřská a rodičovská dovolená nebyla vůbec placená. Tři rodiče z Prahy uvedli, že doma by zůstal ten,

kdo by měl „horší práci“, resp. nižší příjmem. Ve dvou případech ze tří to pak představovalo totéž řešení, které zrealizovali, kdy doma byla matka.

V Bratislavě na danou otázku většina dotázaných uvedla, že by byl nutný dřívější návrat matky do placené práce. V obou souborech by ale rodiče preferovali péči o dítě ze strany prarodičů. V postojích těchto rodičů se tak potvrdil všeobecně negativní přístup k institucionalizované péči do tří let věku dítěte na rozdíl od institucionální péče nad tři roky, která je rodiči vnímána jako nutná pro socializaci dítěte, jako rozvíjející jeho schopnosti a vlohy apod.

Někteří rodiče v Bratislavě i Praze uvedli, že by ztráta rodičovského příspěvku neovlivnila zvolený způsob péče o dítě, a argumentovali v této souvislosti jeho nedostatečnou výší. Toto hypotetické řešení volili však spíše otcové než matky. Muži se tak prezentovali jako „zodpovědní“ a na svou roli „připravení“ živitelé rodin. Nicméně tímto svým postojem možná spíše nevědomky než zcela vědomě vyjadřují otcové „pohotovost“ konzervovat genderovou nerovnost v rodině.

Naopak některé matky deklarovaly v této situaci ochotu začít pracovat dříve, než ve skutečnosti učinily. V daném kontextu pak zpravidla uvažovaly o práci, kde by mohly pracovat v nesociální době (spíše odpoledne a večer), aby se mohly s otcem dítěte prostřídat, o brigádní formě práce či částečném úvazku apod. Z hlediska zabezpečení péče o dítě by tak některé matky volily řešení, které by jim umožňovalo zvládat obojí, tj. péči a placenou práci, a to na úkor jejich pracovního uplatnění. Zajímavá byla odpověď jedné středoškolačky z Prahy, která by podle svého vyjádření v daném případě měla jen jedno dítě.

„Tak určitě bych asi neměla dvě děti, ale měla bych asi jenom jedno. Finančně by to člověk opravdu asi nezvládl.“ (Matka, 32 let, SŠ, vdaná, 2 děti, Praha-Černý Most)

Nízké zapojení otců do primární péče o děti nás vedlo k formulaci otázky, zda by otec využil rodičovskou do dvou let věku dítěte, pokud by v té době pobíral 100 % svého předchozího příjmu, což jinými slovy znamená, že rodina by finančně netrčila. Odpovědi rodičů z obou souborů lze opět rozdělit na ty rezistentní a akceptující. Tato možnost byla akceptovatelnější spíše pro otce než pro matky, speciálně pak pro matky se středoškolským vzděláním. Kulturní norma matky pečující celodenně o dítě do určitého věku spolu s názorem, že otec by se o dítě nedokázal „dostatečně dobře“ postarat tak jako ony, je v jejich případě zastávána velice silně a může tedy potenciálně fungovat jako zábrana vyšší účasti otců na péči o malé děti.

„Já si myslím, že bysme to jinak neudělali. Pro mě to byla odměna být s dítětem doma. Když to vlastně, když to řeknete

ženský, která má to svoje první dítě tedka v téhle době, tak to asi jako odměnu nebere. Ale jelikož jsem říkala, mám dvacetileté dítě, kde to bylo úplně jinak a pro mě to bylo strašně složité. Teď je to takové jednoduché. Prostě dneska všechno koupíte, když na to máte peníze, všechno zařídíte strašně jednoduše. Tak mně to přišlo jako by dovolená opravdu. Jako, zní to hloupě, ale mně to přišlo, že to bylo hrozně fajn období, proto jsem si pořídila další, ale nečekala jsem, že budou dvě (smích).“ (Matka, 40 let, SŠ, vdaná, 4 děti, Praha-Černý Most)

Vzdělanější ženy byly naopak častěji pro možnost prostřídat se s otcem dítěte na rodičovské s tím, že matka by měla pečovat o dítě v počátečním období (alespoň do jednoho roku) a celkově delší dobu než otec. Nicméně jejich pohled spolu s pohledem některých otců na tuto otázku představuje názorový posun oproti zavedené praxi. Případná změna v nastavení možnosti čerpat rodičovskou dovolenou i pro otce, která souvisí s vymezením nepřenositelného „práva na péči“ pro každého z rodičů (srov. Leitner, 2003; Maříková, 2008a) a s nastavením rodičovského příspěvku v procentním poměru k předchozímu příjmu (srov. Saxonberg, 2008), by pak mohla zařadit do proaktivně a věst ke zvýšení doposud tak nízkého podílu otců na rodičovské „dovolené“ a přispět tím k genderovému posunu v této oblasti.

Závěr

Odpovědi některých rodičů v našem vzorku dokládají, že jimi realizovaná praxe ohledně péče o dítě do tří let neodpovídá vždy jejich potřebám či preferencím, takže konvenční volba řešení vypovídá nakonec spíše o tlaku institucionálního nastavení nebo tlaku kulturních norem. Z výzkumu je nicméně zřejmé, že explicitní familialismus, který konvenuje s praxí i ideálními představami většiny rodičů ohledně péče o dítě v předškolním věku, má tendenci znevýhodňovat ty, jejichž potřeby či představy se odklánějí od těch kulturně dominantních. Důsledkem jednání, které vzdoruje nastavenému institucionálnímu rámci či kulturním normám, jsou často pocity selhání rodičů ve vztahu k zajištění péče o jejich děti. Pokud však je konkrétní zkušenost z dřívějšího nástupu dítěte do institucionální péče pozitivní, někteří rodiče jsou naopak schopni své ideální představy a související hodnoty zpětně revidovat.

Korespondence ideálních představ většiny rodičů o péči o dítě v předškolním věku s realizovaným konvenčním řešením potvrzuje domněnku, že institucionální nastavení péče ovlivňuje kromě jejich reálné praxe a s nimi spojených kulturních norem také ideální představy rodičů o této péči. Za takové situace dochází k pohybu v kruhu z hlediska případné možné změny systému směrem k větší genderové rov-

nosti, neboť lidé se ve svých ideálních představách a individuálních preferencích nezdají odkazují k danému statu quo.

Preference rodičů z obou zemí ohledně ideálního věku vstupu dítěte do předškolního zařízení potvrzují silný vliv kulturních představ a norem v této oblasti (srov. Dudová a Hašková, 2010), stejně tak jako i institucionálních možností. Není bez zájmovosti, že zatímco na Slovensku, kde počet dětí do tří let navštěvujících tato zařízení je statisticky vyšší než v Čechách, jsou někteří rodiče schopni uvažovat o hranici dvou let pro nástup dítěte do těchto zařízení jako o „ideálním věku“, v Čechách nikoli. Toto zjištění potvrzuje, že na institucionálním nastavení systému záleží, přičemž jeho výraznější explicitně familialistická orientace (v Čechách) s velkou pravděpodobností ještě prohlubuje úvahy lidí v tomto směru.

Rodiče ohledně péče o děti do tří let obecně projevují spíše konzervativní názory korespondující s nastavením daného systému péče než názory inovativní – častěji pak rodiče s nižším než s vyšším vzděláním, v některých otázkách matky (viz jejich postoj proti možnosti, aby otcové mohli být doma s dítětem na rodičovské), v jiných mužů (odvolávající se na životelskou odpovědnost v případě neplacené mateřské či rodičovské) apod. Peníze, resp. jejich nedostatek hrají v úvahách mužů a žen směrem k jiným než stávajícím možnostem péče specifickou úlohu a zůstává otevřenou otázkou, jak by se rodiče v daných situacích nakonec skutečně zachovali.

1 Viz Volba rodičů ohledně péče o děti v České a Slovenské republice, Grantová agentura ČR, projekt č. P404/10/1586. Článek vznikl s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace RVO: 68378025.

2 Viz zákon č. 188/1988 Sb.

3 Zákon č. 117/1995 Sb.

4 Sdělení MPSV ČR 490/2006 Sb.

5 Podle autorek sondy tyto rozdíly mohou být částečně ovlivněny faktem, že ve slovenském souboru bylo více vysokoškolsky vzdělaných žen a více mužů se středoškolským vzděláním s maturitou než v souboru českém, kde bylo naopak více osob se základním vzděláním.

6 Oba vzorky v čase dotazování zahrnovaly vždy 5 matek ve věku do 35 let včetně a 5 ve věku od 36 do 44 let a 3 otce do 35 let. V Praze pak bylo 7 otců ve věku od 36 do 44 let, v Bratislavě jen 6 a 1 byl ve věku nad 45 let. V obou městech převažovali ženatí a vdané. V Praze byly rozvedené 2 ženy a 1 muž, 1 žena žila v nesezdaném soužití. V Bratislavě byla rozvedená jedna žena a jeden muž, který se ale opět oženil. Jeden otec žil s matkou dítěte v nesezdaném soužití. V pražském vzorku dále bylo 5 mužů a 4 ženy s vysokoškolským vzděláním, ostatní měli vzdělání středoškolské, z toho 1 žena a 2 muži bez maturity. Na částečné úvazky zde pracovalo 6 matek, 2 byly tou dobou na rodičovské dovolené a pouze 2 vykonávaly práci na plný úvazek, z toho jedna jako OSVČ. Mezi otci byl jeden nezaměstnaný, který měl po rozvodu děti svěřeny do výchovné péče, zbývajících 9 otců pracovalo na plný pracovní úvazek, 2 z toho byli OSVČ. Z hlediska vzdělání v bratislavském vzorku převažovaly vysokoškolsky vzdělané ženy nad muži (7 ku 3). Ostatní respondenti a respondentky měli středoškolské vzdělání, v případě dvou mužů bez maturity. Většina otců

a matek pracovala na plné úvazky, na částečné úvazky pracovala jen 1 matka, 2 matky byly na další rodičovské dovolené. Jeden muž pracoval jako OSVČ.

7 Rodina tehdy žila z prodeje do té doby vybudovaného majetku.

Literatura:

- Béres, M. *Maskulinity nezamestnaných mužov. Prípadové štúdie*. Bratislava, 2012, 191 s. Disertační práce na Fakultě filozofické Univerzity Komenského na katedře sociologie. Vedoucí disertační práce Gabriela Lubelcová.
- Bodnárová, B. - Filadelfiová, J. - Gerbery, D. *Výskum potrieb a poskytovania služieb pre rodiny zabezpečujúci starostlivosť o závislých členov*. Bratislava: Stredisko pre štúdium práce a rodiny, 2005.
- Brandth, B. - Kvande, E. Masculinity and Child Care: the Reconstruction of Fathering. *Sociological Review*, 1998, vol. 46, no. 2, s. 293-313.
- Connell, R. W. *Masculinities*. Berkeley, CA: University of California Press, 1995.
- Crompton, R. - Lyonette, C. The new gender essentialism - domestic and family 'choices' and their relation to attitudes. *The British Journal of Sociology*, 2005, vol. 56, no. 4, s. 601-620.
- Dudová, R. - Hašková, H. Diskurzy, instituce a praxe péče o děti do tří let ve francouzsko-české komparativní perspektivě. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 2010, roč. 11, č. 2, s. 36-46.
- Duncan, S. et al. Motherhood, Paid Work and Partnering: Values and Theories. *Work, Employment and Society*, 2003, vol. 17, no. 2, s. 309-330.
- Duncan, S. Mothering, Class, Rationality. *The Sociological Review*, 2005, vol. 53, no. 1, s. 50-76.
- Filadelfiová, J. *Ženy, muži a vek v štatistických trhu práce*. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázku, 2007.
- Gornick, J. - Meyers, M. K. *Families That Work. Policies for Reconciling Parenthood and Employment*. New York: Russell Sage Foundation, 2003.
- Greenstein, T. N. Husbands' participation in domestic labor: Interactive effects of wives' and husbands' gender ideologies. *Journal of Marriage & the Family*, 1966, vol. 58, no. 3, s. 585-595.
- Hakim, C. Public Morality Versus Personal Choice. *British Journal of Sociology*, 2003, vol. 53, no. 3, s. 339-345.
- Hašková, H. - Maříková, H. - Uhde, Z. Who Cares and Who Cared? Leaves, Allowances, and Facilities: Childcare Past and Present. In *Women and Social Citizenship in Czech Society: Continuity and Change*, edited by H. Hašková, and Z. Uhde. Praha: SOÚ AV ČR, v. v. i., 2009.
- Hendl, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005.
- Holubová, B. 2009. *Súhrnná správa o stave rodovej rovnosti na Slovensku 2009*. [citováno 2012-10-3]. Dostupné z URL <http://www.ssrp.gov.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2009/Holubova/Suhrnna-sprava.pdf>
- Indicators for monitoring the Employment Guidelines including indicators for additional employment analysis*. Compendium, 2010 [citováno 2012-10-03]. Dostupné z URL http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CDQQFjAA&url=http%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Fsocial%2FBlobServlet%3FdocId%3D4093%26langId%3Dden&ei=VjT1UKinAsfQsgbfsYHoBQ&usq=AFQjC9NH9ESS8bP730bXsPnW6ypgsX21zQ&sig2=J1fkocCuHL7-7t8iY_0TJw&bv=41018144.d.Yms
- Křížková, A. - Maříková, H. - Hašková, H. - Formánková, L. *Pracovní dráhy žen*. Praha: SLON, 2011.
- Kuchařová, V. a kol. *Péče o děti předškolního a raného školního věku*. Praha: VÚPSV, 2009.
- Leitner, S. Varieties of familialism. Caring Function of the Family in Comparative Perspective. *European Societies*, 2003, vol. 5, no. 4, s. 353-375.
- Lewis, J. (ed.). *Women and Social Policies in Europe*. Hampshire: Edward Elgar, 1993.
- Maříková, H. Péče je pro oba rodiče! Pp. 33-40 in Křížková, A. - Dudová, R. - Hašková, H. - Maříková, H. - Uhde, Z. (eds.). *Práce a péče: Proměny rodičovské v České republice a kontext rodinné politiky Evropské Unie*. Praha: SLON, 2008.
- Maříková, H. Caring Fathers and Gender (In)Equality? *Polish Sociological Review*, 2008b, vol. 48, no. 2, s. 135-152.
- Perrons, D. - Fagan, C. - McDowell, L. (eds.). *Gender Divisions and Working Time in the New Economy. Changing Patterns of Work, Care and Public Policy in Europe and North America*. Cheltenham, UK, Northampton, MA: Edward Elgar, 2006.
- Pfau-Effinger, B. Culture and Welfare State Policies: Reflections on a Complex Interrelation. *Journal of Social Policy*, 2005, vol. 34, no. 1, s. 3-20.
- Sainsbury, D. *Gender, Equality and Welfare States*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Saxonberg, S. Právo na otce: Rodičovská „dovolená“ ve Švédsku. Pp. 125-143 in Křížková, A. - Dudová, R. - Hašková, H. - Maříková, H. - Uhde, Z. (eds.). *Práce a péče: Proměny rodičovské v České republice a kontext rodinné politiky Evropské Unie*. Praha: SLON, 2008.
- Saxonberg, S. - Sirovátka, T. Failing Family Policy in Post-Communist Central Europe. *Journal of Comparative Policy Analysis* 2006, vol. 8, no. 2, s. 189-207.
- Schmidt, V. A. Taking Ideas and Discourse Seriously: Explaining change through discursive institutionalism as the fourth 'new institutionalism'. *European Political Science Review*, 2010, vol. 2, no. 1, s. 1-25.
- Silverman, D. *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Bratislava: Ikar, 2005.
- Svobodová, K. - Šťastná, A. Rozdělení genderových rolí mezi rodiči malých dětí v České republice a na Slovensku. *Fórum sociální politiky*, 2010, roč. 4, č. 4, s. 2-9.
- Šimurková, K. Boj o jasle? Půjdem proti Čechom. *Hospodářské noviny*, 2009, 5. února.
- The Provision of Childcare Services. A comparative review of 30 European countries*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2009.
- Tomešová Bartáková, H. Cesta zpátky. *Návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce v České republice*. Brno: MUNI Press, 2009.

ské v České republice a kontext rodinné politiky Evropské Unie. Praha: SLON, 2008.

Maříková, H. Caring Fathers and Gender (In)Equality? *Polish Sociological Review*, 2008b, vol. 48, no. 2, s. 135-152.

Perrons, D. - Fagan, C. - McDowell, L. (eds.). *Gender Divisions and Working Time in the New Economy. Changing Patterns of Work, Care and Public Policy in Europe and North America*. Cheltenham, UK, Northampton, MA: Edward Elgar, 2006.

Pfau-Effinger, B. Culture and Welfare State Policies: Reflections on a Complex Interrelation. *Journal of Social Policy*, 2005, vol. 34, no. 1, s. 3-20.

Sainsbury, D. *Gender, Equality and Welfare States*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Saxonberg, S. Právo na otce: Rodičovská „dovolená“ ve Švédsku. Pp. 125-143 in Křížková, A. - Dudová, R. - Hašková, H. - Maříková, H. - Uhde, Z. (eds.). *Práce a péče: Proměny rodičovské v České republice a kontext rodinné politiky Evropské Unie*. Praha: SLON, 2008.

Saxonberg, S. - Sirovátka, T. Failing Family Policy in Post-Communist Central Europe. *Journal of Comparative Policy Analysis* 2006, vol. 8, no. 2, s. 189-207.

Schmidt, V. A. Taking Ideas and Discourse Seriously: Explaining change through discursive institutionalism as the fourth 'new institutionalism'. *European Political Science Review*, 2010, vol. 2, no. 1, s. 1-25.

Silverman, D. *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Bratislava: Ikar, 2005.

Svobodová, K. - Šťastná, A. Rozdělení genderových rolí mezi rodiči malých dětí v České republice a na Slovensku. *Fórum sociální politiky*, 2010, roč. 4, č. 4, s. 2-9.

Šimurková, K. Boj o jasle? Půjdem proti Čechom. *Hospodářské noviny*, 2009, 5. února.

The Provision of Childcare Services. A comparative review of 30 European countries. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2009.

Tomešová Bartáková, H. Cesta zpátky. *Návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce v České republice*. Brno: MUNI Press, 2009.

Hana Maříková je socioložka. Pracuje dlouhodobě v Sociologickém ústavu AV ČR, v. v. i. Zabývá se problematikou rodiny, genderovými vztahy, rodinnou politikou a politikami péče.

Soňa G. Lutherová je sociální antropoložka. Působí v Ústavu etnologie SAV v Bratislavě. Zabývá se proměnou bydlení, vlastnictví a genderových vztahů.

Cedefop shromažďuje národní i mezinárodní statistické údaje o odborném vzdělávání a výcviku a politice celoživotního vzdělávání. Na adrese <http://www.cedefop.europa.eu/EN/publications/21373.aspx#bycountry> jsou k dispozici statistické přehledy za jednotlivé země EU, obsahující 31 vybraných indikátorů umožňujících srovnávání mezi zeměmi EU a statistickými průměry za EU, jež jsou doplněny o stručné komentáře. Kromě dat za každou ze zemí EU (včetně Chorvatska) jsou shromážděny dostupné údaje i za Makedonii, Island, Norsko, Švýcarsko a Turecko. Indikátory za všechny tyto země jsou dostupné na adrese http://www.cedefop.europa.eu/EN/Files/5531_en.pdf. Jednotlivé indikátory vycházejí z největších údajů a jsou na jejich základě také zlepšovány. Podrobné informace a vysvětlivky k indikátorům jsou k dispozici na adrese http://www.cedefop.europa.eu/EN/Files/2013_07_04_Technical_definition_of_the_indicators.pdf.

Panevropský penzijní systém a česká reforma

Jaroslav Vostatek

Penzijní teorie a politika doznala v posledních desetiletích významných změn, a to i „ode zdi ke zdi“. Podstatnou roli přitom sehrála Světová banka, naposledy (2012) vydáním antologie Panevropského penzijního systému a zejména NDC, který je jeho hlavním penzijním pilířem. U nás se pomalu rozjíždějící opt-out z velmi solidárního systému veřejného „důchodového pojištění“ jde zcela jiným směrem. Hlavním argumentem je diverzifikace dnešního veřejného systému mezi veřejný a soukromý sektor. Náklady přechodu k dílčímu fondovému systému jsou podceňovány. Nepožaduje se jasné rozhraní pojistného systému a redistribuce (sociální solidarity), na rozdíl od v podstatě všech ostatních postkomunistických zemí. Bezděková komise, složená převážně z lobbistů přímo zainteresovaných na jí navrhované důchodové reformě, nepředstavovala posun v koncepčním řešení českého penzijního systému, navíc v dnešních ztížených ekonomických podmínkách. Komise se nezabývala Panevropským penzijním systémem, popř. jeho hlavním pilířem. Jako důvod bývá dodatečně uváděno, že při simulacích návrhu ČSSD na zavedení NDC v roce 2005 vyšlo, že většina nově přiznaných NDC důchodů bude pod úrovní hranice chudoby. Je to dáno českými specifiky? Experti Světové banky se s podobným problémem NDC nesetkali. Vedle teorie a politiky NDC se rozvíjí i analýzy produktů a systémů FDC, včetně sociálního pojištění FDC. I když o důchodových reformách bude vždy ve finále rozhodovat mechanismus veřejné volby, podstatným parametrem pro hodnocení jednotlivých modelových variant budou náklady režie včetně fáze výplaty doživotních důchodů.

Úvod

Od vydání dnes již historického díla Světové banky (James, 1994) v oboru penzijní teorie a politiky brzy uplynou už dvě desetiletí. Jeho ambice byly velké: nejen zabezpečit ve stáří („odvrátit krizi stáří“), ale i podpořit ekonomický růst. V souladu s tehdejší ekonomikou hlavního proudu se stát měl omezit na poskytování solidárních penzí, důchodové pojištění měl převzít soukromý sektor – hlavním pilířem měl být „druhý“ pilíř – povinné soukromé důchodové spoření. Kromě toho se počítalo i s významným třetím pilířem, s podnikovými a osobními penzemi. Studie Světové banky podstatným způsobem ovlivnila světovou penzijní teorii, začalo se psát o nové „penzijní ortodoxii“. Významný byl i vliv Světové banky na důchodové reformy, převážně v postkomunistických zemích. Předobrazem nové ortodoxie byla důchodová reforma v Chile z roku 1981. V různé míře byly podobné reformy provedeny asi v polovině latinskoamerických zemí, vše pod vlivem Chicagské ekonomické školy.

Není účelem této stati analyzovat výsledky těchto důchodových reforem či novou penzijní ortodoxii jako takovou; jen připomeňme, že v roce 1999 na konferenci Světové banky byly základní téze této penzijní teorie označeny za mýty a v tomtéž období vzniká teorie diverzifikace povinného pojistného pilíře, která modelově dospěla k závěru, že pojistné za povinné důchodové spoření a pojištění se má rozdělit mezi veřejný a soukromý pilíř v poměru 50:50; k plné a jednorázové realizaci došlo jen na Slovensku. Příčinou

revize nové penzijní ortodoxie bylo zjištění, že přínos zavádění fondového systému k ekonomickému růstu je (diplomatically řečeno) neprůkazný a že finanční trhy naopak trestají státy za deficity veřejných rozpočtů, byť by vznikaly i v jinak třeba dobře míněné snaze vyvést pojistné veřejného důchodového pojištění do soukromých penzijních fondů, s předpokládaným vysokým zhodnocením. Náklady přechodu od průběžně financovaného veřejného penzijního systému k fondovému systému totiž nese státní rozpočet, a to dlouhodobě, po dobu několika desetiletí. Fiskální politika má zvláště v posledních letech zásadní vliv na pokračující důchodové reformy nejen v postkomunistických zemích.

Již před vznikem současné ekonomické krize, která se stále více koncentruje na Evropu, vznikla na půdě Světové banky zcela nová koncepce moderního penzijního systému, označovaná jako Panevropský penzijní systém. Nejde o ambici sjednotit penzijní systémy v Evropě či v Evropské unii, název spíše reaguje na rozpor mezi vytvářením jednotného vnitřního trhu EU a zásadní nejednotností základních penzijních pilířů členských zemí, která podstatně komplikuje starobní i další zabezpečení migrantů. „Otevřená metoda koordinace penzijní politiky zemí EU se v tomto ohledu jeví jako málo účinná. Tato metoda bere diverzitu designu penzijních systémů jako danou a přilíší mnoho pozornosti je věnováno fiskálním problémům na národní úrovni“ (Holzmann, 2004). V této souvislosti lze zmínit mj. i termín Panevropské penze, který se váže ke snaze vytvořit jednotný vnitřní trh na úseku podnikových penzí; tento projekt vycházející

z tzv. Penzijní směrnice EU je zatím v zásadě neúspěšný a směrnice se již delší dobu přezkoumává.

V dalším textu nejprve shrnujeme vývojové tendence u produktů sociálního pojištění, využívání průběžně financovaných systémů a specifika produktů s individuálními účty. Pak se podrobněji věnujeme produktům, které lze shrnout pod pojem solidární penze, a jejich návaznosti na pojistné pilíře a na obecné dávky sociální pomoci. Poté srovnáváme moderní sociální pojištění, financované průběžně i kapitálově, s moderními produkty poskytovanými soukromým sektorem. Následuje problematika chudoby a budoucí výše důchodů z průběžného pojistného pilíře.

Sociální pojištění NDC: málo solidarity

Základním pilířem („jádro“) Panevropského penzijního systému (PPS) je průběžně financovaný systém sociálního starobního pojištění s individuálními účty, na nichž se akumuluje a zhodnocuje zaplacené pojistné. Tento penzijní produkt je označován zkratkou NDC, přičemž DC znamená příspěvkově definovaný, což je protipólem DB – dávkově definovaného produktu. Písmeno N znamenalo původně notional, což bývá překládáno jako pomyslný; anglický i český výraz bývá vnímán pejorativně, a proto autoři PPS změnili interpretaci N na non-financial neboli nefinanční DC. Protipólem nefinančního DC je finanční DC (FDC), původně a většinou i dodnes jde o zkratku za fondový (funded) DC.

U produktů typu DB se dávka (starobní penze) stanoví klasicky principiálně jako

součin tří hodnot: upraveného průměrného měsíčního výdělku pojištěnce za vybrané roky, počtu let pojištění a sazby (zvýšovací částky). Pokud např. sazba činí 1,5 % a pojištěnec získal 40 let pojištění, tak výše jeho starobního důchodu činí 60 % směrodatného měsíčního výdělku. Celosvětovou tendenci je zde přecházet od průměrného výdělku v předdůchodovém věku (final salary) k celoživotnímu výdělku jako základu pro výpočet důchodu. V typických systémech sociálního důchodového pojištění se přitom nepoužívají žádné redukční hranice a navazující redukční sazby (jako u nás a v USA); jedinou hranicí je výdělkový strop, který je shodný pro výpočet pojistného i směrodatné průměrné mzdy; resp. důchod se vypočítává ze stejného výdělku, z jakého se platí pojistné. Světoví experti doporučují výdělkový strop v rozmezí 125%–200 % průměrného celostátního výdělku, což se vztahuje i na NDC.

Soukromé pojistné produkty typu DB jsou vždy fondové (FDB) a jejich konstrukce je z pohledu klienta ještě jednodušší, než uvádíme v předchozím odstavci: v pojistné smlouvě se sjednává výše pojistného a odpovídající výše důchodu (dávky). V praxi bývají ještě klientovi z pojistně-technických zisků připisovány bonusy, které zvyšují důchod. Soukromé produkty typu DC jsou také fondové (FDC) a jejich konstrukce je velmi jednoduchá: ve smlouvě se stanoví pouze výše příspěvku účastníka: v konceptně čisté verzi není výše důchodu vůbec součástí smlouvy – a tak se vůbec nejedná o pojištění, ale „jen“ o kolektivní investování, v němž klient modelově nese celé investiční riziko. FDC je pro jejich poskytovatele bezrizikové a pohodlné, což má dopady i na dlouhodobé průměrné investiční výnosy. Celosvětovým trendem je posun od FDB k FDC; nemusí to být výhodné pro klienty, to zde ale neřešme.

Čistý model produktů NDC a FDC má v praxi společnou jednu zásadní odlišnost od produktů sociálního pojištění NDB a FDB. V kapitálové i průběžně financovaných systémech sociálního pojištění DB se honorují nejen období, kdy je placeno pojistné, ale i různé náhradní doby a podobné jiné, sociálně motivované úpravy základního vzorce pro výpočet důchodu. V modelu NDC/FDC je toto vyloučeno; pokud bychom tam tyto sociální aspekty vložili, tak bychom fakticky produkty znehodnotili – z pohledu potenciálních předností zejména produktu NDC oproti produktu NDB. Nejen teoreticky je možné rekonstruovat produkt NDB tak, že bychom eliminovali náhradní doby, vyloučené doby a jiné sociální konstrukce včetně základní výměry důchodu; nicméně tyto úpravy NDB jsou v praxi obtížně proveditelné – z čistě politických důvodů. Značnou roli zde hraje i podstatný význam zákonného důchodového věku v systémech DB. Pro téměř všechny vlády je politicky velmi obtížné zvyšovat tento důchodový věk; Nečasova vláda je jednou z mála výjimek ve světě. S tím souvisí i výše srážek a při-

rážek za dřívější či pozdější odchod do starobního důchodu, i to bývá velké politikum. Nemluvě již o celkové výši důchodů a jejich valorizaci.

Sociální pojištění typu NDC a FDC se podstatně liší od typických soukromých produktů FDC mj. tím, že je „definována“ nejen výše příspěvku klienta (procentem z výdělku do stropu), ale i výše starobního důchodu, a to v závislosti na věku, v němž se klient rozhodne začít požívat důchod. „Konverzní sazby“, kterými se odvozují výše nově přiznaných důchodů ze stavu individuálního účtu klienta, se každoročně automaticky upravují podle nových demografických údajů, bez zásahu vlády. Stejně je tomu i s dalšími parametry sociálního pojištění NDC/FDC. Vše musí být dlouhodobě fixováno – ať již danou politickou kulturou (konsenzem téměř všech politických stran např. ve Švédsku), nebo zakotvením v ústavě. Přechod k sociálnímu pojištění NDC/FDC by neměl valný smysl, pokud by každá nová vláda mohla poměrně snadno měnit jeho parametry.

V čistém modelu sociálního pojištění NDC/FDC zůstávají zachována některá sociální hlediska. Úmrtím klienta, ať již v důsledku úrazu či nemoci, nebo třeba dědičných dispozic, končí výplata starobního důchodu, popř. končí jeho spoření na penzi. Nic se neděje. Vychází se z toho, že zemělý nepotřebuje ani důchod, ani prostředky na svém účtu u sociálního důchodového pojišťovny. Vše se „rozdělí“ mezi žijící. Není to absolutně nutné, ale je to nejlépejší. „Dědění“ stavu účtu v amerických podmínkách zvyšuje náklady a tedy i pojistné o 10–15 % (Almeida, Forna, 2008). Stejně je tomu i s pozůstalostními důchody, ani ty nemusí či nemají být součástí modelu. Existence vdovských a vdoveckých důchodů má v moderní době jisté oprávnění jen jako reakce na různou výši mezd v rodinách – to lze a je záhodno nahradit sdílením důchodových nároků manželů (a třeba i partnerů) – u produktů DC je to poměrně jednoduché: převedou se prostředky mezi účty manželů. O sirotky se stát musí zástavrat, ale sirotčí důchod nemusí být závislý na příjmu zemělého živatele, může či má být fixní a financován nejlépe ze státního rozpočtu, mimo systém NDC/FDC. Pozůstalostní důchody i „dědění“ úspor na účtu sociálního pojištění lze – z technického hlediska – snadno zabudovat do NDC/FDC, zvyšují se tím ovšem významně náklady a návazně i cena práce. Jde v zásadě o individuální potřeby a zájmy a k tomu se hodí připojištění, nikoliv základní penzijní pilíř.

Invalidní důchody nejsou integrální součástí produktů NDC/FDC. Přechod sociálního starobního pojištění na NDC/FDC vyžaduje vyčlenění sociálního invalidního pojištění do samostatného odvětví, (nejen) možným řešením je jeho spojení se sociálním nemocenským pojištěním. Ty tam jsou doby, kdy starobní důchod byl jen zvláštním případem invalidního důchodu – kdy se invalidita (po dosažení věku 65 či 70 let)

nemusí zkoumat. Dnešní teorie spíše vychází z toho, že invalidita obecně není definitivní ztrátou pracovní schopnosti. Při uplatnění této „nemocenské“ koncepce se invalidní důchod vypočítává jinak než starobní důchod v systému DB.

Platformy sociálního pojištění NDC/FDC může stát využít k promítnutí řady sociálních hledisek do systému starobních důchodů. Na účty NDC/FDC může stát přidat – a zaplatit – cokoliv. Takto lze honorovat péči o malé děti, základní vojenskou službu apod. Platit může stát průběžně, tj. např. po dobu péče o dítě s tím, že prostředky se připíší na účet NDC/FDC a současně se převedou do rezerv či aktiv systému. Anebo stát zaplatí až v okamžiku zahájení výplaty penze. Podobně lze a je účelné platit příspěvky ze sociálního invalidního a nemocenského pojištění na starobní penze NDC/FDC. Tyto příspěvky mohou být strhávány z příslušných vyplácených dávek, nebo mnohou být placeny příslušnou sociální pojišťovnou a touto cestou i promítnuty do sazeb pojistného invalidního a nemocenského pojištění.

V Německu se od roku 1992 uplatňuje tzv. bodový systém sociálního důchodového pojištění, v němž se na účtech jednotlivých klientů akumulují „body“; jeden bod je za rok, ve kterém bylo zapláceno pojistné odpovídající výdělku ve výši 100 % průměrného celostátního výdělku (přesněji řečeno odpovídajícího všeobecného vyměřovacího základu). Má-li pojištěnec výdělek 200 % z tohoto základu, dostane na účet 2 body apod. Každý pojištěnec si tak za dobu pojištění „nastřádá“ body a výše penze v daném roce se vypočte jako součin počtu bodů a aktuální hodnoty bodu; od 1. 7. 2012 platí tyto „penzijní hodnoty“: 28,07 eur v západním a 24,92 eur ve východním Německu. Bodový systém v jeho dnešní německé podobě je považován za rovnocenný systému NDC (Börsch-Supan, Wilke, 2006). Bodový systém existuje též na Slovensku, v Estonsku, Chorvatsku, Srbsku, Bulharsku a ve Francii. Podobný systém se používá i v Rakousku – místo bodů se zde však akumuluje rovnou budoucí penze. Návazně na prezentaci antologie Světové banky došlo v Rakousku v roce 2012 k vyhlášení výzvy velkého počtu známých osobností k přechodu na systém NDC.

Solidární penze

Solidární důchod je vedlejším, leč velmi důležitým pilířem Panevropského penzijního systému. Je doplňkem i soukromých systémů FDC. O nezbytnosti redistribučního mechanismu není dnes pochyb v žádném moderním penzijním systému. I dosti velké odlišnosti jsou však v konstrukci a v robustnosti solidárního pilíře. Pod redistribucí zde máme na mysli především přerozdělování mezi příjemci vysokých a nízkých starobních penzí. Nutnost tohoto přerozdělování lze dovodit již z existence jednotných doživotních penzí, když v prů-

měru platí, že bohatší či vzdělanější se dožívají vyššího věku než chudší a méně vzdělání. Tuto skutečnost liberálové interpretují jako vadu veřejných penzí; řešení je jednoduché: solidární pilíř.

V původních systémech sociálního pojištění se často používala jednotná „základní částka“ důchodu, k níž se přidávala „zvyšovací částka“, zohledňující výdělek a dobu pojištění. Tak tomu bylo již v původním Bismarckově systému, kde navíc ještě existoval jednotný říšský příspěvek (hrazený z rozpočtu říše). Jednotné částky zde původně dominovaly. Byť se jednalo o systém sociálního pojištění, starobní důchody měly charakter příspěvku na živobytí – rozhodně nepřipomínaly náhradu mzdy. Ostatně není bez zajímavosti, že O. Bismarck původně navrhoval zavést rovný důchod, financovaný ze státního rozpočtu. K zásadní změně v celkové koncepci starobního důchodu v Německu došlo až v roce 1957, při tzv. Adenauerově důchodové reformě, kdy byl starobní důchod pojat jako náhrada mzdy – za předpokladu celoživotního pojištění („plná penze“) a se zohledněním nižších běžných životních nákladů ve stáří (Schmähl, 2012). Solidární penzijní pilíř („základní zabezpečení“) má v Německu relativně malý význam, nyní se diskutuje jeho jisté zvýraznění. Také proto, že od dob K. Adenauera se relativní výše plné penze významně snížila, na cca 60 % předchozí čisté mzdy. Německý systém sociálního pojištění sice již dávno nevyužívá institutu „základní částky“, nicméně je nosičem solidárních prvků typu náhradních dob – stát tyto solidární prvky financuje ze státního rozpočtu.

Solidární penze mohou mít vícero konstrukcí. Dvěma zásadními podobami této penze je a) rovný, univerzální důchod, b) testovaná penze, zvyšující příjmy na zadanou úroveň. Česká základní výměra starobního důchodu bývá někdy vykazována jako rovný důchod, není to ale zcela správné, neboť její poskytnutí je vázáno na současný vznik nároku na procentní výměru penze. Modelový univerzální důchod je poskytován nezávisle na výdělečné činnosti dané osoby, rezidenta. Nárok na plný univerzální důchod je podmíněn dlouhodobým pobytem v dané zemi, např. po dobu 30 let, a samozřejmě také dosažením zákonného důchodového věku. Nejvyšší univerzální důchod mají na Novém Zélandu – pro jednotlivce ve výši 40 % průměrné celostátní mzdy (65 % pro dvojici osob). Ve Velké Británii představuje základní státní penze podstatně méně než 20 % téže mzdy, v příštích letech však dojde ke zvýšení částky této penze o cca 40 %. Nedávna česká „malá“ důchodová reforma stabilizovala základní výměru starobního důchodu na 9 % průměrné hrubé celostátní mzdy, což je necelých 12 % téže čisté mzdy. (Ve světě se obvykle zdaňují všechny důchody, i univerzální důchody, byť nezřídka nižší sazbou.)

Univerzální penze bývají – za jinak relativně srovnatelných podmínek – jednodu-

ší, leč finančně náročnější. Všechny testované dávky bývají spojeny s negativní motivací k práci i s tendencí ke zkrusování údajů či k prostému utracení úspor. Proto se v řadě zemí používají konstrukce, kdy v daném příjmovém rozpětí se výše testované dávky krátí kupř. o stanovené procento výše penze z pojistného pilíře. Např. v Norsku se „garantovaná penze“ testuje na 80 % penze z NDC – čili pojištěnci s nízkou pojistnou penzí dostanou (od věku 67 let) garantovanou penzi plus 20 % penze z NDC; minimální výše penze je asi 32 % průměrné celostátní mzdy (PM) s tím, že ji dostávají pouze osoby bez penze. Příjemci garantované penze jsou pojištěnci s výdělkem až do zhruba 70 % PM (Christensen et al., 2012). V Chile se tzv. doplňková solidární penze vypočte (2011) jako:

17 % PM – 29,4 % pojistné penze

Účelem solidárních veřejných penzí není poskytnout starcům státní zaopatření na úrovni hranice chudoby, která je EU kvantifikována u jednotlivce jako 60 % mediánového příjmu. To by dnes v Česku znamenalo poskytovat solidární penzi až zhruba 10 000 Kč měsíčně. Již reálnou variantou by byl rovný důchod podle návrhu ODS z roku 2005 – ve výši 20 % průměrné hrubé celostátní mzdy, čemuž dnes odpovídá asi 26 % průměrné čisté mzdy, tj. asi 5000 Kč.

A. Chłoń-Domińczak (2003), poradkyně Světové banky pro MPSV ČR, ve své studii ilustrovala dvě základní varianty solidární penze: v jedné variantě kombinovala rovný důchod ve výši 25 % průměrné (zřejmě hrubé) celostátní mzdy s NDC se sazbou 12 %, ve druhé variantě pak uvažovala NDC se sazbou 20 % a minimální výši penze na úrovni 30 % PM. U druhé varianty autorka upozorňuje, že zaměstnanci se mzdou do 60 % PM, plně výdělečně činní ve věku 20–62 let, by měli nárok na zvýšený důchod na 30 % PM (v dnešních relacích cca 7500 Kč). Tyto dvě mezní varianty navazují na tehdejší nivelizaci starobních důchodů. Dnes je situace trochu odlišná, „malá“ důchodová reforma z roku 2011 mírně posílila zásluhovost u nově přiznávaných důchodů – na základě verdiktu Ústavního soudu ČR. I pro tyto kalkulace má také význam uzákoněné zvyšování důchodového věku. V dnešních českých podmínkách bych doporučil volit kompromis: především pokud jde o pojistnou sazbu NDC, a to na úrovni zhruba 16 %, což je polovina rozpětí 12–20 % ve studii A. Chłoń-Domińczak. Pokud bychom dnes chtěli důchod NDC doplnit solidárním rovným důchodem, tak by sazba čistého rovného důchodu měla být u nás někde v rozpětí 9–20 % průměrné hrubé mzdy, např. 15 % PM. Doplňkovou možností, také známou ze světa, je i procentní zvýšení nízkých pojistných důchodů v příslušném penzijním intervalu s využitím výše uvedené konstrukce chilské solidární penze.

Solidární penze bývají ve světě běžně doplňovány dalšími sociálními dávkami.

To platí např. nejen pro Velkou Británii (pension credit), ale i pro Austrálii, která má testovanou, solidární „věkovou penzi“ na úrovni 25 % PM muže. Na věkovou penzi navazuje od roku 2009 testovaný penzijní příspěvek (pension supplement) a kromě toho má Austrálie samozřejmě i obecnou dávku sociální pomoci (income support), kterou pobírá na 17 % rezidentů ve věku 16–64 let a 77 % rezidentů od 65 let. To je už dosti komplikovaný systém, nicméně v řadě jiných zemí se setkáme s příplatky na bydlení, někdy i se zvláštní konstrukcí pro starce. Ve Švédsku, kde existuje systém NDC, penzijní schémata často uvádějí příspěvek na bydlení penzistů (testovaný na majetek) v přímé návaznosti na solidární penzi. Tento příspěvek hraje poměrně velkou úlohu, hradí 93 % nákladů na bydlení do výše 5000 SEK měsíčně (2008) pro důchodce-jednotlivce. OECD tuto dávku nezahrnuje do svých propočtů náhradového poměru (OECD, 2011).

Celkově lze říci, že mezi jednotlivými státy jsou poměrně velké rozdíly ve významu a konstrukci solidární penze. Zejména materiály Světové banky poskytují podrobné informace o zkušenostech s využíváním solidárních penzí v jednotlivých zemích. Výběr konkrétního systému solidární penze a navazujících dávek pro penzisty je otázkou veřejné volby, při níž je nutno brát na zřetel i obecné poznatky penzijní teorie a politiky. V každém případě lze pozorovat mezinárodní tendenci posilování významu solidárních penzí, návazně na posilování významu ekvivalence v základním penzijním pilíři. Jsme svědky posilování „specializace“ penzijních pilířů – základní pojistný pilíř se orientuje na pojistně-matematické konstrukce, zatímco solidární pilíř na sociální solidaritu. Na solidární pilíř přitom navazují další sociální dávky pro penzisty včetně obecné sociální pomoci. Ukolem solidárního pilíře rozhodně není zabezpečit starce na úrovni 50–60 % příjmového mediánu. Solidární pilíř není základním penzijním pilířem – až na výjimky (Nový Zéland), které potvrzují pravidlo.

NDC a FDC

R. Holzmann a další klíčoví tvůrci konceptu Panevropského penzijního systému nemají a priori nic proti fondovým produktům. A to nejen v rámci třetího penzijního pilíře nejen tohoto penzijního systému – tam je existence kapitálově financovaných produktů z pohledu teorie samozřejmostí, resp. preferovanou konstrukcí. V praxi existují ve třetím pilíři i jiné produkty, konkrétně např. u hlavního systému podnikových penzí v Německu, označovaného v němčině jako „přímý příslib“ a v angličtině většinou jako „účetní rezervy“ – kapitál je běžně používán k financování podniků-sponsorů těchto systémů; důchodové nároky vzniklé od roku 1987 však musí být vyčísleny pojistně-matematicky a jsou daňově uznatelné. V řadě zemí je hlavním

důvodem pro transformaci podnikových penzí typu FDB na typ FDC zavádění účetních standardů IFRS (Swinkels, 2011). Třetí penzijní pilíř v rámci PPS nemá žádná specifika, autoři PPS jen konstatují, že úloha tohoto pilíře je velmi významná.

Povinné systémy FDC zmiňuje R. Holzmann v souvislosti s NDC jen okrajově, nemá zde však žádnou ideologickou bariéru. Dokonce je považuje za důležité, v souhrnu s třetím pilířem. Za klíčové považuje, aby při současných důchodových reformách nevznikaly náklady přechodu, zatežující státní rozpočty příslušných zemí.

V předchozích letech se R. Holzmann a Světová banka věnovali též problematice odstupného ve vazbě na penzijní systémy a na zabezpečení v nezaměstnanosti. Nutno zdůraznit, že odstupné má v řadě zemí světa podstatně větší význam než v Česku; u nás významnější problematiku představují jen „výsluhové příspěvky“ u ozbrojených sborů a u hasičů. Obecně je možno říci, že odstupné v jeho západních rozměrech lze přebudovat na starobní penze typu FDC (Holzmann, Vodopivec, 2012). Příkladem je Rakousko; tam bylo odstupné zavedeno pro úředníky v roce 1921 a v roce 1979 bylo rozšířeno na všechny zaměstnance. Před reformou v roce 2002 byl nárok na odstupné až 12 měsíčních platů po 25 letech trvání pracovního poměru při jeho ukončení. Reformou byl tento systém změněn na systém FDC, s měsíčním příspěvkem zaměstnavatele ve výši 1,53 % z hrubé mzdy; při odchodu z podniku si klient může prostředky vybrat nebo převést do FDC nového zaměstnavatele, při penzionování si lze opatřit anuitu. Při reformě došlo k dílčímu snížení nároků. Rakouská reforma odstupného vzbudila mezinárodní pozornost hlavně z hlediska vlivu na trh práce (Hofer, 2007). Může být inspirací i pro naše výsluhové příspěvky.

FDC bývá často ztotožňováno s FDC poskytovaným soukromým sektorem, ať již komerčním či neziskovým. To je však nedorozumění. FDC může být a je poskytováno i veřejným sektorem, jako sociální pojištění typu FDC. To je případ švédské povinné „prémiové penze“. V mezinárodní i české literatuře se tento penzijní pilíř, fungující od roku 1999, běžně vydává za „druhý“ penzijní pilíř ve smyslu původní i dnešní oficiální klasifikace penzijních pilířů, zavedené Světovou bankou. Určitým opodstatněním této klasifikace prémiové penze je skutečnost, že klient má zde možnost investovat prostředky na svém osobním účtu do podílových fondů. Když tento systém ve Švédsku začínal, tak byla snaha vytvořit téměř dokonalý trh tohoto osobního investování, stát poskytoval podrobné informace o jednotlivých „penzijních“ fondech, aby klienti mohli gramotně investovat. Ukázalo se ale, že tento systém (spojený s konkurencí stovek fondů) není praktický, neodpovídá modelům chování naprostě většiny klientů. Typický pojištěnec nemá zájem si vybírat mezi různými investičními možnostmi a nést investiční riziko.

Po provedených dílčích reformách funguje prémiová penze tak, že více než 90 % nových klientů své prostředky ponechává ve státním default fondu, kam jsou automaticky převáděny s tím, že klienti je pak mohou investovat podle svého výběru. Vše administruje speciální státní penzijní pojišťovna (PPM) – a poskytovatelé penzijních fondů se přitom ani nedozví jména svých „klientů“ a nemohou jim tedy prodat jiné produkty svých finančních skupin. Anuity ze systému prémiové penze poskytuje státní penzijní pojišťovna. Jde tedy o sociální pojištění FDC s možností soukromého investování ve fázi důchodového spoření. Celková režie prémiové penze, poskytovaná PPM, byla v roce 2005 0,61 % z aktiv, v roce 2011 již pouze 0,41 % a v roce 2020 se očekává 0,3 % z aktiv (Premium Pension Committee, 2005; Ehnsson, 2012).

Prémiová penze je ve Švédsku považována za druhou složku „národní veřejné penze“, spolu s „příjmovou penzí“ (NDC). To je něco zcela jiného, než povinné soukromé důchodové spoření, tj. druhý pilíř podle klasifikace Světové banky. Za dosaavadní období jsou průměrné „výnosy“ těchto dvou systémů pro klienty zhruba stejné. Podstatně odlišné jsou úplné režijní náklady: v systému NDC snižuje režie penze o 0,5 %, zatímco v systému FDC (prémiová penze) o 7,5 % (Ehnsson, 2012). Důvodem je i to, že sazba pojištění je v NDC 16 % ze mzdy, zatímco v FDC jen 2,5 %. Režijní sazba 7,5 % z prémiových penzí odpovídá výše uvedené sazbě 0,41 % z aktiv; mezinárodně jde o velmi nízké náklady, přesto jsou 15krát vyšší než v systému NDC. V těchto nákladech jsou obsaženy i náklady na výplatu penzí, na rozdíl od mezinárodně uváděných údajů o poplatcích podílových (penzijních) fondů, které reprezentují pouze poplatky za správu aktiv ve spořicí fázi (důchodové spoření, bez anuit). Možnost volby je u penzijních produktů velmi nákladná. Běžné zahraniční soukromé penzijní velkosystémy mají náklady 30–50krát vyšší než systémy moderního sociálního pojištění. Švédská prémiová penze je s uvedeným patnáctinásobkem nákladů NDC tedy 2–3krát levnější.

Bezděkova penzijní komise MPSV/MF, složená převážně z lobbistů, se problematikou NDC vůbec nezabývala, soudě podle závěrečné zprávy komise (Bezděk et al., 2010). Nutnost zavedení FDC je postavena na teorému o nezbytnosti diverzifikace příjmů důchodců; bez přímé vazby na náklady důchodové reformy. Pro soukromé FDC se argumentuje jednoduše tím, že se má využít stávající infrastruktura penzijního a investičního trhu. Dílčí respektování problematiky nákladů je patrné v tom, že provoz celého systému má zajišťovat ČSSZ; to směřuje k využití modelu švédské prémiové penze – ale jen částečně. Doživotní důchody mají totiž poskytovat soukromé pojišťovny a autoři také neuvažují se státním default fondem. Důchodové spoření v rozsahu 3 % ze mzdy mělo být povinné

pro pojištěnce do věku 40 let v době zahájení reformy; starší osoby by již vstoupit nemohly. Pojistné na důchodové pojištění se dále mělo snížit o 5 procentních bodů, náhradní a podobné doby měly být financovány přímo ze státního rozpočtu; takto chybějící příjmy se měly získat formou daně z přidané hodnoty (této dani nepodléhají finanční služby!). Financováním nákladů přechodu k soukromému FDC se komise hlouběji nezabývala, předpokládané náklady poskytování FDC nebyly v této souvislosti publikovány. Ústně se členové komise odvolávali na analýzy důchodové komise z let 2004/2005.

Prakticky jediným argumentem, použitým proti NDC v posledních letech, je jeden ze závěrů Bezděkova Výkonného týmu: „Nízká úroveň důchodů: Zhruba 60 % nově přiznaných NDC důchodů bude pod úrovní hranice chudoby (cca čtvrtina průměrné mzdy v ekonomice)“ (Bezděk et al., 2005). Ocitujeme ještě dnešní novinářskou interpretaci této údajné zásadní chyby systému NDC: „Liberálové byli nadšeni chilským modelem, socialisté švédským. Jenže převedení na naše poměry není úplně snadné. Když statistici přepočítali stranické návrhy, tak se ukázalo, že „rovný důchod“, který chtěla ODS, by uvrhl všechny pod hranici chudoby. A kdybychom schválili „úplně spravedlivý“ švédský model (tzv. NDC), jak chtěl Vladimír Špidla, tak by lidé s nízkými příjmy skončili stejně – v totální chudobě!“ (Kamberský, 2012). K terminologii V. Bezděka a kol. je třeba poznamenat, že cca čtvrtina PM tehdy představovala životní minimum jednotlivce (4100 Kč) v ČR, nikoliv hranici chudoby (cca 6700 Kč). Navíc je v současnosti rozdíl těchto hodnot podstatně vyšší: životní minimum jednotlivce (dnes jinak koncipované, neobsahuje náklady na bydlení) činí letos 3410 Kč a hranici chudoby jednotlivce lze odhadnout na necelých 10 000 Kč. Tehdejší tvrzení si tedy musíme přebrat tak, že vyjdeme ze zmíněné čtvrtiny PM (dnes cca 6115 Kč) a že výkonný tým tehdy došel k závěru, že podle zadání ČSSD by 60 % nově přiznaných důchodů mělo být pod 6115 Kč. To je ovšem ještě „katastrofálnější“ výsledek, připisovaný systému NDC jako takovému.

Již z povahy systému NDC vyplývá, že jeho konstrukce nemůže vést k chudobě občanů. Zjištěný „problém“ je v zadaných parametrech a ve zpracování. Výkonný tým nehledal vhodné parametry pro systém NDC a pro solidární penzi, zadavatelé dokonce upozorňovali na to, že tým jednostranně preferuje opt-out do soukromého FDC (Fassmann et al., 2005). V zadání i zpracování bylo třeba jasně oddělit NDC a solidární pilíř. A také zpřesnit řadu parametrů určovaných týmem: jde např. o režii NDC, kde bylo vloženo 2,1 % obratu ročně, místo hodnoty řádu 0,5 %. (Nelze vycházet z dnešních nákladů ČSSZ, protože tato instituce poskytuje i řadu režijně podstatně dražších dávek. Samotné NDC je režijně levnější!) Pokud bylo zadáno, že zvyšování důchodového věku skončí na 65 le-

tech u mužů v roce 2030, tak se nelze divit, že při zadaném fiskálním omezení při počtech „došlo“ k podstatnému snížení nově přiznávaných důchodů v dalším období. K NDC totiž patří prodlužování faktického důchodového věku na základě ekonomického tlaku a s využitím pojistné matematiky. Na rozdíl od solidární penze, kterou potřebujeme ve všech variantách důchodových reforem. Vyjasnit si je třeba především výhody a nevýhody konkrétních navrhovaných systémů NDC a FDC, u FDC v rozčlenění minimálně na soukromé a veřejné poskytovatele. Parametry navrhovaných reforem je nutno zveřejnit, analyzovat a oponovat, a to nikoliv pod taktovkou lobbistů.

Nedávna velká studie Světové banky (Holzmann et al., 2012) došla k závěru, že systémy NDC fungují v praxi dobře. Zkušenosti mj. říkají, že přechod k NDC je třeba udělat jednorázově, aby se vyloučily budoucí problémy. To znamená i přepočítání dosavadních důchodových nároků na stav osobního účtu. Potřebné je i uzákonit stabilizační mechanismus k zajištění solventnosti systému. Světová banka považuje za nezbytné i začít vytvářet rezervní fond. Téma NDC je více než dostatečně odborně zpracováno, stačí se seznámit. Jistá mezera v rozvoji penzijní teorie naopak existuje v oblasti veřejných systémů FDC, i zde však již existují zkušenosti, zejména v USA. Za pozornost stojí mj. návrhy L. Kotlikoffa, které vedou ke splývání produktů FDC a FDB – investiční riziko se v jeho pojetí socializuje, je přebíráno státem, nicméně se fondy investují na kapitálových trzích. Režie takového systému investování je blízka nule (Kotlikoff, 2012).

Závěry

Tlaky na penzijní systémy vedou ve světě stále více k diverzifikaci veřejných penzí do dvou specializovaných pilířů, z nichž jeden představuje solidární pilíř a druhý pojistný pilíř, nově s minimem solidárních prvků. Dávkově definované a průběžně financované sociální pojištění se přitom mění na sociální pojištění NDC, popř. na jemu blízký bodový systém sociálního pojištění. Panevropský penzijní systém, rozpracovaný pod vedením Světové banky, sestává z NDC a ze dvou vedlejších, leč velmi významných pilířů – solidárního pilíře a dobrovolného soukromého penzijního pilíře. Zavést tento systém je účelné i u nás. Základním pojistným pilířem může obecně být i systém FDC; sociální pojištění typu FDC je podstatně nákladově výhodnější, zvláště pokud není doprovázeno individuálním investováním klientů. Podstatnou překážkou pro případný – plný či částečný – přechod k systému FDC jsou náklady tohoto přechodu, které nese státní rozpočet a tím i pojištěnci a občané vůbec a které se negativně promítají i do vývoje národního hospodářství.

Literatura:

- Almeida, B., Forna, W. B. *A Better Bang for the Buck: The Economic Efficiencies of Defined Benefit Pension Plans*. Washington: National Institute on Retirement Security, 2008. [cit. 2013-04-01] Dostupný z WWW: <http://www.nirsonline.org/storage/nirs/documents/Bang%20for%20the%20Buck%20Report.pdf>
- Bezděk, V. et al. *Důchodová reforma: možnosti a výhledy. Závěrečná zpráva*. Výkonný tým pro přípravu podkladů pro rozhodnutí o důchodové reformě v ČR. Praha: Úřad vlády, červen 2005.
- Bezděk, V. et al. *Závěrečná zpráva PES*. Červen 2010. 119 s. [cit. 2013-04-01] Dostupný z WWW: http://www.mpsv.cz/files/clanky/8896/2010_06_03_Zaverecna_zprava_final_cistopis.pdf
- Börsch-Supan, A. H., Wilke, Ch. B. The German Public Pension System: How It Will Become an NDC System Look-Alike. In: Holzmann, R., Palmer, E. (eds.). *Pension Reform. Issues and Prospects for Non-Financial Defined Contribution (NDC) Schemes*, s. 573-610.
- Ehnsson, G. (ed.) *Orange Report. Annual Report of the Swedish Pension System 2011*. Stockholm: Swedish Pensions Agency, 2012. ISBN 978-91-979577-3-1. [cit. 2013-04-01] Dostupný z WWW: <http://www.oecd.org/gov/budgeting/Swedish%20Pension%20System%20Annual%20Report%202011%20-%20Anne-Marie%20Gren%20-%20SWE.pdf>
- Fassmann, M. Přípomínky ČSSD k závěrečné zprávě k analýzám scénářů politických stran „Důchodová reforma“. Příloha (CD) k: Bezděk, V. et al. 2005.
- Hofer, H. *The Severance Pay Reform in Austria ("Abfertigung neu")*. CESifo DICE Report, sv. 5, č. 4, 2007, s. 41-48. [cit. 2013-04-01] Dostupný z WWW: http://econpapers.repec.org/article/cesifodiv/v_3a5_3ay_3a2007_3ai_3a4_3ap_3a41-48.htm
- Holzmann, R. *Toward a Reformed and Coordinated Pension System in Europe: Rationale and Potential Structure*. Social Protection Discussion Paper. Washington: The World Bank, 2004. 49 s. [cit. 2013-04-01] Dostupný z WWW: <http://siteresources.worldbank.org/SOCIALPROTECTION/Resources/SP-Discussion-papers/Pensions-DP/0407.pdf>
- Holzmann, R., Palmer, E. (eds.). *Pension Reform. Issues and Prospects for Non-Financial Defined Contribution (NDC) Schemes*. Washington: The World Bank, 2006. 671 s. ISBN 0-8213-6038-8
- Holzmann, R., Palmer, E., Robalino, D. (eds.). *Non-financial Defined Contribution Pension Schemes in a Changing Pension World*. Vol. 1: Progress, Les-

- sons, and Implementation. Washington: The World Bank, 2012, 319 s. ISBN 978-0-8213-8848-8
- Holzmann, R., Vodopivec, M. *Reforming Severance Pay. An International Perspective*. Washington: The World Bank, 2012, 299 s. ISBN 978-0-8213-8849-5. [cit. 2013-04-01] Dostupný z WWW: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/2369>
- Chłoń-Domińczak, A. Evaluation of the Notional Defined Contribution Option for the Reform of the Pension System in the Czech Republic. Document of the World Bank, 2003. [cit. 2013-04-01] Dostupný z WWW: <http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/4-SB.pdf>
- Christensen, A. M. et al. Pension Reform in Norway: Combining an NDC Approach and Distributional Goals. In: Holzmann, R., Palmer, E., Robalino, D. (eds.). *Non-financial Defined Contribution Pension Schemes in a Changing Pension World*, sv. 1, s. 129-154
- James, E. et al. *Averting the Old Age Crisis: Policies to Protect the Old and Promote Growth*. A World Bank policy research report. New York: Oxford University Press, 1994. 402 s. ISBN 0-19-520996-6
- Kamberský, P. *Vstoupit či nevstoupit – to je to, oč tu běží*. Redakční rozhovor se 4 experty. Lidové noviny, 29. 12. 2012, s. 26-27.
- Kotlikoff, L. *The Purple Social Security Plan*. 2012. [cit. 2013-04-01] Dostupný z WWW: <http://www.thepurplesocialsecurityplan.org/node/3>
- OECD. *Pensions at a Glance 2011: Retirement-Income Systems in OECD and G20 Countries*. Paris: OECD Publishing, 2011. ISBN 978-92-64-09523-6
- Premium Pension Committee. *Difficult waters? Premium pension savings on course*. Swedish Government Official Report. Publication date: 27 October 2005. [cit. 2013-04-01] Dostupný z WWW: <http://www.government.se/sb/d/574/a/52265>
- Schmähl, W. Von der Rente als Zuschuss zum Lebensunterhalt zur „Zuschuss-Rente“. Weichenstellungen in 120 Jahren „Gesetzliche Rentenversicherung“. *Wirtschaftsdienst. Zeitschrift für Sozialpolitik*, ročník 92, č. 2, květen 2012. [cit. 2013-04-01] Dostupný z WWW: <http://www.wirtschaftsdienst.eu/archiv/jahr/2012/5/2780/>
- Swinkels, L. Have pension plans changed after the introduction of IFRS? *Pensions*, ročník 16, 2011, s. 244-255. [cit. 2013-05-01] Dostupný z WWW: <http://www.palgrave-journals.com/pm/journal/v16/n4/full/pm201120a.html>

Autor působí na VŠFS a důchodovou problematikou se zabývá dlouhodobě.

Aplikace pro podávání příspěvků na Světový sociologický kongres

k tématům stáří a stárnutí otevřena

Mezinárodní sociologická asociace ISA připravuje již 18. Světový sociologický kongres s tématem „Tváří v tvář nerovnostem ve světě: výzvy pro globální sociologii“. Kongres se bude konat v japonské Jokohamě od 13. do 19. července 2014, a jelikož se koná v demograficky nejstarší zemi světa, připravil výzkumný výbor „Sociologie stárnutí“ (RC 11) velmi zajímavý program s řadou nových prvků. Kromě obvyklého programu jsou plánovány společné sekce s výzkumnými výbory RC06 „Výzkum rodiny“, RC07 „Výzkum budoucnosti“, RC10 „Sociální participace, organizační demokracie a „Self-Management““, RC15 „Sociologie zdraví“, RC24 „Prostředí a společnost“, RC41 „Populační sociologie“, a tematickou skupinou TG05 „Vizuální sociologie“. Tyto tematické přesahy reflektují rostoucí význam výzkumu stárnutí pro současné společnosti.

Mimo výše zmíněného a běžných otevřených sekcí RC11 organizuje také „Prezidentskou sekci“, „Integrativní sekci“ a dvě sekce věnované setkání autorů s kritiky. Detailní program lze shlédnout zde: <http://www.isa-sociology.org/congress2014/rc/rc.php?n=RC11>.

V současné době byla zveřejněna výzva pro podávání návrhů na příspěvky (abstrakta) pro otevřené a společné sekce. Návrhy lze podávat přímo v kongresovém on-line systému ISA na adrese: <https://isaconf.confex.com/isaconf/wc2014/cfp.cgi>.

Návrhy na příspěvky lze zasílat nejpozději do 30. září. 2013 a oznámení o přijetí příspěvku pro prezentaci bude autorům sděleno nejpozději 30. listopadu 2013.

Pro prezentaci příspěvku a účast na kongresu není nutné se stát členem ISA a/nebo některého z výzkumných výborů, nicméně čtyřleté členství přináší řadu výhod zapojení do mezinárodní sociologické obce. Detaily ohledně členství jsou k dispozici na této adrese: http://www.isa-sociology.org/memb_i/index.htm.

Lucie Vidovičová (Tajemnice ISA RC 11)

Spontánní sociální systémy na českém venkově

Vladimír Štípek

Stať se zabývá problematikou venkova a sociálních systémů v první polovině 20. století, které se v této oblasti spontánně vyvinuly. Příkladem může být spojení sociálního i důchodového systému v podobě tzv. institutu výminkářství. Český venkov jako komunita se silnými vzájemnými vazbami totiž pomocí osobní odpovědnosti každého člena komunity, navíc se spolupůsobením silných vazeb rodiny, vytvořil sociální a důchodový systém, který řešil většinu v dané době nejpalcivějších projevů chudoby. Vztah odpovědnosti bohatších vrstev k chudším byl ale vyvážen i vztahem chudších k bohatým, neboť to pomáhalo zajistit dostatek pracovních sil či eliminovalo sklon ke kriminalitě. Systém vzájemných vazeb mezi členy malé komunity byl posílen mimo jiné pozemkovou reformou, která vytvořila silnější společenskou základnu ekonomicky nezávislých zemědělců, které nově nabytá půda dokázala uživit včetně jejich rodin. Posílení venkovských komunit pomohlo řešit sociální situaci na venkově efektivněji než sociální smír garantovaný majiteli velkostatků či zemědělskou šlechtou. Sociální systém českého venkova se spontánně vyvinul v udržitelný model, který řešil výraznější dlouhodobé otázky rozvoje venkova. Stejně tak dokázal úspěšně čelit i nově a přirozeně vznikajícím sociálním problémům.

Sociální systém českého venkova v první polovině 20. století vzešel ze staletí budovaných úzkých vazeb v rámci relativně uzavřené komunity. Systém se v průběhu času, prostřednictvím odpovědnosti bohatších a povinnosti chudších, vypracoval v dlouhodobě udržitelný model, který dokonce mohl reagovat na určité společenské změny. Přirozené sociální vazby ale byly zničeny kolektivizací a vtažením obyvatelstva do státních sociálních a důchodových systémů.

V období první poloviny minulého století byla zásadní proměna sociálních vazeb v souvislosti s pozemkovou reformou. Pro venkov a jeho spontánně vzniklé sociální systémy byl zásadní institut rodiny, který pomáhal nejen zajistit sociální jistotu pro členy rodiny, ale byl důležitý i pro zajištění hospodářství, jako efektivní ekonomické jednotky.

Cílem tohoto textu je charakteristika a analýza sociálních vazeb na venkově, což může přispět k hledání nových definic či zlepšení stávajících, již uměle vytvořených sociálních systémů.

Spontánní systémy vs. plánované systémy

Většina současných sociálních systémů byla uměle vytvořena nebo byla z těch předchozích zásadními umělými a plánovanými zásahy přeměněna. Ovšem právě předchozí sociální systémy vznikly na základě spontánní kooperace lidí, kteří žili ve specifických podmínkách v určité době. Z této kooperace vznikly vazby, jež pomáhaly s využitím dostupných prostředků řešit okolnosti z tehdejšího nejpalcivější. Takové systémy netrpěly zásadnějšími chybami, protože jejich vznik kopíroval společenskou změnu a nebyl s nimi v rozporu. Chyby sice mohly existovat, ale byly to drobné výchyly od normálu, „zhroutil“ systém, jehož se obáváme u těch moderních, téměř nehrozilo. Řešení potenciálních systémových chyb, nebo spíše oblastí, kam spontánní sociální systém nedosáhl, probíhalo postupně zvyšováním produktivity celé komunity, která pak měla prostředky

k řešení nově se objevujících problémů nebo přetrvávajících „děr“ systému. Pokud nedošlo ke skokovým demografickým změnám či sociálním revolucím, měly takové systémy řadu nástrojů, jak se s přirozeným vývojem či novými (a nepříliš revolučními) změnami mohly vyrovnat.

Sociální podmínky na českém venkově

Sociální prostředí vždy vycházelo z podmínek, v jakých daná komunita žila. Pro ilustraci trendů v meziválečném období můžeme pro oblast Čech využít sčítání lidu, která proběhla v letech 1913 a 1930. Významným mezníkem mezi těmito daty byla pozemková reforma, která po 1. světové válce sociální postavení mnohých aktérů zásadně změnila.

Ze sčítání lidu v roce 1913 vyplývá¹, že nejpočetnější skupinou byli domkáři² (30 %), dále námezdní pracovní síla³ (28 %), chalupníci⁴ (18 %) a malí a střední sedláci⁵ (18 %). Početně nevýznamní byli velcí sedláci, šlechta a velkostatkáři (4 %). Rozhodující vrstvou tedy byli domkáři, chalupníci a námezdní pracovní síla (celkem 76 %), kteří měli minimum produktivního nemovitého majetku, tedy důchodový sociální systém nebylo na čem založit. V hektarovém vyjádření byla struktura vlastnictví na českém venkově následující:⁶ do 1 ha bylo 56 % zemědělských závodů, od 1 do 5 ha bylo 25 závodů, od 5 do 10 ha bylo 7 % závodů, v rozloze 10 až 30 ha bylo 9 % závodů a nad 30 ha bylo jen 3 % závodů. Drtivá většina závodů byla tedy tvořena velmi malými jednotkami (do 1 ha), které s tehdejšími výnosy na hektar nestačily k efektivnější tržní produkci. Nebylo-li možné vytvořit přebytky k prodeji, velmi těžko bylo možné výrobu mechanizovat a nízké výnosy tak zvýšit. Pozemková reforma ale poměry dramaticky změnila.

V roce 1930 bylo evidováno 26,7 % zemědělských jednotek s rozlohou do 1 ha, 42,4 % jednotek s rozlohou mezi 1 až 5 ha, 14,9 % jednotek s rozlohou mezi 5 až 10 ha a 13,5 jednotek s rozlohou mezi 10 až 30 ha a 2,5 % jednotek s rozlohou nad 30 ha.⁷

Z těchto dat vyplývá, že se po pozemkové reformě vytvořila silná skupina malých a středních sedláků, kteří již disponovali kritickým minimem rozlohy pozemků. Převládající rozloha hospodářství umožňovala s tehdy dostupnou technikou a za využití nejnovějších zemědělských poznatků provozovat zemědělskou výrobu efektivnějším, zčásti „průmyslovým“ způsobem. V období 1. poloviny 20. století tedy šlo o neefektivnější způsob zemědělského hospodaření, který zároveň zajišťoval důstojnou obživu pro maximální počet obyvatel venkova.

Sociální systém

Na venkově se během několika staletí vytvořila ustálená struktura obyvatelstva, která nebyla narušena žádným vážnějším vnějším zásahem. Města naopak zaznamenala značné přírůstky obyvatelstva v několika fázích: během první poloviny 19. století, v 70. letech 19. století v souvislosti s propuknutím průmyslové revoluce, po roce 1900, kdy byly budovány nové tovární komplexy. Poté již následovaly změny vyvolané technickým rozvojem či politickými změnami – např. vznikem ČSR, změnami v souvislosti s odtržením Sudet a následně vysídlením německého obyvatelstva.

Venkov byl těchto prudkých změn ušetřen. Odliv lidí z venkova do měst neznamenal na venkově větší problém, neboť struktura a sociální vazby se neměnily – úbytek pracovních sil vyvolaný jejich odlivem do měst byl na venkově kompenzován postupným přirozeným nárůstem porodnosti a technologickým pokrokem, který i u jednodušších a levnějších zemědělských strojů⁸ dokázal výpadek určité části produktivní síly nahradit.⁹

V takto neměnném venkovském prostředí na území Čech se postupně vyvinul systém, jehož cílem bylo zajistit většinu obyvatel před těmi nevážnějšími sociálními problémy. Byl založen na vzájemných vazbách a odpovědnosti vůči komunitě. Největší sedláci ve vesnici byli nuceni část své produkce věnovat potřebným či eko-

nomicky slabším členům komunity-vesnice. Samozřejmě šlo o pomoc nikoliv nárokovou, ale dobrovolnou a vyplývající z konkrétní situace. Díky úzkým sociálním vazbám mezi členy komunity největší a nejbohatší sedlák věděl, zda potřebná rodina domkářů či chalupníků má jen dočasné problémy či zda její situace a potřebuje podání pomocné ruky¹⁰ (např. narození dítěte, onemocnění živitele).

Součástí těchto vzájemných vazeb ale byla i ochota nemajetných pomáhat majetným – v době žní i statky s personálem potřebovaly dostatek pracovních sil a vzhledem k sezonnosti těchto prací se vždy v celém kraji těchto pracovníků v tzv. pracovní špičce nedostávalo. Nemajetní domkáři pak byli ochotni pomáhat přednostně sedlákovi z vlastní komunity-vesnice, neboť z jejich pohledu bylo perspektivnější využít těchto úzkých vazeb, které tím byly průběžně posilovány.

Odpovědnost bohatších členů komunity sice vycházela z přirozených vztahů, ale později bylo uzákoněno¹¹, že obec se musí postarat o obyvatele s tzv. domovským právem. Sedláci (tj. obec)¹² pro tyto lidi (tj. nemajetné)¹³ museli vybudovat chudobinec. Jestliže obec neměla chudobinec, pak se využívalo institutu tzv. okolku, kdy nemajetní bydleli u sedláků, ale nikoliv dlouhodobě – v pravidelných intervalech (např. po dnu) se střídali u jednotlivých sedláků v obci. Takto se nemajetným zajistila střecha nad hlavou a základní potraviny, jinak tito lidé námezdně pracovali. Pomoc pro lidi s domovským právem ale obec zajišťovala i v případě, že si nemohli vůbec námezdně přivydělávat (staří a handicapovaní lidé), což je de facto institut důchodového zabezpečení.

Odpovědnost nejmajetnějšího z komunity existovala i k potřebným přicházejícím zvenčí – bylo zažitou praxí, že tzv. pocestní, kteří přišli do vesnice žádat o stravu, byli posláni do největšího stavení, kde se jim dostalo pomoci.¹⁴ Tato „nutnost“ pomáhat i nečlenům komunity nebyla uzákoněná, ale byla logická – šlo o prevenci před drobnou kriminalitou. Obdobou jsou dnešní sociální dávky, kdy společně preventivně poskytuje pomoc některým skupinám obyvatel, neboť absence takové pomoci by vyústila v problematické sociální chování (a dopady takového chování i současná společnost ve srovnání s preventivními dávkami vyhodnocuje jako více nákladné).

Důchodový systém

Města byla místem častých sociálních změn, kdežto na venkově byla situace dlouhodobě stabilnější. Ve městech potřeba zajištění lidí v postproduktivním věku téměř v žádné přirozené systematické opatření nevyústila (starší obyvatele buď živili potomci, nebo měli z produktivního věku dostatečný majetek – v opačném případě skončili jako žebráci). Na venkově se vytvořil důmyslnější systém založený na podmíněném transferu mezi produktivní a již neproduktivní generací.

Tento systém se nazývá „výminkářství“ a je založen na převodu majetku na nastupující generaci s přesně definovanými podmínkami, za jakých se práva k majetku převádějí. Většinou šlo o zajištění důstojného stáří pro starší generaci prostřednictvím jasně určeného materiálního zajištění včetně poskytovaných služeb. Šlo o smluvní vztah, jehož efektivita byla založena na úzké vazbě mezi novou a odcházející generací. V případě dobrých mezigeneračních vztahů starší generace využívala jen nutné minimum hmotného plnění (tj. spotřebovávala jen nutné minimum potravin) a naopak se podílela na zemědělské produkci (tj. běžným jevem bylo, že i „výminkáři“ se aktivně zapojovali do lehčí i těžší práce).¹⁵ Jestliže byly mezigenerační vztahy narušeny, pak nebyl pracovní potenciál rodiny plně využit a přesné plnění „výminkářských“ dávek (dávky byly vždy smluvně nadsazeny jako pojistka důstojného dožití pro starší generaci v každé situaci) zbytečně zatěžovalo produkční možnosti daného statku.

Podmínkou pro možnost využít institutu „výminkářství“ byla existence majetku, který byl podléhal podmíněnému mezigeneračnímu transferu. „Výminkářství“ bylo možné aplikovat především u menších a středních sedláků, případně i u chalupníků, kde majetek dokázal uživit i dvě generace rodiny.¹⁶ Důchodová otázka ale nebyla po generace řešena u chudších domkářů a námezdní pracovní síly. Do této skupiny totiž spadala navíc i řada mladších dětí z majetnějších rodin – na statku zůstával většinou nejstarší syn, ostatní statek opustili (a v lepším případě dostali věno). Věno bylo nástrojem, jak potomkům zajistit slušný život i v případě, že se díky sňatku nedostali do statku. Za věno pak bylo možné např. chalupnické hospodářství rozšířit na malý statek či domkářské hospodářství proměnit v „chalupnické živobyty“. Jenže věno nebylo vždy jistotou, jestliže se statku nedařilo a hospodář neměl úspory, pak věno bylo malé případně žádné.¹⁷

Absence sociálních jistot pro starší generace, které nedisponovaly majetkem, je jedním z důvodů, proč byla provedena pozemková reforma.

Dopady pozemkové reformy

Přerozdělování půdy je sice v mnoha ohledech zásadním zásahem do vlastnických práv, ale v případě československé pozemkové reformy jsou dopady spíše pozitivní. Úzká skupina pozemkové šlechty sice mohla díky koncentraci vlastnictví efektivně zemědělský hospodařit, ale v dané době¹⁸ šlo o skupinu, jejichž politická a ekonomická síla závisela v neměnnosti venkovského prostředí. Špatná sociální situace produkovala pro šlechtu „levné a motivované“ pracovníky. Pozemková šlechta tak v řadě případů nebyla nucena inovovat, neexistoval dostatečný konkurenční tlak. Po pozemkové reformě se zvýšil počet menších sedláků, kteří si ostře konkurovali a byli nuceni hledat cesty k vyšší efektivitě. Navíc se díky reformě

vyřešily sociální problémy u značné části obyvatel venkova, posílila se samostatnost českého venkova, sedláci a drobnější zemědělci se stali důležitou politickou skupinou, která měla výraznější vliv a působila jako konzervativní opozice vůči např. dělnickým a městským intelektuálním vrstvám.

Za úvahu stojí i psychologická východiska a filozofické postoje obyvatel českého venkova disponujících majetkem (ať již historicky, či díky pozemkové reformě). Tito lidé se spoléhali pouze na sebe a svou práci, dobrodiní ostatních pro ně nemělo jakýkoliv význam (kromě vzájemné solidarity a reciproční pomoci např. při žních). Existenční nezávislost na komkoliv (samostatný sedlák je de facto předchůdcem pozdějších drobných podnikatelů – na rozdíl od živnostníků nebyl příliš závislý na konkrétních odběratelích; musel mít i manažerské schopnosti; nesl odpovědnost za svou rodinu i zaměstnance) vedla k sebevědomí zemědělských podnikatelů a k určité nedůvěře k autoritě jiných lidí, neboť i za autoritu považovali sami sebe a jen velmi neochotně podléhali autoritám.¹⁹

Pozemkovou reformu lze vnímat z různých hledisek, ale je zřejmé, že i přes řadu negativ, jako např. přerušení kontinuálního vývoje oblastí větších vlastníků půdy, vyřešila část ekonomických, národnostních, politických i sociálních problémů.

Institut rodiny

Celý sociální a důchodový systém na venkově se opíral o existenci základní stavební jednotky, kterou byla rodina. Právě soudržnost rodiny a snaha většiny členů venkovské komunity vytvořit a udržovat fungující rodinu byla určující pro vytvoření venkovské společnosti.²⁰

Prostředí venkova bylo vystavováno silným tržním tlakům – téměř všechny produkty se řídily výhradně tržní poptávkou a nabídkou, trh např. s obilní produkcí se blíží trhu dokonalému. Ostatní produkty, především z oblasti živočišné výroby, jsou zase vystaveny tvrdému konkurenčnímu tlaku. Zemědělci navíc obchodovali s poptávajícími, nad kterými neměli žádnou informační asymetrii – značná část produkce šla na městské trhy a potravinářským zpracovatelům přes překupníky, tedy informované odborníky na zemědělské produkty. Zemědělci napřimo prodávali spíše jen venkovskému obyvatelstvu, které problematice samozřejmě rozumělo. Většina zemědělských výrobců navíc nabízela podobný sortiment produkce, takže bylo možné snadno porovnávat cenu mezi konkurenty na relativně malém území.

Výsledkem je skutečnost, že členové venkovské komunity čelili tržnímu prostředí přímo.²¹ Venkovská společnost si ale vytvořila proti nepřízní institucionální obranu, založenou na semknutosti rodiny a na důrazu na její vytváření. V městských podmínkách bylo možné zůstat svobodným, což ukazuje na to, že podmínky zde

byly jednodušší.²² Naopak, svobodní lidé na venkově většinou vykonávali pouze námezdní práci, protože starat se o jakékoli hospodářství bylo s tehdejší technikou možné minimálně ve dvou.

Závěr

Stať ilustruje vazby na venkově v první polovině 20. století. Tyto vazby se ale tvořily postupně po několik posledních století. Venkov byl totiž ekonomicky, sociálně i demograficky velmi stabilní, společnost tvořily uzavřené a dlouhodobě neměnné komunity. Urbanizace v průběhu 19. století a ve sledovaném období znamenala živelný příliv lidí do měst. Úbytek pracovních sil na venkově nebyl tak markantní, protože se efektivita zemědělské výroby díky novým technologickým zlepšením zvyšovala, čímž byl jejich úbytek postupně kompenzován.

Je zřejmé, že pro stabilní systém, který není vystaven riziku kolapsu, musí být splněny některé podmínky, zejména dlouhodobá demografická a sociální stabilita. Jestliže je komunita stabilní, intuitivně hledá v rámci mezilidských vztahů způsob, jak řešit existující sociální problémy. Sociální vyloučení bylo téměř neznámým pojmem, protože ve venkovské komunitě museli i ekonomicky silnější členové s těmi méně silnými počítat, neboť všichni spolupůsobili životní podmínky v dané komunitě.

Jinak řečeno, bohatším členům se vyplatilo věnovat část svého majetku na řešení sociální situace méně bohatých – a „výhodnost“ těchto obětí se díky dlouhodobému vývoji stala na venkově normou, která umožňovala hladký chod života ve většině komunit. Od bohatého sedláka se automaticky očekávalo, že bude v případě nouze podporovat své méně bohaté sousedy, měl i nepsanou povinnost postarat se o nečleny komunity, kteří oblastí pouze procházeli. Tyto povinnosti se bohatším sedláckům vyplácely – v době žní tak v rámci komunity našli pomocníky, nedocházelo k sociálnímu napětí, které by mohlo ohrozit majetek bohatších. Podpora nečlenů komunity vedla k prevenci drobné kriminality.

Inspirací pro lepší nastavení stávajících sociálních systémů může být způsob, jakým se ve venkovském prostředí vyvinuly některé instituty sociálního zabezpečení – šlo o pomoc v sociální nouzi, pomoc handicapovaným, ale také o určitou formu důchodového pojištění, které reprezentuje tzv. výminkářský systém. Ovšem i „výminkářství“ je založeno na dlouhodobě neměnných vlastnických vztazích, kdy je zajištěn kontinuální přechod majetku z generace na generaci.

Stabilita venkova nebyla 1. světovou válkou ani následující změnou režimu (přechod od konstituční monarchie k republice) výrazněji narušena. Venkov byl naopak posílen díky provedení pozemkové reformy, která rozšířila vrstvu sedláků a dalších aktérů, kteří měli k dispozici nemovitý majetek a zůstali oporou venkovské komunity. V důsledku reformy se také zesílilo

zajištění sociálních vazeb „svépomocí“. Nemyslím si, že velkostatky mohly zajistit sociální smír do takové míry, jako ekonomicky nezávislá komunita s vyšším počtem samostatných hospodářů – schopnost řešit sociální problémy v rámci komunity bylo v tehdejší době neefektivnějším způsobem. Odpovědnost bohatších k chudším v rámci komunity byla vyvážená i odpovědností chudších vůči bohatším – využívání „dobrodiní“ totiž bylo vázáno na udržitelné chování. Potenciální nepřizpůsobivost méně majetných by vyvolala menší vstřícnost ze strany zámožnějších sedláků, kteří chování podporovaných vrstev samozřejmě sledovali.

V současnosti se lze inspirovat např. při nastavování tzv. rozpočtového určení daní, kdy by do správy daní i jejich následného využívání mohly být více zainteresovány samosprávy. Zásadní podmínkou je ale neměnné politické, ekonomické a sociální prostředí. Za posledních dvacet let je sice politické prostředí stabilní, ale mobilita obyvatelstva vzniku přirozených sociálních vazeb v rámci komunity příliš nenahrává a popisované systémy tak zůstávají již překonanými, byť inspirativními, historickými modely.

1 Statistická data, Statistisches Handbuch des Königreiches Böhmen (1913).

2 Domkáři měli určitě nemovitý majetek, ale přesto museli pro zajištění obživy pracovat i mimo své pozemky. Statut domkáře ale znamenal relativní jistotu, neboť i malé hospodářství mohlo v případě ztrát či v případě práce hlavního živitele zajistit základní potřeby pro rodinu. Kárník, Zdeněk. České země v éře První republiky, díl I., s. 442.

3 Tato skupina na rozdíl od domkářů nedisponovala téměř žádným majetkem – rodiče lidí patřících do námezdní pracovní síly byli většinou domkáři a vzhledem k většímu počtu dětí neměli možnost udržet ve svém hospodářství více než jednoho potomka.

4 Chalupníci se živilí prací pouze na svých pozemcích, do práce byla zapojena celá rodina – vzhledem k malé rozloze nemovitého majetku ale neměli možnost ani potřebu přibírat další pracovníky. Obživu rodiny toto hospodářství zajistilo, ale bez možnosti investovat do strojů nebo k nakupování dalších nemovitostí.

5 Tato skupina již na svém majetku praktikovala některé formy velkovýroby, měla námezdní zaměstnance, mohla investovat do některých strojů. Kárník, Zdeněk. České země v éře První republiky, díl I., s. 447.

6 Statistická data, Statistisches Handbuch des Königreiches Böhmen (1913).

7 Statistická data, Zprávy Státního úřadu statistického republiky Československé, Ročník IX (1930).

8 Prvním strojem v pravém slova smyslu v zemědělství motor nahrazující žentour na zvířecí potah – většinou šlo o parní, později elektrické či diesellové motory. Následně se i do menších hospodářství zaváděly specializované stroje, např. mlátičky obilí atd.

9 Vliv na neměnnost venkova měly i transfery v podobě prostředků, které posílali svým příbuzným lidé, kteří z venkova odešli do měst.

10 Výpověď pamětníků, Miroslava Nováková, rozená Rypotová, nar. 1928.

11 Různé formy státní moci se snažili rozdílnými formami zasahovat do života obyvatel – např. feudální vládci se snažili např. ovlivňovat věk odchodu na „výmínek“ i formu a výši plnění. Ovšem vazby v rámci rodiny se často odehrávaly mimo oficiální legislativní rámec. Kadlecová, Marta; Schelle, Karel; Veselá, Renata; Vlček, Eduard. Dějiny českého soukromého práva, s. 86.

12 Zvykem bylo, že nejbohatší sedláci, kteří platili daně, zastávali v místě působení úřad starosty a ostatní nejbohatší byli v radě.

13 Část méně bohatých členů komunity našla např. u sedláků uplatnění jako námezdní pracovníci, sedláci jim zajišťovali případně i ubytování a stravu. Kapacita ubytování ale byla často těmito pracovníky zaplněna, proto bylo výhodné stavět chudobince. Tím se také oddělili produktivní námezdní pracovníci od těch, pro které se musel budovat chudobinec – šlo také o demonstraci sociálního postavení.

14 Výpověď pamětníků, Miroslava Nováková, rozená Rypotová, nar. 1928.

15 Výpověď pamětníků, Vladimír Rypota, nar. 1929.

16 Výpověď pamětníků, Růžena Michalová, rozená Mieglová, nar. 1935.

17 Věno byl jedním z institutů, který zajišťoval kontinuitu předávání vlastnictví na venkově. Fungoval po staletí, ale kromě kolektivizace jej dokázaly silně narušit např. měnové reformy po Druhé světové válce.

18 Tj. první polovina 20. století.

19 Určitou analogii lze nalézt v USA u obyvatel, kteří vlastní zbraň – je to široce diskutované právo uvedené v dodatku ústavy a velké množství zbraní mezi obyvateli vede k tomu, že autority těmto lidem mohou obtížněji vnútit něco, co je proti jejich zájmům. Podobnou „stavovskou“ pýchu lze nalézt i u českých sedláků.

20 Scruton, Roger. Smysl konservatismu, s. 196.

21 „Riziko podnikání“ mezi dělníky bylo neznámým pojmem – přestože podmínky v meziválečném období nebyly pro dělníky a zaměstnance nijak idylické, jestliže se dařilo podnikateli, klidný život měli i jeho zaměstnanci. V případě venkova odpovědnost nesl daleko větší počet lidí a daleko menší počet lidí byl tzv. v závětrí.

22 Naopak, svobodní lidé na venkově většinou vykonávali pouze námezdní práci a starat se o jakékoli hospodářství bylo s tehdejší technikou možné minimálně ve dvou.

Literatura:

Kadlecová, Marta; Schelle, Karel; Veselá, Renata; Vlček, Eduard. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-90-7380-041-3.

Kárník, Zdeněk. *České země v éře První republiky*, díl I. Praha: Libri, 2002. ISBN 80-7277-031-4.

Lacina, Vlastislav. *Zlatá léta československého hospodářství*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2000. ISBN 80-7286-000-3.

Lacina, Vlastislav; Hájek, Jan. *Kdy nám bylo nejlépe? Od hospodářské dezintegrace k integraci střední Evropy*. Praha: Libri, 2002. ISBN 80-7277-101-9.

Scruton, Roger. *Smysl konservatismu*. Praha: Torst, 1993. ISBN 80-85639-10-6.

Slezák, Lubomír. *Pozemková reforma v Československu 1919-1935*. Uherské Hradiště: Slovacké muzeum, 1994. bez ISBN.

Statistisches Handbuch des Königreiches Böhmen. Praha: Archiv Českého statistického úřadu, 1913. bez ISBN

Štípek, V. *Vývoj sociálního zabezpečení na venkově v období první republiky*, Praha, 2008. 60. s. Bakalářská práce na Národohospodářské fakultě VŠE v Praze na Katedře hospodářské a sociální politiky. Vedoucí diplomové práce Ivan Jakubec.

Zpráva Státního úřadu statistického republiky Československé, Ročník IX (1930), Praha: Archiv Českého statistického úřadu, 1930. bez ISBN

Výpověď pamětníků: Růžena Michalová, rozená Mieglová, nar. 1935, Zvěřetice; Vladimír Rypota, nar. 1929, Sedlovice; Miroslava Nováková, roz. Rypotová, nar. 1928, Zliv. Zdroj: Štípek, V. *Vývoj sociálního zabezpečení na venkově v období první republiky*, Praha, 2008. 60. s. Bakalářská práce na Národohospodářské fakultě VŠE v Praze na Katedře hospodářské a sociální politiky.

Autor působí na katedře hospodářské a sociální politiky NF VŠE v Praze.

Dvacet let kolektivního vyjednávání o mzdách – poznatky z ISPP z let 1993–2012

Štěpánka Pfeiferová, Petr Pojer

Obsah kolektivního vyjednávání je v ČR systematicky monitorován od roku 1993, kdy byl v gesci Ministerstva práce a sociálních věcí spuštěn tzv. Informační systém o pracovních podmínkách (ISPP). Jde o pravidelné roční šetření zaměřené na kolektivní vyjednávání o mzdách a pracovních podmínkách, a to zejména na podnikové úrovni. Data do ISPP poskytují odborové organizace na základě uzavřených kolektivních smluv. Zpracovatelem šetření je společnost TREXIMA, s r. o.

Data z kolektivních smluv jsou v tomto systému evidována zvlášť pro podnikatelskou sféru (tzn. podniky odměňující své zaměstnance mzdou)¹ a veřejnou službu a správu (tzn. organizace odměňující své zaměstnance platem)² a některé výstupy jsou členěny samostatně rovněž pro obce a kraje. V průběhu dvaceti let, ve kterých se šetření provádí, se podařilo výrazným způsobem navýšit počet kolektivních smluv vstupujících do systému, čímž se postupně zvyšuje reprezentativita sebraných dat: v roce 1993 bylo v rámci ISPP analyzováno celkem 719 podnikových kolektivních smluv, zatímco v roce 2012 se podařilo získat data z 1686 kolektivních smluv, z toho 1300 z podnikatelské a 386 z nepodnikatelské sféry. ISPP je určitým vzorkem kolektivních smluv sjednaných v jednotlivých odvětvích nebo sektorech, rozhodně se nejedná o vyčerpávající registr existujících KS v ČR.

K tomu je možné uvést, že v průběhu let 1999–2012 bylo v rámci největší odborové centrály ČMKOS pravidelně uzavíráno 19 až 22 kolektivních smluv vyššího stupně a dalších 5 KSVS mimo ČMKOS. Uzavřené KSVS jsou určitým rámcem, který v daném odvětví či sektoru určuje podobu podnikových kolektivních smluv. Dominantní úroveň kolektivního vyjednávání je tedy kolektivní vyjednávání na podnikové úrovni.

Jedním z hlavních témat, kterým je věnována pozornost v rámci ISPP, jsou **ujednání o mzdách a dalších formách odměňování zaměstnanců**. Je to dáno mimo jiné tím, že mzdová ujednání představují zpravidla nejdůležitější součást kolektivních smluv, a to zejména v podnikatelské sféře, kde se odměňování neřídí zákonnými mzdovými tarify, a je tedy v ideálním případě výsledkem vzájemné dohody mezi zaměstnanci a zaměstnavateli. Odměňování ve veřejné službě a správě oproti tomu podléhá nařízení vlády č. 564/2006 Sb., o platových poměrech zaměstnanců ve veřejných službách a správě, které značně limituje možnost upravovat platové podmínky kolektivními smlouvami. V ostatních organizacích veřejného sektoru zaměstnavatelé sice mají možnost nastavit mzdové tarify dle potřeby dané organizace, jejich omezení však spočívá v přidělených mzdových prostředcích, jež jsou dopředu stanoveny zřizovateli těchto organizací (např. příslušnými ministerstvy).

Kolektivní vyjednávání o platových podmínkách je tedy ve veřejném sektoru celkově méně významné než v podnikatelské sféře.

ISPP sleduje v oblasti kolektivního vyjednávání o mzdách počty kolektivních smluv, které obsahují ujednání v následujících oblastech:

- minimální mzda,
- mzdové tarify,
- mzdové příplatky a další složky mzdy,
- mzdový vývoj.

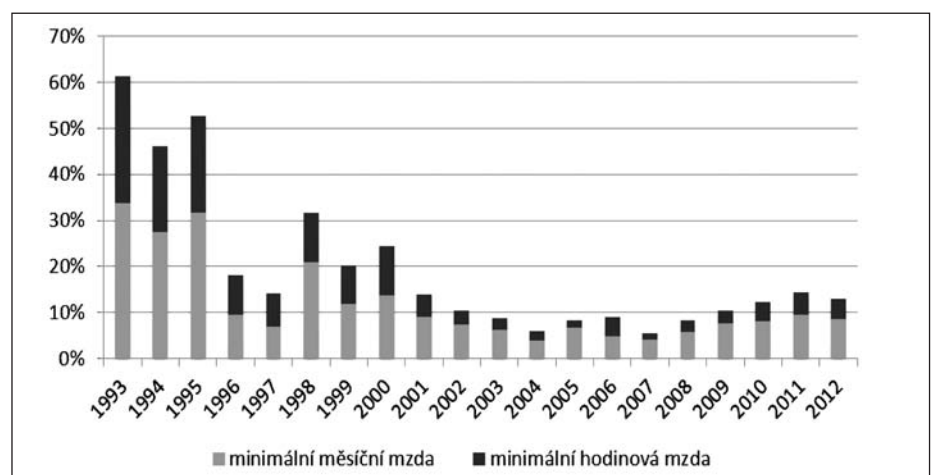
V kolektivních smlouvách veřejné služby a správy se sledují následující platová ujednání:

- meziroční růst průměrného platu nebo prostředků na platy,
- způsob určování nebo sjednávání platu zaměstnanců,
- podmínky pro poskytování osobního příplatku a odměn.

Jak naznačují sebraná data, **vyjednávání o minimální mzdě** ztrácí postupně na významu a především v období mezi lety 1993 a 2004 došlo k rapidnímu poklesu kolektivních smluv, které zaručují zaměstnancům vyšší minimální mzdy, než předepisuje česká legislativa. Nejnižší podíl kolektivních smluv s ujednáním o minimální mzdě byl zaznamenán v roce 2007, kdy byla stanovena minimální měsíční mzda v 4,2 % kolektivních smluv a minimální hodinová mzda v 1,2 % smluv. V roce 1993 přitom obsahovala ujednání o minimální měsíční mzdě celá třetina evidovaných kolektivních smluv. V letech 2008–2011 následovalo období mírného nárůstu počtu kolektivních smluv garantujících zaměstnancům minimální mzdu nad nejnižší úroveň zaručené mzdy, což lze přičítat inklinaci některých zaměstnavatelů k vyplácení minimálních mezd v období hospodářské krize. Obdobné tendence bylo možné ve větší intenzitě sledovat v období ekonomické recese konce 90. let 20. století (viz graf č. 1).

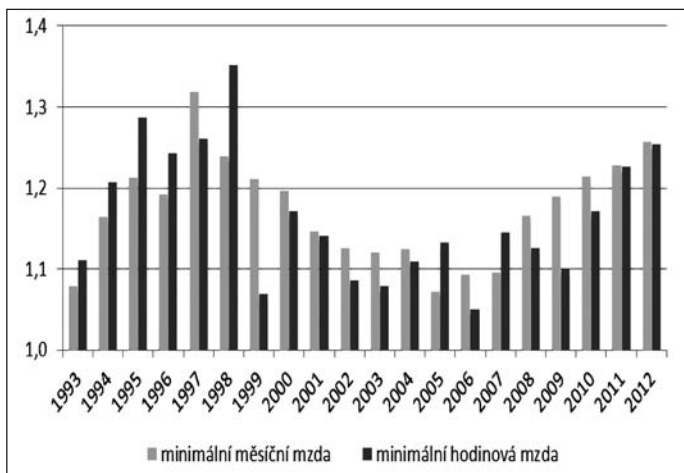
Ujednání o minimální mzdě se v kolektivních smlouvách objevují jen v případech, že se zaměstnavatel se zaměstnanci dohodl na minimální mzdě vyšší, než je nejnižší úroveň mzdy daná nařízením vlády č. 567/2006 Sb., o minimální mzdě. Největší rozdíl mezi průměrnou sjednanou kolektivní mzdou a nejnižší přípustnou minimální mzdou byl zaznamenán v roce 1997 v případě minimální měsíční mzdy a v letech 1998 a 1995 v případě minimální hodinové mzdy. V následujícím období se sjednané minimální mzdy postupně přibližovaly úrovni státem garantované minimální mzdy, avšak počínaje rokem 2007 se rozdíl mezi zákonnou a průměrnou kolektivně sjednanou minimální mzdou opět postupně zvyšoval v důsledku zmrazení zákonné minimální mzdy na stejné úrovni od ledna 2007³ (viz graf č. 2).

Graf č. 1: Podíl kolektivních smluv stanovujících minimální mzdu v podnikatelské sféře (% KS) v letech 1993–2012

Zdroj: ISPP 1993–2012, vlastní výpočty

Graf č. 2: Rozdíly mezi průměrnou kolektivně vyjednanou a nejnižší přípustnou minimální mzdou v podnikatelské sféře v letech 1993–2012

Pozn.: Hodnoty vyjadřují poměr průměrných sjednaných minimálních mezd k hodnotám zákonné minimální mzdy, tj. kolikrát jsou sjednané minimální mzdy vyšší než nejnižší přípustné minimální mzdy.

Zdroj: ISPP 1993–2012, MPSV: Přehled o vývoji částek minimální mzdy, vlastní výpočty

Kolektivní ujednání o vývoji mezd v soukromém sektoru jsou v ISPP zachycena od roku 1996, nicméně údaj o celkovém počtu kolektivních smluv, v nichž je mzdový vývoj jakýmkoli způsobem sjednán, je v souvislé časové řadě k dispozici až od roku 2005.⁴ I z těchto údajů je však zřejmý významný vliv hospodářské recese na ochotu zaměstnavatelů uzavírat dohodu o mzdovém vývoji na následující smluvní období vzhledem k nejistotě ohledně hospodářských výsledků podniku (viz graf č. 3).

Mzdový nárůst je v kolektivních smlouvách nejčastěji sjednán jako zvýšení průměrné nominální mzdy. Tato forma zvyšování mezd byla v soukromém sektoru relativně často využívána mezi léty 1997 a 2008, kdy podíl smluv s ujednáním o zvyšování průměrné nominální mzdy dosahoval v průměru 38,5 %. Hospodářská krize však vedla k významnému omezení využívání tohoto nástroje, takže v roce 2012 např. činil podíl smluv, v nichž byl sjednán nárůst mezd zvýšením průměrné nominální mzdy, 22,8 % a v roce 2010 to bylo dokonce jen 15,6 % kolektivních smluv. Na významu naopak nabylo sjednávání mzdového nárůstu zvyšováním mzdových tarifů, sjednaného v roce 1997 v 9,3 % kolektivních smluv a v roce 2012 v 20,8 % KS. Mzdový vývoj vázaný na ekonomické ukazatele byl v průměru od roku 1997, kdy se tento indikátor začal sledovat, sjednán v 14,5 % kolektivních smluv podnikatelské sféry.

Průměrné nárůsty mezd sjednané v kolektivních smlouvách jsou evidovány od roku 1997. Na počátku sledovaného období byly nárůsty průměrné nominální mzdy sjednávány na relativně vysoké úrovni, zejména ve veřejném sektoru. Postupně však došlo k jejich snižování a přiblížení úrovně nárůstu nominálních mezd a platů sjednaných v kolektivních smlouvách soukromého i veřejného sektoru k úrovni průměrného nárůstu reálné mzdy sjednaného v kolektivních smlou-

vách podnikatelské sféry, který se ustálil mezi 2 a 2,5 % (viz graf č. 4).

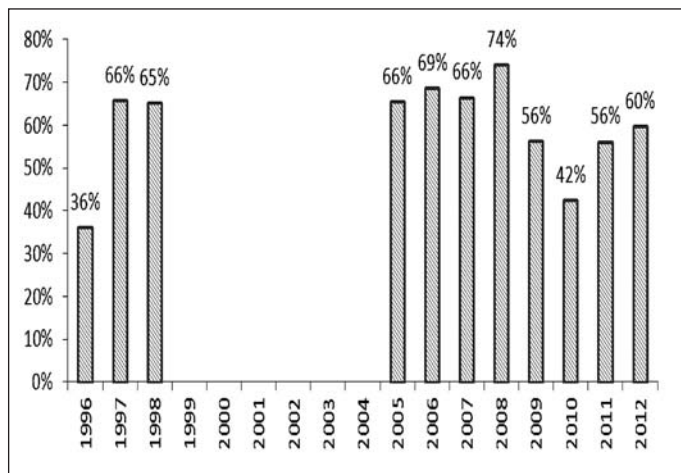
Skutečný nárůst mezd (viz graf č. 5) byl tak v posledních letech vyšší než nárůst sjednaný v kolektivních smlouvách, s výjimkou období hospodářské krize, kdy kolektivní smlouvy, které obsahovaly ujednání o zvyšování mezd, garantovaly vyšší mzdový nárůst, než ke kterému v průměru docházelo v ekonomických subjektech bez kolektivních smluv nebo bez těchto ujednání.

V souvislosti s kolektivním vyjednáváním o mzdách stojí za zmínku také to, že data ISPP zachycují v posledních letech rostoucí trend k užívání úkolové mzdy. Toto ujednání se v ISPP celkově eviduje od roku 2007, kdy bylo součástí 9,2 % kolektivních smluv, a tento podíl kontinuálně narůstal až do roku 2011, kdy dosáhl 17,3 %. V roce 2012 bylo užití úkolové mzdy sjednáno v 16,8 % kolektivních smluv.

Mimo ujednání o základních mzdách obsahuje většina kolektivních smluv rovněž informace o sjednaných **mzdových příplatcích a dalších složkách platu**. Nejčastějším takovým ujednáním je výše mzdových příplatků za práci přesčas (84,4 % KS v roce 2012), za noční práci (82,6 %) a za práci v sobotu a v neděli (78,6 % KS). Výše mzdových příplatků vyjednaná v kolektivních smlouvách ve sledovaném období obecně klesala, s výjimkou příplatků za přesčasy, které byly sjednávány na stabilní úrovni po celých dvacet let existence ISPP.

Klesal rovněž počet kolektivních smluv, které obsahovaly ujednání o dalších složkách mzdy, takže např. 14. mzda byla sjednána v roce 1994 v 29 % kolektivních smluv, zatímco v roce 2012 již jen v 13,8 % kolektivních smluv. Poskytnutí 13. a 14. mzdy bylo nejčastěji podmíněno dosažením určitého hospodářského výsledku. V roce 2012 byla tato podmínka zahrnuta do 25,2 % kolektivních smluv, v nichž byly další složky mzdy ujednány.

Graf č. 3: Podíl kolektivních smluv se sjednaným mzdovým vývojem v podnikatelské sféře (% KS) v letech 1996–2012

Pozn.: Údaj o celkovém počtu kolektivních smluv se sjednaným mzdovým vývojem pro roky 1999–2004 není k dispozici.

Zdroj: ISPP 1996–2012

Sektorový pohled – OS KOVO

Při sektorovém pohledu na sjednané závazky v podnikových kolektivních smlouvách jsme zaznamenali některé odlišnosti. V dalším textu je vývoj kolektivního vyjednávání ukázán na údajích o nejpočetnějším odborovém svazu v ČR (OS KOVO), který sdružuje třetinu členů v rámci největší odborové centrály ČMKOS.

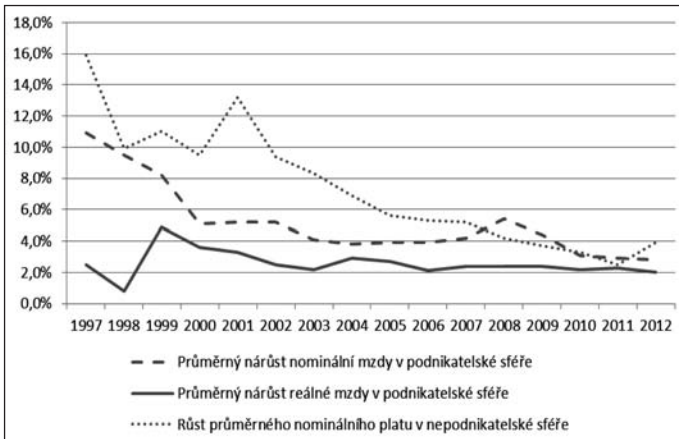
V sektoru kovoprůmyslu a strojírenství byl zaznamenán nárůst zpracovaných podnikových kolektivních smluv z 323 KS v roce 1999 na 507 kolektivních smluv v roce 2012. Na rozdíl od celého souboru kolektivních smluv v podnikatelské sféře zde byl zaznamenán průběžný nárůst počtu kolektivních smluv obsahujících ujednání o minimální mzdě. V roce 1999 obsahovalo ujednání o minimální měsíční mzdě 5 % kolektivních smluv, kdežto v sektoru a v roce 2012 již 10,3 % smluv, za celek to v r. 2012 bylo jen 8,5 %.

Podíl smluv s ujednáním o minimální hodinové mzdě činil v r. 2012 8,1 % KS, což je také více než za všechny odborové svazy (4,4 %). Průměrná minimální mzda 9937 Kč/měsíc vyjednaná v roce 2012 je u OS KOVO o něco málo nižší než průměr za 21 odborových svazů ČMKOS (10 049 Kč/měs.).

Podíl z celkového počtu kolektivních smluv, v nichž byl v sektoru KOVO mzdový vývoj jakýmkoli způsobem sjednán, činil v roce 1999 plných 90 %, v roce 2012 to bylo již jen 68,4 % smluv. V tomto sektoru je tedy aktuálně vyšší podíl smluv s ujednáním o mzdovém vývoji než v podnikatelské sféře jako celku (60 % v r. 2012, viz graf č. 3). Nejčastější formou bylo v r. 1999 zvýšení průměrné nominální mzdy s podílem 41 %, kdežto v roce 2012 mělo převahu zvýšení mzdových tarifů (podíl 27,2 %) a zvýšení průměrné nominální mzdy s podílem 25,2 % na celkovém počtu KS.

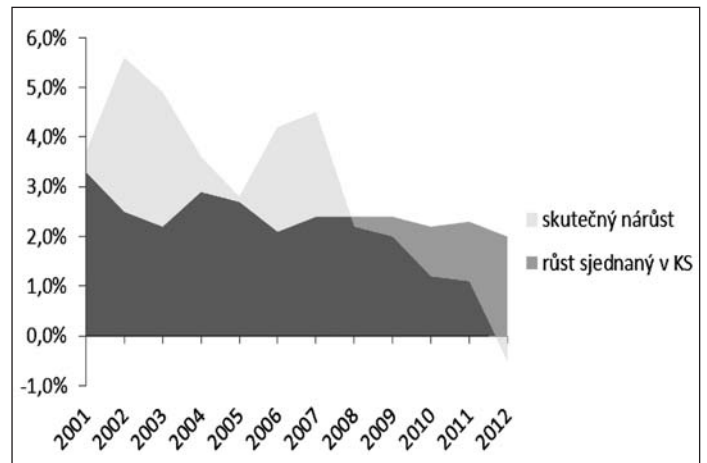
Nárůst **nominální mzdy** v kovoprůmyslu a strojírenství kopíroval nárůsty nominálních mezd nasmlouvaných ve všech sledo-

Graf č. 4: Mzdový nárůst sjednaný v KS (v % mzdy)

Pozn.: Průměrný nárůst reálné mzdy v podnikatelské sféře v letech 1997 a 1998 nezahrnuje nárůsty mezd sjednané pro vedoucí pracovníky. Celková úroveň průměrného nárůstu byla tedy ve skutečnosti vyšší.

Graf č. 5: Nárůst průměrné reálné mzdy v podnikatelské sféře (%) v letech 2001-2012

Zdroj: ISPP 2001-2012, ČSÚ: Průměrná hrubá měsíční mzda, vlastní výpočty

Tabulka č. 1: Dojednané meziroční nárůsty nominální měsíční mzdy v sektoru KOVO v letech 1999-2012

Rok	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
meziroční nárůst v %	7,9	5,1	5,3	5,2	4,1	3,8	3,9	4,0	4,2	5,8	4,0	2,8	2,9	2,8

Zdroj: ISPP 1999-2012(OS KOVO)

vaných kolektivních smlouvách. Jestliže sjednaný nárůst nominální měsíční mzdy v r. 1999 činil meziročně 7,9 %, v roce 2012 shodně s hodnotou nárůstu za celek dosáhl dohodnutý meziroční nárůst mezd v průměru také jen 2,8 %. Vývoj dojednaných meziročních nárůstů nominální měsíční mzdy v sektoru KOVO v letech 1999–2012 je patrný z tabulky č. 1.

V případě nárůstu **reálné mzdy** sjednaného v kolektivních smlouvách byl průměrný nárůst v r. 1999 2,4 % a v r. 2012 2,7 % (údaj vychází však jen ze 6 KS).

Z údajů vyplývá, že sjednaných mzdových nárůstů dosahovaných koncem 90. let a počátkem nového milénia se OS KOVO již nepodařilo dosáhnout - v rozmezí let 2003 až 2007 byl průměrný nárůst nominální mzdy sjednaný v KS 4 % ročně, kdežto v posledních 3 letech ekonomické recese je ještě nižší (2,8–2,9 %).

Shodně s údaji ze souboru kolektivních smluv v podnikatelské sféře, i v kovoprůmyslu a strojírenství užití **úkolové mzdy** jakožto mzdové formy v posledních letech narůstá. V roce 2012 bylo využito úkolové mzdy sjednáno u více než pětiny (21,3 %) kolektivních smluv (za celek to bylo 16,8 % - viz výše), zatímco v roce 2007, kdy je poprvé forma vyplácení úkolové mzdy v ISPP vykazována, byl podíl u OS KOVO zhruba poloviční, tj. 10,5 % KS (hodnota za celý soubor je 9,2 % KS).

Pokud jde o oblast sjednávání **mzdových příplatků**, je možno uvést, že dojednané mzdové příplatky v rámci sektoru, na rozdíl od jiných odvětví, posledních 13 let neklesají, smluvní výplata 13. nebo 14. mzdy byla sjednána dokonce ve větším procentu smluv než v r. 1999. Zatímco v r. 1999 bylo poskytnuto 13. mzdy uvedeno v 10,8 % smluv a 14. mzdy u 9 % smluv, v roce 2012 byla možnost výplaty 13. mzdy sjednána u 43 % podniko-

vých kolektivních smluv a výplata 14. mzdy zakotvena u 16,8 % smluv. Pro porovnání: za celou podnikatelskou sféru je to 42,3 % KS v případě 13. mzdy a 13,8 % smluv v případě 14. mzdy.

Podmínka dosažení kladného hospodářského výsledku pro možnou výplatu 13. nebo 14. mzdy byla vloni sjednána u 25,8 % podnikových KS, což je zhruba ve stejné relaci jako za celek.

Příplatky za práci přesčas byly obsaženy v roce 1999 v 87 % smluv a v roce 2012 v 88,4 % smluv (za celý soubor 84,4 %), u příplatku za noční práci to bylo u 85,8 % smluv v r. 1999 a 87 % KS v r. 2012 (za celý soubor KS 82,6 %), příplatek za práci v sobotu a v neděli byl zakotven v roce 1999 v 79,6 % kolektivních smluv a v roce 2012 u 80,9 % KS (za celek uvedeno v 78,6 % smluv). Je tedy možno říci, že tato skupina příplatků je v rámci OS KOVO obsažena v mírně vyšším procentu KS než za celý zkoumaný soubor KS v podnikatelské sféře jako celku.

Obecně lze říci, že v souvislosti s hospodářskou krizí na konci sledovaného období došlo napříč všemi sektory k přesunu těžiště kolektivních smluv od mzdových ujednání k dalším tématům, např. k podmínkám působení odborových organizací, informování zaměstnanců a projednávání s jejich zástupci, podmínkám vyplácení odstupného a míře zapojení zaměstnanců do řízení podniku, a to zejména v důsledku zvýšené nejistoty ohledně hospodářského vývoje v nadcházejícím období, a tedy nižší ochoty zaměstnavatelů zavazovat se k vyplácení mezd na předem stanovené úrovni.

1 Viz § 109 odst. 2) Zákoníku práce.

2 Viz § 109 odst. 3) Zákoníku práce.

3 V důsledku toho, že za posledních šest let vláda minimální mzdu nezvýšila, dosahovala minimální mzda ke

konci r. 2012 již jen 31,9 % úrovně průměrné mzdy v ČR (25 101 Kč /měsíčně), což je předmětem kritiky odborů. 4 Mzdový vývoj může být sjednan v podobě udržení průměrné mzdy, zvýšení mzdových tarifů, zvýšení celkového objemu mzdových prostředků, zvýšení průměrné nominální mzdy, zvýšení průměrné reálné mzdy, udržení reálné mzdy nebo kombinace těchto nástrojů.

Literatura:

ČSÚ: Průměrná hrubá měsíční mzda - na přepočtené počty (podnikatelská, nepodnikatelská sféra): http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/pmz_cr

MPSV: Přehled o vývoji částek minimální mzdy (<http://www.mpsv.cz/cs/871>)

Nařízení vlády č. 564/2006 Sb. o o platových poměrech zaměstnanců ve veřejných službách a správě (http://www.mpsv.cz/ppropo.php?ID=nv564_2006)

Nařízení vlády č. 567/2006 Sb. o minimální mzdě, o nejnižších úrovních zaručené mzdy, o vymezení ztíženého pracovního prostředí a o výši příplatku ke mzdě za práci ve ztíženém pracovním prostředí (http://www.mpsv.cz/ppropo.php?ID=nv567_2006)

Pfeiferová, Š. 2013. Development of collectively agreed working conditions 1993–2011. Dublin: Eurofound (<http://www.eurofound.europa.eu/eiro/survey-reports/cz1209019d/cz1209019d.pdf>)

Trexima: Informační systém o pracovních podmínkách (ISPP): <http://www.mpsv.cz/cs/3360>

Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce (<http://business.center.cz/business/pravo/zakony/zakonik-prace/>)

Oba autoři působí ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i.

Do II. pilíře důchodové reformy za prvního půl roku vstoupilo 74 573 lidí, z nichž 65,5 % je starších 35 let. Jejich počet postupně narůstal z lednových 4624 osob až na konečných téměř 75 tisíc. Účastníci nejčastěji volili dynamický fond (44,3 %) a vyvážený fond (34,5 %). Konzervativní fond jich zvolilo 19,5 % a fond státních dluhopisů jen 1,7 %.

Zdroj: MPSV

Znalost českého jazyka u cizinců jako významný faktor sociální integrace

Veronika Záleská, Iva Brabcová, Jana Horská

Príspevek se zaměřuje na mapování schopnosti komunikace v českém jazyce u vybraných skupin cizinců žijících v České republice. Integrace je komplikovaný a náročný proces pro obě strany, pro zemi, která cizince přijímá, i pro cizince, který do země vstupuje. Znalost českého jazyka má zásadní význam pro začlenění cizinců do společnosti. Potřeba naučit se českému jazyku zvyšuje v současné době také povinnost prokazování znalosti češtiny jako jedné z podmínek pro získání povolení k trvalému pobytu, kterou od 1. ledna 2009 ukládá zákon o pobytu cizinců. U některých skupin cizinců je znalost češtiny na velmi nízké úrovni - platí to zejména o nově příchozích cizincích a u zahraničních pracovníků, kteří většinou mají jen minimální možnost kontaktu s místním obyvatelstvem. Prezentované výsledky jsou součástí rozsáhlého výzkumného šetření realizovaného v rámci projektu s názvem Zdravotně sociální situace imigrantů a azylantů v České republice financovaného agenturou COST (Cooperation on Scientific and Technical Research).

Česká republika zaznamenala v oblasti imigrace a následně integrace cizinců v posledních letech významné změny. Mezi tyto změny lze dle Aktualizované koncepce integrace (2011) řadit např. složení imigrace, mění se integrační potřeby cizinců a priority integrační politiky. Zde například Jelínková (2011) poukazuje na prudký nárůst mongolské migrace a počet legálně pobývajících Mongolů v České republice. Výrazné změny ovšem nevykazuje pořadí nejpočetnějších skupin cizinců podle státního občanství. Dle Českého statistického úřadu (2010) mezi cizinci stále dominují občané Ukrajiny, Slovenska, Vietnamu, Ruska a Polska. Neměnným faktem ale zůstává, že má-li být imigrace bezproblémová a prospěšná majoritní společnosti i cizincům, musí na ni přímo navazovat integrační opatření, která cizincům napomohou začlenit se do společnosti (Koncepce integrace cizinců v roce 2005 a její další rozvoj, 2006).

Integrační politiky jednotlivých členských států Evropské unie se značně liší, a to i co do stanovení cílů, cílové skupiny a způsobu realizace integrační politiky.

V roce 2004 byl za nizozemského předsednictví vypracován dokument Společné základní principy politiky integrace přistěhovalců v Evropské unii, který má členským státům sloužit jako vodítko při formulaci státní integrační politiky (Koncepce integrace cizinců v roce 2005 a její další rozvoj, 2006). Jako nezbytná podmínka integrace je zde označena i základní znalost jazyka, historie a institucí hostitelské společnosti. Pro úspěšnou integraci je dále nezbytné, aby bylo přistěhovalcům umožněno těchto znalostí nabývat. Česká republika zareagovala v roce 1999 na zvýšený počet cizinců na svém území vypracováním Zásad koncepce integrace cizinců na území České republiky, na jejímž základě byla zpracována Koncepce integrace cizinců na území České republiky. Tato Koncepce byla naposledy aktualizována v roce 2011 a její realizace i nadále probíhá v rámci čtyř klíčových oblastí integrace cizinců. Mezi tyto oblasti patří znalost češtiny, ekonomická soběstačnost, orientace ve společnosti a vztahy mezi komunitami. Státní integrační politika by měla usilovat o vytvoření transparentních a motivujících

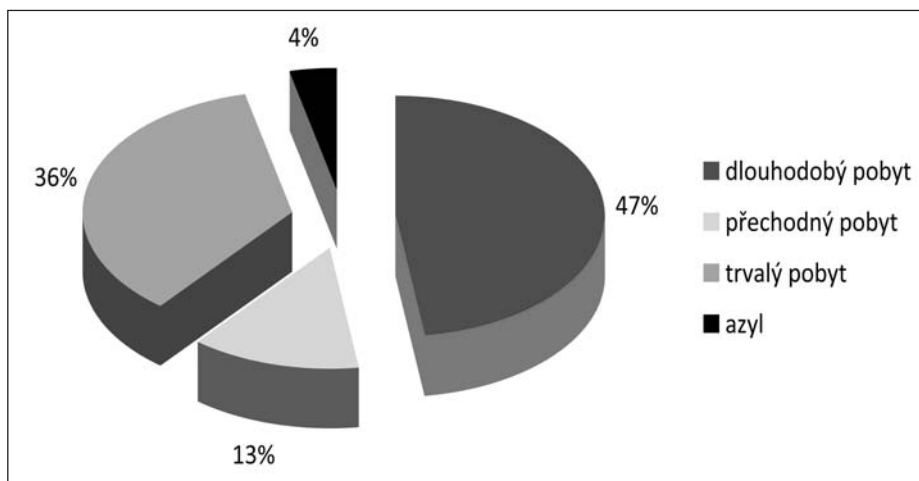
podmínek pro migranty nastavených tak, aby si osvojili český jazyk, zorientovali se ve společnosti a zapojili se do hospodářského, sociálního, kulturního a politického života společnosti. Znalost jazyka tedy tvoří podstatnou podmínkou procesu integrace do hostitelské společnosti. U některých skupin cizinců je znalost češtiny na velmi nízké úrovni. Platí to zejména o nově příchozích cizincích a u zahraničních pracovníků, kteří většinou mají jen minimální možnost kontaktu s místním obyvatelstvem. Totéž lze předpokládat např. u cizinců, kteří se v rámci svých ekonomických aktivit pohybují pouze v rámci své komunity, a u žen v domácnosti (Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců, 2011).

Potřeba naučit se českému jazyku je v současné době u imigrantů zesilována také povinností prokázat znalost češtiny jako jednu z podmínek pro získání povolení k trvalému pobytu, kterou od 1. ledna 2009 ukládá zákon o pobytu cizinců (č. 326/1999 Sb.). Obtížnost zkoušky z českého jazyka je na úrovni A1 podle Společného evropského referenčního rámce pro jazyky s předpokládaným rozsahem 140 hodin výuky, což odpovídá kursu v délce až jednoho roku (Ošmera, 2009). Podle SERRJ člověk s úrovní A1 „rozumí známým každodenním výrazům a zcela základním frázím, jejichž cílem je vyhovět konkrétním potřebám, a umí tyto výrazy a fráze používat. Umí představit sebe a ostatní a klást jednoduché otázky týkající se informací osobního rázu. Dokáže se jednoduchým způsobem domluvit, mluví-li partner pomalu a jasně a je ochoten mu/jí pomoci“ (MŠMT, 2006). Zkoušky z českého jazyka zajišťují jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky, které splňují podmínky pro zajištění zkoušek z českého jazyka pro žadatele o trvalý pobyt.

Metodika výzkumu

Předmětem výzkumu bylo zmapovat schopnost komunikace v českém jazyce ve vztahu k vybraným charakteristikám cílové skupiny. Cílovou skupinu výzkumu

Graf č. 1: Typ pobytu respondentů

Zdroj: Výzkum COST, reg. č. OC 10031 s názvem: „Zdravotně sociální situace imigrantů a azylantů v České republice“. Celkový počet: 246 respondentů

tvoří cizinci s dlouhodobým pobytem ve věkovém rozmezí 18 až 65 let, žijící ve vybraných regionech České republiky (Hlavní město Praha, Jihočeský kraj a kraj Vysočina). Konkrétně se jedná o cizince následujících národností - Ukrajinci, Vietnamci a Mongolové. Kvantitativní výzkum byl realizován metodou dotazování za využití techniky dotazníku. Dotazník byl přeložen do čtyř jazyků dle potřeb jednotlivých cílových skupin. Pro statistické zpracování níže uvedených dat byl zvolen Pearsonův chí kvadrát test.

Analytická část

V rámci tohoto výzkumu bylo osloveno 246 respondentů z Jihočeského kraje, Hlavního města Prahy a kraje Vysočina. Z celkového počtu respondentů je 65 (26,4 %) národností vietnamské, 93 (37,8 %) národností ukrajinské a 84 (34,1 %) národností mongolské. Tři respondenti (1,2 %) jsou jiné národnosti (ruské). Soubor tvoří 148 žen (60,2 %) a 98 mužů (39,8 %). Z celkového počtu 246 respondentů má 107 (47,5 %) dlouhodobý pobyt; 29 (12,9 %) přechodný pobyt; 8 (3,6 %) získalo azyl; 80 (35,7 %) dotázaných má trvalý pobyt.

Schopnost komunikovat v českém jazyce ve vztahu k vybraným charakteristikám

Dále uvedené výsledky poskytují přehlednou informaci o schopnosti respondentů komunikovat v českém jazyce ve vztahu k vybraným charakteristikám cílové skupiny. Schopnost komunikovat v českém jazyce je dobrá až velmi dobrá u respondentů z Ukrajiny (68,7 %), dále pak u respondentů z Mongolska (53,8 %) a nejhůře hodnotí svou schopnost komunikace v českém jazyce Vietnamci (35 %), (Pearsonův chí kvadrát test ukazuje významnost: 0,000, kontingenční koeficient je 0,258), viz tabulka č. 1. Toto rozložení koresponduje i s poznatký Ošmery (2009), který popisuje schopnost komunikace v českém jazyce v souvislosti se skládáním povinné zkoušky z českého jazyka u cizinců. Nejméně problémů s komunikací v českém jazyce spatřuje u Ukrajinců, kde svou roli sehrává slovanský původ a podobnost jazyka. U Mongolů pak musíme vzít v úvahu fakt, že většina z nich hovoří rusky a opět tak mohou profitovat z podobnosti s českým jazykem. Vietnamci mají s komunikací v českém jazyce největší problémy, zvláště pak, pokud se jedná o srozumitelnost jejich projevu. Naopak při psaném projevu vykazují velkou úspěšnost, neboť i svůj jazyk zapisují v latině.

Pokud se na schopnost komunikace podíváme z hlediska věku respondentů, hodnotí ji jako dobrou či velmi dobrou spíše respondenti ze starší generace (59,7 %). Respondenti z mladší generace (18 až 29 let) jsou přesvědčeni, že jejich schopnost komunikace v českém jazyce je spíše špatná (55, %), (Pearsonův chí kvadrát test ukazuje významnost: 0,031, kontingenční koeficient je 0,143), viz tabulka č. 2.

Kontingenční tabulka č. 1: Schopnost komunikovat v českém jazyce vs. národnost respondentů

Národnost		Schopnost komunikovat v českém jazyce		
		velmi dobrá, dobrá	špatná	celkem
Vietnamská	Počet	21	39	60
	% uvnitř Národnost	35,0%	65,0%	100,0%
	% z celku	9,4%	17,5%	26,9%
Ukrajinská	Počet	57	26	83
	% uvnitř Národnost	68,7%	31,3%	100,0%
	% z celku	25,6%	11,7%	37,2%
Mongolská	Počet	43	37	80
	% uvnitř Národnost	53,8%	46,2%	100,0%
	% z celku	19,3%	16,6%	35,9%
Celkem	Počet	121	102	223
	% uvnitř Národnost	54,3%	45,7%	100,0%
	% z celku	54,3%	45,7%	100,0%

Zdroj: Výzkum COST, reg. č. OC 10031 s názvem: "Zdravotně sociální situace imigrantů a azylantů v České republice". Zpracováno v SPSS.

Kontingenční tabulka č. 2: Schopnost komunikovat v českém jazyce vs. generace respondentů

Generace		Schopnost komunikovat v českém jazyce		
		velmi dobrá, dobrá	špatná	celkem
Mladší generace (18-29 let)	Počet	30	38	68
	% uvnitř Generace	44,1%	55,9%	100,0%
	% z celku	13,5%	17,1%	30,6%
Starší generace (30-65 let)	Počet	92	62	154
	% uvnitř Generace	59,7%	40,3%	100,0%
	% z celku	41,4%	27,9%	69,4%
Celkem	Počet	122	100	222
	% uvnitř Generace	55,0%	45,0%	100,0%
	% z celku	55,0%	45,0%	100,0%

Zdroj: Výzkum COST, reg. č. OC 10031 s názvem: "Zdravotně sociální situace imigrantů a azylantů v České republice". Zpracováno v SPSS.

Kontingenční tabulka č. 3: Schopnost komunikovat v českém jazyce vs. délka pobytu

Délka pobytu		Schopnost komunikovat v českém jazyce		
		velmi dobrá, dobrá	špatná	celkem
0-3 roky	Počet	18	49	67
	% uvnitř Délka pobytu	26,9%	73,1%	100,0%
	% z celku	9,4%	25,7%	35,1%
4-10 let	Počet	50	31	81
	% uvnitř Délka pobytu	61,7%	38,3%	100,0%
	% z celku	26,2%	16,2%	42,4%
11-30 let	Počet	35	8	43
	% uvnitř Délka pobytu	81,4%	18,6%	100,0%
	% z celku	18,3%	4,2%	22,5%
Celkem	Počet	103	88	191
	% uvnitř Délka pobytu	53,9%	46,1%	100,0%
	% z celku	53,9%	46,1%	100,0%

Zdroj: Výzkum COST, reg. č. OC 10031 s názvem: „Zdravotně sociální situace imigrantů a azylantů v České republice“. Zpracováno v SPSS.

Dle předpokladu se prokázala velmi dobrá či dobrá schopnost komunikace v českém jazyce u respondentů s délkou pobytu v rozmezí 11 a více let (81,4 %),

(Pearsonův chí kvadrát test ukazuje významnost: 0,000, kontingenční koeficient je 0,393), viz tabulka č. 3. Otázkou ovšem zůstává, zda se toto postupně zlep-

Kontingenční tabulka č. 4: Schopnost komunikovat v českém jazyce vs. důvod pobytu

Důvod pobytu		Schopnost komunikovat v českém jazyce			
		velmi dobrá	dobrá	špatná	celkem
Studium a praxe	Počet	3	5	2	10
	% uvnitř Důvod pobytu	30,0%	50,0%	20,0%	100,0%
	% z celku	1,4%	2,3%	0,9%	4,5%
Podnikání na ŽL	Počet	3	9	14	26
	% uvnitř Důvod pobytu	11,5%	34,6%	53,8%	100,0%
	% z celku	1,4%	4,1%	6,3%	11,7%
Zaměstnání	Počet	13	69	76	158
	% uvnitř Důvod pobytu	8,2%	43,7%	48,1%	100,0%
	% z celku	5,9%	31,1%	34,2%	71,2%
Sloučení rodiny, azyl	Počet	9	11	8	28
	% uvnitř Důvod pobytu	32,1%	39,3%	28,6%	100,0%
	% z celku	4,1%	5,0%	3,6%	12,6%
Celkem	Počet	28	94	100	222
	% uvnitř Důvod pobytu	12,6%	42,3%	45,0%	100,0%
	% z celku	12,6%	42,3%	45,0%	100,0%

Zdroj: Výzkum COST, reg. č. OC 10031 s názvem: „Zdravotně sociální situace imigrantů a azylantů v České republice“. Zpracováno v SPSS.

šování komunikace v češtině děje u cizinců všech národností. Pokud cizinci setrvávají převážně ve svých komunitách či pracují výhradně ve společnosti svých krajanů nebo dalších cizinců (jako je tomu např. u Mongolů či Vietnamců), nelze u nich předpokládat významný vliv doby pobytu na jejich schopnost komunikace v českém jazyce.

Důvod pobytu cizince lze brát jako další z faktorů, které se odrážejí na schopnosti dorozumění se v České republice. Nejlépe svou schopnost dorozumět se hodnotí cizinci, kteří přijeli studovat (50 %), pracovat (43,7 %) či jsou zde za účelem sloučení rodiny a mezinárodní ochrany (39,3 %). Špatnou schopnost dorozumět se udávají respondenti podnikající v České republice na živnostenský list (53,8 %), opět se jedná většinou o respondenty z Vietnamu, viz tabulka č. 4. V případě závislosti na čisté měsíční mzdě respondenta se nejlépe hodnotí respondenti pobírající čistou měsíční mzdu v rozmezí 15 100 Kč a více (86,2 %). Tito respondenti pracují většinou ve specializovaných manuálních či nemanuálních profesích, kde je základní znalost českého jazyka předpokladem pro výkon této profese. Dle Brabcové (2009) získávají cizinci díky jazykové bariéře pracovní místa, která neodpovídají jejich vzdělání, a tím se dostávají na nižší úroveň společenského postavení v majoritní populaci. Vykonávají tak zejména dělnické profese, jež jsou často vysoce fyzicky náročné.

Tabulka č. 4 znázorňuje procentuální zastoupení schopnosti komunikovat v českém jazyce ve vazbě na důvod pobytu respondentů v České republice. Srovnáním relativních četností odpovědí lze učinit závěr, že schopnost komunikovat v českém jazyce je velmi dobrá u respondentů s následujícími důvody pobytu: sloučení rodiny, azyl (32,1 %) a studium a praxe (30 %).

Špatná schopnost komunikace v českém jazyce je u respondentů, kteří přijeli do ČR podnikat (53,8 %) a pracovat (48,1 %), viz tabulka č. 4.

Úroveň schopnosti respondentů komunikovat v českém jazyce se tedy neustále ukazuje jako jeden z významných faktorů integrace cizinců. Integrace, tedy proces postupného vrůstání do nové společnosti, leží z velké části na imigrantech samotných, avšak podmínky k tomu vytvořené by měly být záležitostí státních, případně regionálních politik (Logger, 2006). Je proto důležité podporovat snahy neziskových organizací, které připravují pro cizince nízkoprahové kurzy českého jazyka a kurzy sociokulturního minima. Neboť jak uvádí Rothfus (2008), způsob komunikace v nové zemi může být značně odlišný a založený na jiných sociokulturních pravidlech, než na která je cizinec zvyklý.

Závěr

Hlavním cílem výzkumného šetření bylo zmapovat schopnost komunikace v českém jazyce u vybraných skupin cizinců žijících v České republice a dále pak komparace této schopnosti ve vztahu k vybraným charakteristikám cílové skupiny. V návaznosti na výzkumné cíle a výše uvedené výsledky lze stanovit následující závěry. Schopnost komunikovat v českém jazyce je dobrá až velmi dobrá u respondentů z Ukrajiny, dále pak u respondentů ze starší generace a u respondentů, důvodem jejichž příjezdu do České republiky je sloučení rodiny, azyl a studium a praxe. Dle předpokladu se prokázala velmi dobrá či dobrá schopnost komunikace v českém jazyce u respondentů s délkou pobytu v rozmezí 11 a více let a u respondentů, kteří pobírají čistou měsíční mzdu v rozmezí 15 100 Kč a více. Jak již bylo uvedeno výše, má znalost českého jazyka zásad-

ní význam pro začlenění cizinců do společnosti, tento fakt potvrzuje i nutnost prokázat znalost českého jazyka pro získání povolení k trvalému pobytu.

Článek vyšel za podpory: COST, reg. č. OC 10031, Zdravotně sociální situace imigrantů a azylantů v České republice.

Literatura:

- Brabcová, I. Zdravotní stav imigrantů ve vybrané lokalitě České republiky i. - psychosociální determinanty zdraví. In: Kontakt. České Budějovice: Zdravotně sociální fakulta JU v ČB. 2009. s. 358 - 367. ISSN 1212-4117
- Cizinci v České republice (Foreigners in The Czech Republic). Praha: Český statistický úřad, 2010. 160 s. ISBN 978-80-250-2039-5
- Jelínková, M. Vliv práce na zdraví migrantů - příslušníků mongolské menšiny v České republice. In: Kontakt. České Budějovice: Zdravotně sociální fakulta JU v ČB. 2011. s. 185 - 195. ISSN 1212-4117
- Logger, C., Paulsen, N., Rothfus, J. Integration and citizenship: integration of immigrants and refugees: towards citizenship in a democratic society, Groningen: Hanzehogeschool Groningen, 2006, 238 s.
- MŠMT ČR. Společný evropský referenční rámec pro jazyky. [online]. 2006 [cit. 2011-03-04]. Dostupné z: < <http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/spolecny-evropsky-referencni-ramec-pro-jazyky>>
- Ošmera, R. Podoba zkoušky z českého jazyka pro účely získání trvalého pobytu. [online]. 2009 [cit. 2011-03-04]. Dostupné z: < <http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2210442>>
- Pavlík, R. Koncepce integrace cizinců v roce 2005 a její další rozvoj. [online]. 2006 [cit. 2011-03-04]. Dostupné z: < http://www.cizinci.cz/files/clanky/324/KIC_aktualizovana.pdf>
- Rothfus, J., Horská, J. Interkulturní komunikace v sociální práci. In: Metody sociální práce s imigranty, azylanty a jejich dětmi. Praha: Triton. 2008. s. 73-82. ISBN 978-80-7387-097-3
- Vláda ČR. Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců. Společné soužití. [online]. 2011 [cit. 2011-03-04]. Dostupné z: < http://www.cizinci.cz/files/clanky/741/Ushneseni_vlady_09022011.pdf>
- Wilkinson R., Marmot, M. Sociální determinanty zdraví - Fakta a souvislosti. 1. vyd. Kostelec nad Černými lesy: Institut zdravotní politiky a ekonomiky, 2005. 52 s. ISBN 80-86625-46-X.
- Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců, ve znění pozdějších předpisů. Zdroj: ASPI.

Veronika Záleská působí na katedře Sociální práce ZSF Jihočeské univerzity v Č. Budějovicích.

Iva Brabcová působí na katedře Ošetřovatelství ZSF Jihočeské univerzity v Č. Budějovicích.

Jana Horská působí na Soukromé vyšší odborné škole sociální, o. p. s., v Jihlavě a Centru multikulturního vzdělávání, o. s., tamtéž.

Realizace sedmibodového plánu MPSV na podporu zaměstnanosti zaměřeného na vytváření nových pracovních míst, na který je celkem k dispozici až 7 mld. Kč, přispěla v období od začátku března do konce května k tomu, že 765 osob bylo zaměstnáno formou zkráceného pracovního úvazku a že bylo podpořeno 8626 mladých lidí do 30 let, z toho 4007 v rámci rekvalifikací.

Zdroj: MPSV

Prognóza vývoje na trhu práce a poptávky po kvalifikacích do roku 2025 zpracovaná Cedefop

Bez ohledu na to, jak dobře se daří ekonomice, lidé potřebují mít „správné“ znalosti a dovednosti, aby se na trhu práce uplatnili. V souladu s dřívějšími předpověďmi předpokládá prognóza Cedefop týkající se nabídky a poptávky v EU postupný návrat k růstu a starší, ale lépe kvalifikovanou pracovní sílu. Poslední předpověď rozšiřuje časový horizont z roku 2020 na 2025 a očekává zrychlení poptávky po lidech s vysokou kvalifikací.

Tři scénáře možného vývoje

Scénáře možného vývoje vycházejí ze světového ekonomického vývoje až do října 2012, krátkodobé makroekonomické předpovědi EK a nejnovější projekce populace Eurostatu.

Základní scénář vychází z těchto podmínek: ekonomické oživení pomalu zvyšuje důvěru; úvěry jsou dostupnější, což umožní vyšší investice a spotřebu; zvyšující se poptávka vně Evropy zvyšuje export; inflace zůstává na cílené úrovni; vlády pokračují ve snižování dluhů, ale vyšší daňové příjmy sniží tlak na omezování výdajů; úrokové sazby zůstanou nízké.

Optimistický scénář vychází z těchto podmínek: rychlejší ekonomické oživení; vyšší důvěra a bankovní půjčky zvýší investice a spotřebu; silné ekonomické oživení vně Evropy pozitivně ovlivní všechny sektory a podpoří export; zvýšení světové poptávky zvýší inflaci, ale vyšší daňové příjmy umožní vládám lépe vybalancovat rozpočty, což sníží tlak na úrokové míry.

Pesimistický scénář předpokládá tyto podmínky: pokračující ekonomický pokles sníží důvěru; omezený přístup k úvěrům a nejistota zaměstnání sníží investice a spotřebu; světové ekonomické oživení je pomalé a exportní trhy křehké; omezená poptávka sníží inflaci, ale problémy veřejných dluhů přetrvávají, což zvyšuje tlak na zvyšování daní a omezování výdajů; úrokové míry se zvýší, aby se zabránilo měnové krizi.

Postupný návrat k růstu pracovních příležitostí

Základní scénář předpokládá zaměstnanost v EU-27+ v roce 2025 okolo 243 milionů osob, zatímco při optimistickém scénáři to má být 245,5 milionů osob. Rozdíl mezi těmito dvěma scénáři je malý, protože i při silném zotavování ekonomiky bude růst zaměstnanosti vyžadovat hodně času. Pesimistický scénář očekávanou zaměstnanost výrazně snižuje kvůli trvajícím ekonomickému poklesu, a to na 235 milionů osob. Podle základního scénáře se zaměstnanost v zemích EU-27+ vrátí k úrovni před krizí mezi lety 2017 a 2018, podle optimistického mezi lety 2015 a 2016, podle pesimistického bude zaměstnanost i v roce 2025 stále pod úrovní předkrizového období.

Pracovní příležitosti

Pracovní příležitosti zahrnují nově vytvořená pracovní místa (expansion demand) a místa, která bude třeba zaplnit poté, co lidé odejdou do důchodu nebo opustí pracovní síly (replacement demand).

Zatímco vznik nových pracovních míst silně závisí na vývoji ekonomiky, počty lidí opouštějících trh práce jsou dány hlavně demografickými trendy a věkovou hranicí pro odchod do důchodu. Protože ne všichni, kteří odcházejí do důchodu, musí být nahrazení, bude třeba nahradit zhruba 103,5 mil. osob.

Rozdíl mezi scénáři odráží, jak ekonomika generuje nová pracovní místa. Základní scénář předpovídá okolo 114 mil. pracovních příležitostí mezi lety 2012 a 2025 včetně zhruba 10,5 mil. nových. Podle optimistického se čísla zvedají na 116 mil. pracovních příležitostí včetně 13 mil. nových, podle pesimistického se bude jednat o 106 mil. pracovních příležitostí včetně 2,4 mil. nových. Všechny tři scénáře předpovídají potřebu pracovních příležitostí ve všech zaměstnáních a na všech úrovních znalostí a dovedností.

Většina nově vytvořených pracovních míst bude vyžadovat vyšší znalosti a dovednosti, pokud ne přímo vysokou kvalifikaci. Nejvyšší úroveň vytváření pracovních míst je předpovídána pro techniky a příbuzné profese. Podíl osob pracujících na místech vyžadujících vysokou kvalifikaci se zvýší. V roce 2025 v nich bude pracovat 44,1 % zaměstnaných lidí (v roce 2000 36,5 %, v roce 2010 41,9 %). Podíl zaměstnanosti v „základních“ zaměstnáních bude také stabilně narůstat, a to z 9,8 % v roce 2000, 10,2 % v roce 2010 na 11,2 % v roce 2025. I u prací nevyžadujících žádnou nebo jen nízkou úroveň kvalifikace se očekává, že budou komplexnější. Při posuzování trendů ve vývoji potřebných kvalifikací je třeba brát v úvahu i to, jak komplexní nebo rutinní se práce stává. Pracovní místa vyžadující vysokou úroveň znalostí a dovedností budou vznikat tam, kde je nelze nahradit technologiemi, organizačními změnami nebo outsourcingem. Budou vyžadovat myšlení, komunikaci, organizaci a rozhodování. Dřívější předpovědi indikovaly, že většina pracovních příležitostí bude vyžadovat kvalifikaci střední úrovně. Podle nejnovějších dat poroste úroveň požadované kvalifikace a situace na trhu práce zaměstnavatelům umožní, aby na stejná pracovní místa požadovali kvalifikovanější pracovníky. Podle optimistického scénáře bude v období do roku 2020 u 46,7 % všech pracovních příležitostí vyžadována vysoká úroveň kvalifikace a u 46 % střední úroveň kvalifikace, podle základního pak 44 %, resp. 45 %. Podle pesimistického scénáře bude jejich podíl vyrovnán na zhruba 45,2 %. Nejvíce pracovních příležitostí bude vytvoře-

no v oblasti distribuce, přepravy a obchodních služeb. Ze sektorového hlediska se změny v podílech zaměstnanosti budou zpmalovat a po několika letech restrukturalizace se snad evropská ekonomika stabilizuje.

Kvalifikovanější, ale starší pracovní síla

Obecné demografické trendy na trhu práce se nezmění. Evropská pracovní síla stárne a mnozí lidé odejdou do důchodu. Podíl lidí pracujících nebo hledajících práci na celkové populaci se sníží ze svého maxima na úrovni 57 % v roce 2009 na 55,5 % v roce 2025. Ačkoliv proporcionálně se pracovní síla zmenší, počet lidí zaměstnaných nebo hledajících práci v EU 27+ se zvýší o více než 10 mil. Z 240,3 mil. v roce 2012 na 250,9 v roce 2025. Důvodem je skutečnost, že mladí lidé, dosud studující a připravující se na své povolání, nezahrnutí mezi osoby zaměstnané nebo hledající práci, vstoupí na trh práce později. V důsledku prodlužování délky pracovního života se zvýší počet starších pracovníků, pracovat bude chtít i větší počet žen.

Počty lidí s vysokou kvalifikací budou narůstat, protože mladí lidé budou mít vyšší kvalifikaci. V roce 2025 by se podíl pracovní síly s vysokou úrovní kvalifikace měl zvýšit na 39 % (30 % v r. 2010 a 23 % v r. 2000). Lidé se střední úrovní kvalifikace budou tvořit 47 % pracovní síly (v r. 2010 47 %, v r. 2000 46 %). Podíl pracovní síly s nízkou nebo žádnou kvalifikací v roce 2025 výrazně poklesne na 14 %, zatímco v roce 2010 činil 24 % a v roce 2000 31 %.

Všechny tři scénáře indikují, že zvýšení počtu lidí s vysokou úrovní kvalifikace umožní EU dosáhnout do roku 2020 plánovanou hranici minimálně 40 % osob ve věku 30–40 let s dosaženou terciární úrovní vzdělání.

Sladit nabídku kvalifikací s poptávkou po nich

Předpovědi využívají trendy a předpoklady a nemohou vzít v úvahu veškeré možnosti vývoje. Vývoj během předpovídaného období mohou ovlivnit nové technologie, nové formy organizace práce, úspěšné vyřešení nezaměstnanosti mladých, jejich krátkodobý dopad bude pravděpodobně malý. Dřívější i poslední předpovědi ukazují, že evropská pracovní síla stárne, je kvalifikovanější a že práce se na všech úrovních kvalifikace stává méně rutinní a klade vyšší požadavky.

Tři scénáře poslední předpovědi se také zaměřují na kvalifikační nesoulad (nedostatek kvalifikace i překvalifikovanost) na evropském trhu práce ve střednědobém horizontu.

Nedostatek kvalifikace, většinou odborné, se mění v průběhu času. Lze ho řešit kontinuálním vzděláváním a podporou mladých lidí, aby na sekundární a terciární úrovni studovali předměty, v nichž se nedostatek projeví. Vysoká nezaměstnanost a slabá poptávka na trhu práce mohou zvedat počty lidí, kteří jsou pro dostupná místa překvalifikováni. Takoví zaměstnanci ztrácejí motivaci a jejich nevyužívané znalosti zastarávají. Lidé, kteří ztratili práci v recesi, se mohou stát dlouhodobě nezaměstnanými právě proto, že jejich

znalosti a přístup k práci upadají. Mladí lidé budou těžko hledat práci, zvláště v některých evropských zemích, přestože jich bude méně a budou kvalifikovanější. I perspektiva zaměstnání nízkokvalifikovaných se pravděpodobně zhorší.

Snad nejdůležitější informací ze scénářů pro rok 2025 je, že bez ohledu na to, jak dobře se ekonomika vyvíjí, lidé potřebují „správnou“ kvalifikaci, aby mohli vstoupit na trh práce a zůstat na něm. Být překvalifikovaný nebo nemít „správnou“ kvalifika-

ci jsou odlišné situace, pokud však poptávka neodpovídá tomu, co se lidé naučili, jsou pro dostupné práce nekvalifikováni.

K tomu, aby nabízené a poptávané kvalifikace vzájemně lépe odpovídaly, je nutné v dobrých i špatných ekonomických časech poskytovat kvalifikované poradenství při výběru profese a další pracovní kariéry. Velký počet pracovních míst neobsazených i při vysoké nezaměstnanosti může pomoci snížit větší mobilita.

Zdroj: Cedefop

Nezaměstnanost mladých se nesnižuje

Podle zprávy ILO „Global Employment Trends for Youth 2013“ se světová míra nezaměstnanosti mladých i přes regionální rozdíly zvyšuje a podle projekcí v roce 2018 dosáhne 12,8 %. V roce 2013 má být bez práce 73,4 milionů mladých lidí, tj. 12,6 %, což znamená nárůst mezi lety 2007 a 2013 o 3,5 milionu. Za těmito čísly se skrývá přetrvávající nezaměstnanost, nárůst dočasných prací a znechucenosti či ztráty odvahy mladých lidí v západních zemích a nízká kvalita, neformální práce a podřadná pracovní místa v rozvojových zemích.

Podle původních projekcí měla míra nezaměstnanosti mladých v roce 2012 dosáhnout 12,7 %, podle nových dat byl tento údaj upřesněn na 12,4 %. Trend však zůstává vzrůstající.

Podle názoru odborníků ILO je třeba zaměřit politiku na růst, výrazné změny v systémech vzdělávání a výcviku a aktivity cílené na zaměstnanost mladých. Zaměstnavatelé, vzdělávací instituce a mladí často žijí v paralelních světech, které jsou nedostatečně propojeny. I když odborníci vědí, co funguje, pozitivní reálný dopad v odpovídajícím rozsahu může být dosažen jen za úzké spolupráce všech.

V roce 2012 byla nejvyšší míra nezaměstnanosti registrována na Středním východě, kde dosáhla 28,3 % a podle současných projekcí v roce 2018 stoupne na 30 %. Také severní Afrika zažívá velmi vysokou míru nezaměstnanosti mladých - v roce 2012 23,7 %. V obou regionech jsou nejhůře postižené mladé ženy (42,6 na Středním východě

a 37 v severní Africe). Z celosvětového hlediska byla nejnižší míra zjištěna ve východní Asii (9,5 %) a v jižní Asii (9,3 %).

V roce 2012 byla v rozvinutých zemích míra nezaměstnanosti mladých 18,1 % a podle projekcí je pravděpodobné, že do roku 2015 zůstane nad 17 % a pod tuto hranici neklesne před rokem 2016. V Řecku a ve Španělsku je bez práce více než polovina ekonomicky aktivní mladé populace.

Ti, kteří práci najdou, jsou nuceni si méně vybírat typ práce včetně práce na částečný úvazek nebo dočasných pracovních smluv, protože potřebují jakýkoliv příjem.

Jistá pracovní místa, která byla v rozvinutých ekonomikách normou pro předchozí generace, jsou pro dnešní mladé hůře dostupná. Zvyšuje se také podíl mladých lidí, kteří jsou bez práce déle než 6 měsíců. V zemích OECD spadala v roce 2011 do kategorie dlouhodobě nezaměstnaných více než jedna třetina mladých nezaměst-

naných, zatímco v roce 2008 tvořili pouze jednu čtvrtinu. Důsledkem je ztráta pracovních zkušeností a odborných znalostí a dovedností. Nezaměstnanost na začátku kariéry má také vliv na vyšší mzdy a perspektivu zaměstnanosti i po desetiletích.

Podíl mladých osob, které nejsou ani zaměstnány, ani neprocházejí vzděláváním, se zvýšil na jednu šestinu, což je ohrožuje na trhu práce a může skončit až sociálním vyloučením. Negativní vliv má také narůstající nerovnováha mezi kvalifikacemi poptávanými a nabízenými ze strany mladých lidí. Proto je třeba je včas requalifikovat, a to v úzké spolupráci se soukromým sektorem. Nejvíce jsou v tomto směru ohroženy ženy a mladí, kteří již zažili nezaměstnanost. Důsledky se pravděpodobně prohloubí, čím déle bude krize zaměstnanosti mladých trvat, a dojde k ekonomickým a sociálním ztrátám, zvýšení chudoby a pomalému růstu.

Zdroj: ILO

Informační servis čtenářům

Užitečný průvodce po sociálněvědních datech a cestách k nim

Jindřich Krejčí, Yana Leontiyeva (eds.) Cesty k datům. Zdroje a management sociálněvědních dat v České republice.

Praha: Sociologické nakladatelství, 2012.

Sociologické nakladatelství v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR vydalo knihu „Cesty k datům. Zdroje a management sociálněvědních dat v České republice“. Tematicky i rozsahově bohatý text reaguje na boom empirického výzkumu v sociálních vědách, který nastal v České republice v posledních 20 letech. V nedávné době jsme svědky nejenom zvyšování samotného objemu empirických dat, rozšiřuje se také tematické zaměření empirických výzkumů, typy dat i možnosti jejich analýzy. Vědecké týmy se stále častěji zapojují do mezinárodních šetření a krom výzkumů

zaměřených na českou populaci jsou tak dostupné bohaté datové zdroje za další evropské i mimoevropské země, které nabízejí široké možnosti výzkumu včetně komparačních analýz. Nové technologie práce s daty i rozvoj softwarových možností pro jejich sdílení, archivaci a výměnu nabízí široký potenciál k bezpočtu analýz takovýchto datových zdrojů vč. jejich následného využití pro sekundární analýzy.

Z této situace čerpá kniha *Cesty k datům*, která přináší užitečný materiál jak pro zhotovitele (kvantitativních) empirických dat, tak pro jejich uživatele. Kniha svým celko-

vým pojetím, strukturou i obsahem jednotlivých kapitol zdárně naplňuje v úvodu proklamovaný cíl, neboť představuje užitečnou pomůcku pro práci s dostupnými datovými zdroji o české společnosti i pro zpracování vlastních empirických dat, a to nejen výzkumníkům, ale také studentům či široké veřejnosti, která se o data ze sociálněvědních výzkumů zajímá.

Kniha je rozdělena do dvou hlavních částí. První část pojednává o managementu dat ve výzkumném projektu a o archivaci dat. V jejích jednotlivých kapitolách jsou představeny východiska a základy metodo-

logie managementu sociálněvědních dat (především vzhledem k možnostem sdílení datových zdrojů a ochrany osobních údajů), tvorba a spravování datového souboru v průběhu výzkumného projektu i práce s daty od založení datového souboru, kódování či vážení dat až po jejich uchování a archivaci. Představeny jsou také datové archivy, jejich činnost a možnosti včetně technologií a standardů pro přístup k datům. Velký prostor je věnován poměrně komplikované otázce harmonizace dat pro účely mezinárodních srovnávání a srovnatelnosti dat při komparativních výkumech. Vedle obecněji laděné kapitoly demonstrující principy a techniky standardizace dat na řadě konkrétních příkladů standardizace socio-ekonomických a demografických proměnných používaných ve většině výzkumných šetření jsou v samostatných kapitolách podrobněji rozebrány otázky standardizace klasifikací dosaženého vzdělání a měření sociálního statusu a sociálních tříd, což jsou oblasti, se kterými se musí vypořádat většina mezinárodních srovnávacích výzkumů.

Druhá část knihy je věnována přehledovým informacím o dostupných datech pro sociálněvědní výzkum v České republice. Celkem deset kapitol poskytuje nejen dobrý přehled o datových zdrojích z empirických výzkumů, představuje také možnosti zkoumání, které dostupné datové zdroje v dané oblasti nabízejí. Dvě kapitoly jsou věnovány souhrnným přehledovým informacím o datech, která v průběhu času vznikala v oblasti sociálněvědního výzkumu, jejich typech i producentech. Představují dostupné data-báze z národních i stěžejních mezinárodních výzkumů, kterých se Česká republika účastnila, informují potenciální uživatele o dostupnosti těchto dat a nechýbí zde ani historický exkurs do období před rokem 1989 a zhodnocení možnosti přístupu k sociologickým šetřením staršího data.

Další kapitoly pak pokrývají relativně širokou sféru oblastí sociálního výzkumu: výzkumy volebního chování a politologické výzkumy, výzkumy trhu práce a souvisejí-

cích témat zaměstnanosti a příjmů, výzkumy rodiny, vzdělávání, migraci, religiozity i výzkumy v oblasti kriminality.

Hned dvě kapitoly jsou věnovány výzkumům a datovým zdrojům z oblasti sociologie politiky a politických věd. Čtenář v nich nalezne mimo jiné podrobný přehled polistopadových volebních výzkumů, a to nejen těch realizovaných u příležitosti voleb do Poslanecké sněmovny a Senátu, ale také výzkumů volebního chování v rámci komunálních voleb. Představena jsou také mezinárodní komparativní politologická šetření, jako např. Eurobarometr, Evropská volební studie či Evropský a Světový výzkum hodnot.

Kapitola zabývající se datovými zdroji a statistikami z oblasti trhu práce zaměřenými na příjmy, zaměstnanost a sociální situaci představuje především šetření realizovaná Českým statistickým úřadem, jako je Výběrové šetření pracovních sil, Statistika rodinných účtů nebo šetření Životní podmínky.

Autorka kapitoly zabývající se výzkumy rodiny a rodinného chování byla z důvodu rozsáhlého datového materiálu v této oblasti nucena přistoupit k jisté redukci zpracovávaného tématu a kapitola tak představuje především výzkumy realizované v posledních 10 letech, jejichž data jsou zájemcům dostupná pro účely sekundárních analýz. Rozlišeny jsou však výzkumy zaměřené primárně na rodinu a rodinné chování od šetření zaměřených na jiná témata, ze kterých lze část dat využít pro studium rodiny a rodinného chování.

Kapitola věnovaná oblasti vzdělávání je soustředěna na mezinárodní výzkumy, které proběhly či probíhají v České republice. Kromě popisu jednotlivých šetření vč. jejich věcného obsahu jsou zde informace o struktuře datových souborů, jejich dostupnosti a především také o metodologii, která byla pro realizaci výzkumů využita (např. využití techniky dotazování, výběrové postupy). Kapitola je navíc rozšířena o informace o složitějších statistických postupech, které se využívají pro zpracování dat z takovýchto mezinárodních šetření.

Do další z kapitol popisující datové zdroje o imigraci do ČR zahrnují její autoři existující statistiky i realizované kvantitativní výzkumy imigrantů a cizinců a zaměřili se především na otázku kvality českých dat o imigraci a možnosti jejich srovnatelnosti s mezinárodními datovými zdroji.

Pro představení empirických výzkumů náboženství byla pozornost soustředěna především na šetření realizovaná v rámci mezinárodních výzkumných projektů, neboť doposud byl realizován pouze jeden národní výzkum zaměřený na podoby religiozity v ČR pokrývající celou republiku.

Poslední tematickou oblastí jsou datové zdroje z oblasti kriminologie, které zahrnují nejen oficiální statistiky o kriminalitě v ČR, ale také výzkumy obětí i pachatelů trestných činů.

V řadě kapitol kniha profituje z dlouhodobé zkušenosti některých členů autorského kolektivu se shromažďováním dat z dostupných sociálních výzkumů realizovaných v České republice a jejich zpřístupňováním v rámci Českého sociálněvědního datového archivu. Další kapitoly věnované dílčím oblastem bádání sociálních věd pak svojí vysokou úrovní zpracování nezaprou, že se jejich autoři a autorky daným oblastem a tématům dlouhodobě věnují a sami se aktivně podíleli/podílejí na řadě národních i mezinárodních empirických výzkumů, o nichž kniha mimo jiné také pojednává.

Knihy je zaměřena primárně na akademický sociální výzkum a reflektuje tak především potřeby sociálních vědců a studentů sociálněvědních oborů. Využitelnost knihy je však výrazně širší, neboť především detailně zpracované části věnované koncepcím výzkumu (vč. otázek spojených s ochranou osobních údajů) a správě datových souborů (s důrazem kladeným na obecné standardy tvorby a nakládání s těmito soubory) jsou základem, se kterým by se měl seznámit každý, kdo se s empirickými daty setkává, a to jak v roli jejich tvůrce a analytika, tak v roli uživatele výsledků výzkumů.

Anna Šťastná

Novinky v knižním fondu

Péče o nejmenší. Boření mýtů. / Hašková, Hana [EDI] - Saxonberg, Steven [EDI] - Mudrák, Jiří

Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2012. - 199 s. - ISBN 978-80-7419-114-5.

Důchodová reforma: břímě mladých? / Vostatek, Jaroslav

Praha: CESTA - Centrum pro sociálně-tržní ekonomiku a otevřenou demokracii, 2012. - 39 s. - ISBN 978-80-905134-8-8.

Flexicurita pre 21. storočie - šance a riziká. Kríza pracovného práva. / Švec, Marek Bratislava: VEDA, 2012. - 248 s. - ISBN 978-80-224-1237-7.

Informační systém o průměrném výdělku. Rok 2012. Platová sféra.

Praha: MPSV, 2013. - 68 s.

Vymezení závislé a nelegální práce. / Štefko, Martin

Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2013. - 279 s. - ISBN 978-80-87146-72-9.

Informační systém o průměrném výdělku. Rok 2012. Mzdová sféra.

Praha: MPSV, 2013. - 77 s.

Zákoník práce. Komentář.

Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013. - xxvii, 772 s. - ISBN 978-80-7478-033-2.

Uplatnění absolventů škol na trhu práce - 2012.

Praha: Národní ústav pro vzdělávání, 2013. - 87 s. - ISBN 978-80-87652-99-2.

Familienreport 2012. Leistungen, Wirkungen, Trends.

Berlin: Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, 2012. - 134 s.

The costs of children. Parenting and democracy in contemporary Europe. / Mayes, David G. [EDI] - Thomson, Mark [EDI]

Cheltenham: Edward Elgar, 2012. - xvii, 287 s. - ISBN 978-1-78100-236-0.

European social security law. / Pennings, Frans

Alphen aen den Rijn: Kluwer Law International, 2013. - 321 s. - ISBN 978-90-411-4791-2.

Politika zaměstnanosti a další opatření na trhu práce v dlouhodobé perspektivě a v průběhu krize. / Sirovátko, Tomáš - Šimíková, Ivana

Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i., 2013. - 95 s. - ISBN 978-80-7416-114-8.

Gendered lives. Gender inequalities in production and reproduction. / Scott, Jacqueline [EDI] - Dex, Shirley [EDI] - Plagnol, Anke C. [EDI] Cheltenham: Edward Elgar, 2012. - xiii, 231 s. - ISBN 978-1-78100-408-1.

Vydání a spotřeba domácností statistiky rodinných účtů za rok 2012. Domácnosti podle postavení osoby v čele, podle velikosti obce, příjmová pásma, oblasti.

Praha: Český statistický úřad, 2013. - 129 s. - ISBN 978-80-250-2359-4.

Odborný měsíčník Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR

SOCIÁLNÍ SLUŽBY

www.socialnisluzby.eu

Z obsahu čísla červen/červenec:

- Zdeněk Kašpárek: Hotel Diplomat hostil mezinárodní kongres Bazální stimulace
- Mgr. Juliána Hanzová: Slovenská APSS: Komunikácia s chorými na Alzheimerovu chorobu
- Zdeněk Kašpárek: V Emauzích se vyhodnocovala soutěž Senior centrum roku 2012
- Bc. Kateřina Adamcová: Představujeme službu domy na půl cesty
- Lukáš Gilányi, DiS.: Adiktologické sociální služby, 2. část: Kontaktní centra
- Ing. Kateřina Endrštová: Průzkumy a statistiky: kvalita stárnutí je v ČR mírně nad evropským průměrem
- Mgr. Eliška Brožová: Sama se sebou - poruchy příjmu potravy
- Bc. Marie Burgetová, Mgr. Hana Pinkavová: Postavení registrovaných sester v domovech pro seniory
- Ing. Eliška Vydrová: Pro inspiraci: Komiksem na transformaci aneb Jak vznikl kalendář Vyššího Hrádku

Z domácího tisku

Důchodová reforma a role Finanční správy ČR.
In: Národní pojištění. - Roč. 44, č. 2 (2013), s. 8-10.

Rozhovor s ředitelem Sekce metodiky a výkonu daní na Generálním finančním ředitelství O. Sladkovským na téma spojení do II. pilíře a působení Finanční správy jako správce pojistného na důchodové spoření. **Zdravotní pojištění nezaopatřených rodinných příslušníků českých občanů pojištěných v jiných státech EU.** / VYŠKOVSKÁ, Magdaléna

In: PSK - Personální a sociálně právní kartotéka. - Roč. 16, č. 5 (2013), s. 17-18.

Pracovnílékařské služby z hlediska nové legislativy. / SIXTOVÁ, Anežka

In: Práce a mzda. - Roč. 61, č. 5 (2013), s. 12-15.
K novele zákona č. 47/2013 Sb., který s účinností od 1. 4. 2013 novelizuje zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, a k vyhlášce č. 79/2013 Sb., o provedení některých ustanovení zákona č. 373/2011 Sb.

Některé dávky státní sociální podpory v roce 2013.

In: Národní pojištění. - Roč. 44, č. 2 (2013), s. 41-42.:tab.

Výše příspěvku na bydlení a dávek péčovské péče v roce 2013.

K fenoménu vůdcovství: Kým a jak je iniciován a veden proces transformace bytových sociálních služeb? / FURMANÍKOVÁ, Lada - HAVRDOVÁ, Zuzana - TOLLAROVÁ, Blanka - VRZÁČEK, Petr

In: Sociální práce/Sociální práce. - Roč. 13, č. 1 (2013), s. 49 - 60.: -lit.

Sociální služby v SR. / LUBELCOVÁ, Gabriela
In: Sociální práce/Sociální práce. - Roč. 13, č. 1 (2013), s. 61 - 71.: -lit.

Zhodnocení situace v poskytování sociálních služeb na Slovensku. Konceptualizace poskytování sociální pomoci v sociálních službách. Základní charakteristiky právního rámce pro oblast sociálních služeb na Slovensku. Rozbor aplikační praxe. Doporučení.

Možnosti a perspektivy kvalitativní analýzy životních drah mladých dospělých s postižením. / ŠIŠKA, Jan - LATIMIER, Camille - KÁŇOVÁ, ŠÁRKA

In: Speciální pedagogika. - Roč. 23, č. 1 (2013), s. 39 - 53.:tab., -lit.

Senioři v číslech. / VAŇKOVÁ, Václava

In: Statistika a my. - Roč. 3, č. 5 (2013), s. 18-19.:obr. Podíl osob starších 65 let se za posledních 10 let zvýšil, vzrostl index stáří, který v r. 2011 dosahoval hodnoty 110. V populaci seniorů převažují ženy.

Ze zahraničního tisku

Sozialpolitik bei Budgetengpässen und Fiskalpakt. [Sociální politika při rozpočtové tísní a fiskálním paktu.] / AIGINGER, Karl

In: Soziale Sicherheit. - Roč. 66, č. 4 (2013), s. 168-179.:obr.,tab., -lit.

Současná situace v oblasti evropské sociální politiky a náměty pro její další vývoj. Nezbytná fiskální integrace. Sociální cíle v rámci strategie Evropa 2020.

Benefit dependency: The pros and cons of using „caseload“ data for national and international comparisons. [Závislost na sociálních dávkách: Klady a zápory použití „případových“ dat pro národní a mezinárodní srovnání.] / De DEKEN, Johan - CLASEN, Jochen

In: International Social Security Review. - Roč. 66, č. 2 (2013), s. 53-78.:obr.,tab., -lit. Článek se zabývá problematikou závislosti osob aktivního věku na sociálních dávkách s využitím dat ze šesti evropských zemí. Analyzuje metodiku sběru dat z hlediska

možnosti mezinárodního srovnávání.

Personenbezogene Statistiken 2012. [Statistiky týkající se osob za rok 2012.] / HAYDN, Reinhard

In: Soziale Sicherheit. - Roč. 65, č. 2 (2013), s. 70-79.:obr., tab.

Obsáhlý statistický přehled o vícenásobných pojištěných v rakouském sociálním zabezpečení.

Retirement and health benefits for Mexican migrant workers returning from the United States. [Dávky důchodového a zdravotního pojištění pro mexické migrující pracovníky, kteří se vracejí z USA.] / AGUILA, Emma - ZISSIMOPOULOS, Julie

In: International Social Security Review. - Roč. 66, č. 2 (2013), s. 101-125.:obr.,tab., -lit.

Problematika sociálního zabezpečení starších mexických migrantů po návratu z USA.

SRÄG 2012 - Änderungen im Bereich der Pensionsversicherung. [Zákon o změně sociálního práva 2012 - změny v oblasti důchodového pojištění.] / NEUBER, Helmut

In: Soziale Sicherheit. - Roč. 66, č. 2 (2013), s. 59-63.:obr.

Informace o opatřeních, která přinesl zákon o změně sociálního práva 2012 (SRÄG 2012) a která znamenají změnu při poskytování invalidního důchodu (nebo obdobných dávek) osobám mladším 50 let.

Global pension systems and their reform: Worldwide drivers, trends and challenges.

[Globální důchodové systémy a jejich reformy: Aktéři, trendy a výzvy v mezinárodním porovnání.] / HOLZMANN, Robert

In: International Social Security Review. - Roč. 66, č. 2 (2013), s. 1-29.:obr.,tab., -lit.

Nedávné klíčové změny, které byly spouštěcími mechanismy reformem v celosvětovém měřítku. Hlavní trendy reformem důchodových pilířů v posledních dvou dekádách. Politická opatření nutná pro udržitelnost systémů.

Actuarial balance sheets and a tool to assess the sustainability of social security pension systems. [Pojistné matematická rovnováha jako nástroj pro hodnocení udržitelnosti systémů důchodového zabezpečení.] / BILLIG, Assia - MÉNARD, Jean-Claude

In: International Social Security Review. - Roč. 66, č. 2 (2013), s. 31-52.:obr.,tab., -lit.

Metodologické přístupy v oblasti financování důchodových systémů na příkladu kanadského penzijního plánu, amerického programu OASDI a švédského Inkompension systému.

Inclusive growth. [Inkluzivní růst.]

In: Social agenda. - č. 31 (2012), s. 14.:obr. Úvodní stať rubriky, která se zabývá problematikou chudoby a sociálního vyloučení v rámci Strategie Evropa 2020.

V Paříži byla 16. června 2013 oficiálně oznámena nová legislativa provádějící reformu trhu práce, která obsahuje i nová ustanovení týkající se činnosti rad práce. V budoucnu si budou zaměstnanci moci zvolit své reprezentanty do řídicích a kontrolních rad stejným způsobem, jako do rady práce v Evropských podnicích. Všechny podniky s více než 5000 zaměstnanci ve Francii musí začlenit zaměstnance do svých řídicích a kontrolních rad s plnými hlasovacími právy. Vyčleněna jsou jedna až dvě místa podle velikosti rady. První je stanoveno pro zástupce francouzské rady práce, další pro evropské rady práce. V případě Evropského podniku to může být reprezentant z jiné země. Nová pravidla se týkají zhruba 200 větších francouzských podniků.

Strategy for providing formal social care intended for seniors in central European countries - p. 2

In their policies on social care services intended for seniors all central European states advocate the principle of support for seniors in their home environment for as long as possible, but the question is to what extent and in what way these political proclamations are reflected in the design of the actual social services systems in these countries. Based on data gathered as part of the international project called HELPS - Housing and Home Care for the Elderly and Vulnerable People and Local Partnership Strategies in Central European Cities, we analyse what options for the provision of formal social care seniors have in Austria, Hungary, Slovakia, Slovenia, Germany, Poland, Italy and the Czech Republic. The results show that the offer and availability of these services differed significantly, but some countries were more similar than others. Comparative analysis indicates the existence of three types of formal social care service for seniors in central Europe as regards the breadth of services on offer and their availability. These are: a Rudimentary System based on family care (IT-south, PL, HU, SK), an Advanced System (CZ, IT-north, DE, SLO) and a Developed System (AT).

Keywords: social services, seniors, de-institutionalisation, central Europe

Care for pre-school children from the parents' point of view: comparison of the Czech Republic and Slovak Republic - p. 9

The article is based on a project (anonymised). The project's goal is to identify the relationship between the real and ideal choices of parents regarding care for pre-school children as linked to cultural values and the institutional design of the system of family policies and childcare policies in the Czech Republic and in the Slovak Republic, as parents' choices in this area have a considerable impact on gender relationships and their nature in society. By analysing 40 semi-structured interviews conducted in Prague and Bratislava with parents of first grade parents selected in each case from two different city areas and social environments, we tried in this article to identify the nature of parental practice with regard to childcare in the period in question, to determine the structure and content of parents' ideas about childcare along with their actual and hypothetical decision-making about this care, so that we could identify the influence of the institutional framework and cultural values. To conclude the article we use the data obtained to try to interpret the consequences for gender equality in the area under scrutiny.

Keywords: care for pre-school children, parents' opinions, Czech Republic, Slovak Republic

The Pan-European Pension System and Czech pension reform - p. 15

Pension theory and policy has undergone a paradigm shift in the past decades. The World Bank has played a fundamental role in this, most recently (2012) publishing an anthology of the Pan-European Pension System and above all NDC, which

is its central pillar. In the Czech Republic, the opt-out from the solidarity-based system of public "pension insurance", though slow to get off the ground, is heading in an entirely different direction. The main argument is the diversification of the current public system between the public and private sector. The costs involved in switching to a partially fund-based system are underestimated. A clear separation of the insurance system and redistribution (social solidarity) is not demanded, unlike the situation in essentially all other post-communist countries. The Bezděk Commission composed primarily of lobbyists with a direct interest in the pension reform proposed in the commission, did not represent a shift in the conceptual design of the Czech pension system, moreover in today's difficult economic conditions. The commission paid no attention to the Pan-European Pension System or its central pillar. The reason that was given later was that the simulations run of the Czech Social Democrat Party's proposal for the introduction of NDC in 2005 indicated that the majority of the newly awarded NDC pensions would be at the level of the poverty line. Is that the consequence of some specifically Czech circumstances? The World Bank experts have not come across a similar problem with NDC. In addition to NDC theory and policy, analyses of FDC products and systems, including FDC social insurance, are being developed. Even though pension reforms will always ultimately be decided by the mechanism of public vote, the overhead costs, including the lifelong pensions disbursement phase, will be a fundamental parameter for assessing the various model variants.

Keywords: Pan-European Pension System, pension reform, World Bank, pension pillars, NDC, FDC

Knowledge of the Czech language among foreigners as a significant factor in social integration - p. 26

The paper seeks to map the ability to communicate in Czech among selected groups of foreigners living in the Czech Republic. Integration is a complicated and demanding process for both sides: for the country receiving the foreigner and for the foreigner entering the country. Knowledge of Czech has a fundamental importance for the integration of foreigners into society. At this moment in time the need to learn Czech is reinforced by the obligation to demonstrate a knowledge of Czech as one of the conditions for obtaining a permanent residence permit, as the act on aliens has demanded since 1 January 2009. In some groups of foreigners knowledge of Czech is of a very low standard - that mainly applies to newly arrived foreigners and foreign workers who usually have minimal opportunities for contact with the local population. The presented results are part of an extensive survey conducted under a project entitled Medical and Social Situation of Immigrants and Asylum Beneficiaries in the Czech Republic, financed by the agency COST (Cooperation in Scientific and Technical Research).

Keywords: knowledge of the Czech language, foreigners, integration, Czech Republic

Hlavní náplní ústavu je aplikovaný výzkum v oblasti práce a sociálních věcí na regionální, celostátní i mezinárodní úrovni formulovaný podle aktuálních potřeb orgánů státní správy, popřípadě neziskových či privátních subjektů. Ústav vykonává konzultantskou činnost pro uživatele výsledků výzkumů a organizuje semináře a konference. Výzkumné projekty se každý rok připravují ve spolupráci se zainteresovanými subjekty s ohledem na kontinuitu vývoje vědy a výzkumu v předemných oblastech. Mezi hlavní výzkumné zájmy ústavu patří:

- trh práce a zaměstnanost,
- sociální dialog a pracovní vztahy,
- sociální ochrana,
- rodinná politika,
- příjmová a mzdová politika,
- rovné příležitosti,
- teorie sociální politiky.

Významnou činností ústavu je poskytování komplexních knihovnických a informačních služeb z oblasti práce a sociálních věcí, které zajišťuje oddělení knihovnicko-informačních služeb. V rámci jeho činnosti je kontinuálně budován a zpracováván fond domácích a zahraničních informačních pramenů z uvedené oblasti, ale i z příbuzných oborů a průřezových vědních disciplín.

The RILSA's main role is applied research on labour and social affairs at regional, national, and international levels, formulated in accordance with the current needs of the state administration, and in some cases the non-profit sector and private clients. The Institute provides consultancy for the users of research results and organizes seminars and conferences. Research projects are prepared each year in collaboration with interested parties, with regard to the continuity of science and research in the areas in question. The Institute's main research interests include:

- labour market and employment,
- social dialogue and labour relations,
- social security,
- family policy,
- wages and income policy,
- equal opportunities,
- social policy theory.

An important activity of the Institute, essential for carrying out its research objectives, is the provision of comprehensive library and information services in the field of labour and social affairs. This is done by RILSA's library and information services department.

Kontakt:

Palackého nám. 4, Prague 2, 128 01, Czech Republic, tel. +420 224 922 381, fax +420 224 972 873, <http://www.vupsv.cz>

FÓRUM sociální politiky

